

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİRİNCİ MUSTAFA’NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gökhan EKİNCİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI

ARTVİN 2022

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **Birinci Mustafa'nın Hayatı ve Faaliyetleri** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Teziminay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/02/2022

İmza
Gökhan EKİNCİ

JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI tarafından hazırlanan çalışma 31/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI

İmza:.....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİLGİN

İmza:.....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Eşref TEMEL

İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.... / /
.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	i
JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI	ii
TABLO, BELGE VE FOTOĞRAF LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET.....	viii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN MUSTAFA’NIN İLK HÜKÜMDARLIĞI

1. Sultan Mustafa’nın Ailesi	7
2. Sultan Mustafa’nın Eğitimi	8
3. Sultan Mustafa’nın Cülusunu Sağlayan Sebepler	9
4. Sultan Mustafa’nın İlk Cülusu.....	11
5. Birinci Mustafa’nın İlk Cülusu Sırasında Askeri Münasebetler	15
6. Sultan Mustafa’nın İlk Hükümdarlığının Sonu	17

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİ

1. II. OSMAN’IN HÜKÜMDARLIĞI	20
1.1. II. Osman’ın Tahta Çıkması.....	20
1.2. Taht Değişikliği Münasebetiyle Gerçekleştirilen Tayinler	21
1.3. Ordu ve Ulemanın II. Osman’a Karşı Tavrı	21
1.4. II. Osman’ın Hacca Gitme Düşüncesi ile İstanbul’dan Ayrılma Teşebbüsü	22
1.5. İsyana Meşruiyet Kazandırma Çabası.....	24
1.6. Sultan I. Mustafa’ya Biat Edilmesi ve İkinci Padişahlık Dönemi	29
1.7. Sultan Mustafa’nın Saraydan Çıkarılması	30
2. SULTAN II. OSMAN’IN ÖLDÜRÜLMESİ	34
2.1. Sultan II. Osman’ın İdari Faaliyetleri	34
2.2. II. Osman’ın Taht İçin Son Çabaları.....	35
2.3. Damat Davud Paşa’nın Vezareti ve Diğer Atamalar	40
2.4. Yeniçerilerin Sultan I. Mustafa’dan Talepleri	42
2.5. Ohrili Hüseyin Paşa’nın Öldürülmesi.....	43
2.6. Sultan II. Osman’ın Orta Camii’ne Nakli	45
2.7. Sultan II. Osman’ın Son Anları	47
2.8. Sultan I. Mustafa’nın İkinci Defa Tahta Cülusu ve II. Osman’ın Öldürülmesi.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN MUSTAFA’NIN İKİNCİ HÜKÜMDARLIĞI

1. BU DÖNEMDEKİ OLAYLAR	54
1.1. İdari, İktisadi ve Askeri Alanlardaki Tayinler	54
1.2. İstanbul’daki Genel Ahval	56
1.3. Şehzadelere Suikastı Olayı	58
1.4. Suikast Planına Ordunun Tepkisi ve Davud Paşa’nın Azli	62
1.5. Mere Hüseyin Paşa’nın Vezareti ve Mülazımlar Olayı	64
1.6. Mere Hüseyin Paşa Dönemindeki Bazı Görevlendirmeler	67
1.7. Ulemanın Toplanması	67
1.8. Sultan Mustafa’nın Halka Görünmesi ve İlk İzlenimler	68
1.9. Mere Hüseyin Paşa’nın Veziriazamlık Görevinden Alınması ve Nedenleri	69
1.10. Sultan Mustafa’nın Deli Değil Veli Olduğu İddiası	74
1.11. Lefkeli Mustafa Paşa’nın Vezareti ve İlk Atamalar	75
1.12. Sultan Mustafa’yı Tahttan İndirme Girişimi	76
1.13. İstanbul’da Yaşanan İlginç Bir Olay	78
1.14. Bağdat’ta Kerim Ağa İsyanı	79
1.15. Sultan Mustafa’nın Halka Görünmesi	80
1.16. Lefkeli Mustafa Paşa’nın Görevden Azli ve Bazı Yeni Atamalar	81
1.17. Gürcü Mehmed Paşa Dönemi ve Genel Ahval	84
1.18. Yeniçeri Ağası Derviş Ağa’nın Görevinden Alınması	86
1.19. Başkentte Düzen Sağlama Gayretleri	86
2. II. OSMAN’IN KAN DAVASI VE İÇ İSYANLAR	88
2.1. II. Osman’ın Öldürülmesinin Etkileri	88
2.2. Abaza Mehmed Paşa İsyanı	89
2.3. Mere Hüseyin Paşa’nın İkinci Defa Veziriazamlığa Getirilmesi	93
2.4. Abaza Mehmed Paşa İsyanının İkinci Safhası	96
2.5. Rusya ve Lehistan Elçileri	100
2.6. II. Osman’ın Kan Davası	101
3. SULTAN MUSTAFA’NIN TAHTTAN İNDİRİLMESİ	109
3.1. Fatih Camii Olayı	109
3.2. Mere Hüseyin Paşa’nın Veziriazamlıkta Son Anları	115
3.3. Sultan I. Mustafa’nın Tahttan İndirilmesi	117
3.4. Sultan I. Mustafa’nın Ölümü	119
SONUÇ	121

KAYNAKÇA.....	124
EKLER.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	150

TABLO, BELGE VE FOTOĞRAF LİSTESİ

Tablo 1: I. Mustafa ile II. Osman Dönemleri Karşılaştırmalı Veziriazam Tablosu.

Tablo 2: II. Osman ve I. Mustafa Dönemi Karşılaştırmalı Bürokratik Atamalar.

Tablo 3: I. Mustafa'nın İkinci Dönemindeki Bürokratik Atamalar.

Belge 1: Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağa tarafından I. Ahmed Camii'nde imam ve müezzin olarak görevlendirilmek üzere sunulan kişilerin isimleri.

Belge 2: I. Mustafa'nın İlk Hükümdarlığında Maiyyet-i Seniyye Çavuşlarının Esamisi ve Ulufeleri.

Belge 3: Padişaha Verilen Cep Harçlığı İle Kul Mevacibine Ödenen Para Miktarının Arzı.

Belge 4: I. Mustafa'nın Cülusu Münasebetiyle İnam Edilecek Paranın Hazineden Verilmesi.

Belge 5: Bağdat'ı İstila Eden Sekban ve Diğer Eşkıyanın Bertaraf Edildiğinin Bildirilmesi.

Belge 6: IV. Murad'ın Bir Kесе Altın Gönderilmesi İçin Hazinedarbaşına Hatt-ı Hümayunu.

Belge 7: Sultan I. Mustafa'ya Cep Harçlığı Verilmesi.

Fotoğraf 1: Sultan Mustafa'nın Tahta İkinci Kez Geçiş Sürecinde Korunduğu Orta Camii (Ahmediye Camii).

Fotoğraf 2: Ahmediye Camii'nin Giriş Kısmı.

Fotoğraf 3: Ahmediye Camii'nin İç Kısmı.

Fotoğraf 4: II. Osman'ın Öldürüldüğü Yedikule Zindanları.

Fotoğraf 5: II. Osman'ın Ölmeden Tutsak Tutulduğu Oda.

Fotoğraf 6: II. Osman'ın Öldürüldüğü Odanın Giriş Bölümü.

Fotoğraf 7: II. Osman'ın Öldürüldüğü Oda.

Fotoğraf 8: Sultan Mustafa'nın Ayasofya Avlusunda Bulunan Türbesi.

Fotoğraf 9: Türbenin Yandan Görünümü.

Fotoğraf 10: Türbenin Yandan Görünümü.

Fotoğraf 11: Sultan Mustafa'nın Na'sının Bulunduğu Türbenin İç Kısmı.

KISALTMALAR

AE	: Ali Emiri Tasnifi
age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Makale
agt	: Adı Geçen Tez
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Bkz	: Bakınız
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
K.	: Kısım
MAD	: Maliyeden Müdevver Defter
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TS.MA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ÖZET

BİRİNCİ MUSTAFA’NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Sultan Mustafa’nın iki hakimiyet dönemindeki siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar incelenmiştir. Ele alınan dönemde imparatorluk bünyesinde yaşanan dönüşümlere ve yönetsel bozukluklara değinilerek devlet kademesindeki bürokratların yaşanan olaylara tepkileri değerlendirilmiştir.

Birinci Mustafa’nın tahta çıkışlarındaki genel durumlar, ekber erşed sisteminin devlet yönetimi üzerindeki etkisi, I. Mustafa’nın akıl sağlığı sorunları, yeniçeriler ve sipahilerin değışken siyasetleri, ulemanın devlet yönetimindeki etkisi, I. Mustafa’nın yönetimden yeterince etkin olamaması sebebi ile Valide Sultan’ın ve sık aralıklarla değışen veziriazamların devlet idaresinde oldukça etkin olması konuları ele alınmıştır. Tüm bu çalışmalar arşiv belgeleri, döneme ait olan veya döneme yakın tarihlerde kaleme alınan çağdaş kaynaklar ile modern kaynaklar bir arada değerlendirilerek incelenmiştir.

Sultan Mustafa’nın akıl sağlığı hakkında öne sürülen iddialar incelenerek onun akıl sağlığının devlet idare etmede yeterli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Yine aynı konu ile ilgili onun deli değil veli olduğunu iddia eden bilgiler incelenerek birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci Mustafa’nın ikinci saltanat döneminde meydana gelen iç isyanlar ele alınmıştır. Bu isyanlardan en önemlisi olan Abaza Mehmed Paşa’nın isyanı etraflıca incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan Mustafa, ekber erşed, yeniçeriler, isyan, Abaza Mehmed Paşa

SUMMARY

THE LIFE AND ACTIVITIES OF THE FIRST MUSTAFA

It's examined political, economic and social events of Sultan Mustafa's two reigns in the history of the Ottoman Empire. It's discussed social transformation and the administrative disorders of the Empire at this period and the reactions to the events of the bureaucrats are analyzed.

It's studied the general conditions of the Empire during the reigns of Mustafa I, the effects of the akbar ershad system on the government, the mental problems of Mustafa I, the unstable politics of the janissaries and the cavalymen, the impacts of the ulema on the government and the strong effects of Valide Sultan and the grand viziers changing frequently because of Mustafa I's inability of stating the government. The whole study depends on the documents archived, contemporary sources belonging to the period or written recently and modern sources together.

It's evaluated that if Sultan Mustafa was adequate to state a government by examining the claims about his sanity. And the view claiming that he was not Mustafa the Mad, he was Mustafa the Saint is examined and evaluated.

The internal rebellions that occurred during the second reign of Mustafa I are analysed. Abaza Mehmed Pasha Rebellion, one of the most important ones of these rebellions, is deeply examined in this study.

Keywords: Sultan Mustafa, akbar ershad, janissaries, rebellion, Abaza Mehmet Pasha.

ÖNSÖZ

Sultan Mustafa'nın 22 Kasım 1617-26 Şubat 1618 ve 20 Mayıs 1622-10 Eylül 1623 tarihli iki hükümdarlık dönemini içeren bu çalışmada dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu arşiv belgelerine, çağdaş kaynaklara ve güncel eserlere dayalı olarak tetkik edildi.

Tezimizin ilk bölümünü, Sultan Mustafa'nın saltanatından önceki zamanı, onun tahta çıkmasını hazırlayan sebepleri ve dönemin siyasi, içtimai ve iktisadi yönlerini içererek Mustafa'nın tahttan indirilmesi ile son bulmaktadır.

İkinci bölüm ise bir geçiş süreci olarak ele alınmıştır. Bu geçiş süreci tahtın I. Mustafa'dan II. Osman'a geçtiği dönemi içermektedir. Her ne kadar ana konumuz gereği Sultan Mustafa dönemi üzerine odaklansak da bu süreç incelenirken konu bütünlüğünün sağlanması ve bazı sorunların geri planını tespit etmek amacı ile II. Osman dönemine kısaca yer verilmiştir. Bölüm II. Osman'ın öldürülmesini, I. Mustafa'nın yeniden tahta geçiş sürecini, Sultan Mustafa'nın ikinci döneminde yeniden düzen tesis etme çabalarını ve devlet kademesindeki bürokratların değişimini ihtiva etmektedir.

Üçüncü bölüm, Sultan Mustafa'nın ikinci hükümdarlığındaki idari, askeri ve iktisadi alanlardaki tayinleri, saraydaki şehzadelere suikast olayını, Sultan Mustafa'nın devlet idare edebilecek akli kabiliyete sahip olup olmadığını, İstanbul'un içtimai alanda yaşadığı bazı sorunları, yerel isyanları ve Sultan Mustafa'yı tahttan indirme planlarını içermektedir. Bölüm, bazı grupların Sultan II. Osman'ın öldürülmesinin intikamını almak istemesi ve devletin bu dönemdeki en büyük iç sorunlarından birisi olan Abaza Mehmed Paşa ayaklanmasını kapsamaktadır. Ayrıca bahse konu bölüm Sultan Mustafa'ya karşı oluşan hizbin Mustafa'nın devleti idare etmekten yoksun olduğu gerekçesi ile tahttan indirilmesini istemesinde, ulema ile devlet arasındaki anlaşmazlıklardan ve Sultan Mustafa'nın tahttan indirilme sürecinden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında, konunun Osmanlı Tarihi üzerinde bir eksiklik olduğu için yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden ve uzun çalışma sürecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Hamit ŞAFAKCI'ya teşekkürü borç bilirim.

Gökhan EKİNCİ

Artvin 2022

GİRİŞ

17. yüzyıl Osmanlı dünyası, imparatorluk tarihindeki dönüşümün belirgin emarelerini ihtiva eden bir dönemdir. Henüz yüzyılın başlarında idari, siyasi, askerî, içtimai, hukuki ve ekonomik alanlarda yaşanan dönüşüm fark edilmektedir. I. Ahmed'den itibaren uygulanmaya başlanan ve sonrasında fasılasız bir şekilde devam eden “*ekber-erşed*” sistemi yönetim alanında ciddi bir değişimi içermektedir. İlaveten, bir önceki yüzyılda belirtileri filizlenen ekonomik sorunlar bu döneme de sirayet ederek imparatorluğun iktisadi darboğaza sürüklenmesinin önünü açmıştır. Bilhassa Amerika kıtasının keşfi ile altın ve gümüş istihsalinde yaşanan artış, bu kıymetli madenlerin tüm dünyaya teşmil olması hasebiyle Osmanlı topraklarını da etkilemekten geri kalmadı. Bunun yanı sıra imparatorluğun bahse konu dönemini etkileyen bir başka tesir ise Celali ayaklanmalarıdır. Devletin ekonomik düzenini hedef alan bu kalkışmalar her ne kadar idarece en pragmatik ilkeler doğrultusunda ele alınsa bile toplumsal hayatta ve iktisadi düzende çatlaklar oluşmasına engelleyemedi.

Genel çerçevesinin, bu şekilde özet bir gözlem sunduğu 17. yüzyıl Osmanlı dünyası içerisinde tam olarak gün yüzüne çıkmamış birtakım olayların varlığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Sultan I. Mustafa'nın iki dönemden müteşekkil olan hükümdarlığı ayrıca dikkati celp etmektedir. Mustafa'nın ilk devrine damga vuran esas olay onun *ekber-erşed* sistemi içerisinde tahta çıkmasıdır. Osmanlı'da, devletin bekası adına gerçekleştirilen kardeş katli I. Ahmed'in Aralık 1603'de cülus etmesi sırasında gerçekleştirilememiştir. Bunun temel sebebi ise Ahmed'in tahta geçtiğinde 14 yaşında olması ve henüz bir çocuğunun bulunmamasından ötürü hanedanın devamının tehlikeye düşmesi düşüncesidir. Bu durum I. Mustafa'nın katline mani olan mühim bir gerekçedir. Mustafa'nın ilk devri oldukça kısa bir süredir. Bu dönem, aslında II. Osman'ın cülusuna bir geçiş dönemi olarak düşünülebilir. I. Mustafa'nın yaklaşık üç aylık ilk dönemi farklı kesimlerin çıkar çatışması içerisindeki mücadeleleri ile geçmiştir. Nihayetinde II. Osman tahta geçtiğinde I. Mustafa tevki edilmek suretiyle sarayda bir odada muhafaza altına alınmıştır.

Sultan Mustafa'nın ikinci saltanat sürecinin büyük bir kısmı Valide Sultan'ın ve Veziriazam Davud Paşa'nın tahakkümü altında geçmiştir. Mustafa'nın bu dönemi tıpkı ilk dönemi gibi iyi idare edemediğini gözlemlemekteyiz. Sultan Mustafa'nın bu eksikliğin temel gerekçesi ise onun bazı zihinsel sorunlar yaşamasıdır. Kaynakların bize aktardıkları dikkate alındığında Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki kendisine sorulan en basit sorulara dahi cevap verebilecek kabiliyetten yoksundur. Sultan Mustafa'nın mevcut durumu iktidarda etkin bir rol almasına engel teşkil etmekteydi. Bu durum

da devlet yönetiminin padişah haricinde kişilerce yürütülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Devlet yönetiminde en etkin kişiler padişahın validesi ve kısa aralıklarla değişen veziriazamlardır. Ancak bu durum önemli bir sorunu doğurmaktadır. Şöyle ki; sultanın mutlak hâkimiyetine alışkın olan halk onun haricindeki kişilerin devlet yönetiminde etkin pozisyonda olmasından rahatsızdı. Bu rahatsızlığın doğurduğu en belirgin sonuç ise Abaza Mehmed Paşa isyanıdır. Zira o devlete karşı girişiminin gerekçesi olarak Valide Sultan'ın padişahın yetkilerini kullanmasını göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki olumsuz gelişmeler I. Mustafa döneminde istikrarlı bir yönetim sergilenmesini engellemiştir. Özellikle halkın ve bürokratların padişahın akıl sağlığının yerinde olmaması gerekçesi ile onun idaresine güvenmemeleri devletin iç sorunlar yaşamasına neden oldu. Kısa aralıklarla bürokratik değişiklikler yapılması, ekonominin iyi idare edilememesi ve yönetimde yaşanan sorunlar I. Mustafa zamanının ideal bir dönem olmasına engeldi.

Genel bir değerlendirmenin ardından literatür incelemesinin konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünüldüğünden tezde kullanılan kaynaklar şu şekilde verilebilir. Birinci grup içerisinde arşiv belgeleri gelmektedir. Sultan I. Mustafa dönemi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı kaynakları üzerinden yapılan taramalarda yeterli miktarda belgenin bulunmadığına tanık olduk. Bu durumun en önemli nedeni de I. Mustafa döneminin (22 Kasım 1617 - 26 Şubat 1618/20 Mayıs 1622 - 10 Eylül 1623) oldukça kısa bir süreden oluşmasıdır. Yine de I. Mustafa'nın iki saltanat sürecini içeren dönemlere ait bazı belgeleri inceleme olanağına sahip olduk. Bunların bir kısmından tezimizi meydana getirirken istifade ettik. Ancak bazı belgeler konu bütünlüğü göz önüne alındığında tezimizin akışına ve amacına uymadığı için kullanılmadı. Bu kısımda kullanmış olduğumuz belgelerden bazılarının kısa bir açıklaması verilecektir.

Çalışmamızda kullandığımız belgelerden birisi Sultan I. Mustafa'ya verilen yüz elli bin akçe tutarındaki cep harçlığını göstermektedir¹. Bu belge padişahların harcamaları için belirli bir bütçenin ayrıldığını gösterilmesi bakımından ve padişahların bu bütçeyi kullanırken dahi resmi bir yol izlemesi gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

¹ BOA, Hat, 1446/27.

Kullanılan bir diğ er belge ise Bağıdat Muhafızı Yusuf Paşa tarafından merkezi yönetime gönderilen bir arzdr². Burada Yusuf Paşa Bağıdat'ı işgal eden sekbanların, kızılbaşların ve diğ er eşkıyaların bertaraf edildiğini bildirmektedir.

Sultan Mustafa'nın cülus bahşışı dağıtmak için hazineden yetmiş beş bin kese altın istemiřtir³. Bu belgeden Mustafa'nın kul taifesine mutat olduğu üzere cülus bahşışını dağıtmak için yetmiş beş bin kese altın talep ettiği anlaşılmaktadır.

Kullanılan bir başka belgede ise Darüssaade Ağası Süleyman Ağa tarafından I. Mustafa'ya gönderilen cep harçlığı ile askerlerin mevaciblerine ödenen paranın miktarı bulunmaktadır⁴. Belgeden anlaşılacağı üzere bu miktar yetmiş y k akçe tutmuştur. Bu miktar toplanırken çeşitli görevlilerden de para alındığı göze çarpmaktadır.

Sultan Mustafa'nın ilk tahta çıkışında (22 Kasım 1617)onun cülusu münasebetiyle  avuşların isimlerini gösteren bir rapor d zenlenmiřtir⁵. Bu rapordan anlaşılacağı üzere yeni hükümdarın muhafızlığını yapan maiyeti seniyye  avuşlarına gerekli ihsanların yapılabilmesi için isim listesi düzenlenmiştir.

Arşiv belgelerinin ardından bir diğ er kaynak grubu kroniklerdir. Sultan I. Mustafa dönemi bütünsel olarak incelendiğinde Osmanlı tarihinin diğ er dönemleri ile kıyas edildiğinde daha az kaynak eserin bulunmaktadır. Tüm eksikliklerine rağmen dönemi bizzat yaşayan ve gördükleri ile edindiği bilgileri kaleme alan bazı  ağdaş yazarlar vardır. Ancak bu yazarların tarihleri değerlendirilirken oldukça ihtiyatlı hareket edilmelidir. I. Mustafa iki defa tahta çıkan bir hükümdardır. Bu iki hükümdarlık dönemi arasında II. Osman padişahlık yapmıştır. Onun  ld r lmesi toplum üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu etkiyi yer yer  ağdaş kaynaklarda ve daha sonra kaleme alınan kroniklerde gözlemlemek mümkündür. Biz burada kroniklerden edindiğimiz bilgileri mümkün mertebe mukayeseli bir şekilde ele almaya çalıştık. Verilen bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek olası gerçekleri ortaya çıkarmaya gayret ettik. Bu kapsamda çalışmamızı oluştururken kullandığımız kroniklerden bazılarını kısa bir inceleme tabi tuttuk.

Tugi mahlası ile tanınan Hüseyin bin Safer'in *Musîbetnâme* isimli eseri çalışmamızın oluşmasında aktif olarak kullanılan kaynakların başında gelmektedir. Bu kaynak çalışmamız kapsamında kullanılırken oldukça ihtiyatlı kullanılmıştır ve mümkün olan her noktada

² BOA, AE.SAMD.I, 4-321.

³ BOA, TS.MA.e, 1202/80.

⁴ BOA, TS.MA.e, 1202/37.

⁵ BOA, MAD.d/4846

mukayese edilerek ele alınmıştır. *Musibetnâme*'den istifade edilirken Hüseyin Tugi'nin bir solak emeklisi olması daima göz önünde bulundurulmuştur. Tugi'nin eserini bizim açımızdan kıymetli kılan nokta, yazarın I. Mustafa'nın her iki dönemine de şahitlik etmesidir. Onun gözlemciliği birçok ayrıntılı bilginin bize aktarılmasını sağlamıştır. *Musibetnâme*'yi önemli kılan bir diğer nokta ise, eserin klasik Tevarih-i Âl-i Osman tarzında oluşturulmamasıdır. Kitabın bu özelliği oldukça mühimdir. Böylece o resmi bir tarih yazımı düşüncesinden sıyrılarak daha öznel bir eser halini almıştır.

Peçevi İbrahim Efendi'ye (1574-1650) ait olan *Peçevi Tarihi* istifade ettiğimiz bir başka eserdir. Kendisi III. Mehmed (1595-1603) döneminden itibaren bir görgü tanığıdır. I. Mustafa dönemleri ve II. Osman'ın saltanat sürecinde aktarmış olduğu bilgiler çalışmamızın oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Peçevi'nin sağladığı bilgiler dönemi bizatihi yaşaması bakımından özgün bilgilerdir. Ayrıca onun imparatorluğun çeşitli kademelerinde görev yapması kaynaklara ulaşımı açısından ve daha fazla bilgi edinmesi bakımından oldukça önemli olmuştur. Peçevi'nin eseri incelenirken bilhassa II. Osman'a karşı girişilen isyan hareketinde orduya yönelik olarak sert tutum izlemesi onun II. Osman'ın savunucusu olduğu anlamına gelmektedir.

Naîmâ Mustafa Efendi'nin (1665?1714) *Târih-i Na'imâ* isimli eseri dönemin kapsamlı bir incelemesini kayıt altına alması açısından oldukça önemlidir. Mustafa Efendi çalışmamızda ele aldığımız dönem aralığında yaşayan bir müverrih değildir. Her ne kadar yazar yaşanan dönemin bir gözlemcisi olmasa da tarih yazımındaki eleştirel bakışı ve farklı kaynakları kullanarak eserini kaleme alışı onun bu çalışmada kullanılması gerekliliğini doğurmuştur. Dedesinin ve babasının yeniçeri kökenlidir. Mustafa Efendi'nin sahip olduğu bilgi birikimi Köprülü Hüseyin Paşa'nın ve Morali Hasan Paşa'nın dikkatini çekmiş olup onların destekleri Mustafa Efendi'nin devlet kademelerinde yer edinmesini kolaylaştırmıştır. Osmanlı tarihinin bilinen ilk vakanüvisidir. Onun bu görevi eserini kaleme aldığı sırada bilgiye erişim sağlaması bakımından kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin (1575?-1644) kaleme aldığı *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi* tarafımızdan kullanılan bir diğer kaynak eserdir. Abdülkadir Efendi'nin eseri özellikle bürokratik atamaların tespitinde ve tarihlendirilmesinde oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca onu diğer kaynaklardan ayıran bir diğer özelliği de Sultan Mustafa'nın akıl sağlığında bir bozukluğun olmadığını belirtmesidir. O I. Mustafa'nın veli nitelikli bir padişah olduğuna inanıyordu. Hatta I. Mustafa'nın ilk saltanatı son ererken Mustafa'nın tahttan uzlete çekilmek için kendi isteği ile feragat ettiğini öne sürmüştür. Bu

eserde dikkati çeken bir başka nokta ise yazarın II. Osman'ın öldürülmesi vakasında herhangi bir ayrıntıya yer vermemesidir. Onun bu ölümü anlatmaktan imtina ettiğini görmekteyiz.

Asıl ismi Mustafa bin Abdullah (1609-1657) olan ama daha çok Kâtib Çelebi ya da Hacı Halife ismi ile bilinen yazarın *Fezleke* isimli eseri dönemi inceleyen bir kaynak olması açısından kullanılmıştır. *Fezleke*'nin birçok noktada Naima Tarihi ile aynı düzlemde gittiğini müşahade etsek bile eser ihtiva ettiği farklı bilgiler ve bazı noktalarda yansıttığı eleştirel fikirler açısından oldukça önemlidir.

Kullanılan bir diğer kaynak ise yazarı bilinmeyen İbranice bir kroniktir. Eser *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul* ismi altında yayınlanmıştır. Bu eser Osmanlı kroniklerinden farklı bir bakış açısıyla kaleme alınması açısından önemlidir. Yazar özellikle II. Osman'ın öldürülmesi sırasında toplumun ruhsal durumunu ele almıştır. Bunun yanı sıra İstanbul'da yaşayan Yahudiler ile kul tairesi arasındaki ilişkileri de dile getiren yazar Yahudilerin yaşadıkları birtakım problemleri de eserinde konu edinmiştir. Yazarın bize sağladığı en mühim bilgilerden birisi ise I. Ahmed'in şehzadelerine karşı planlanan suikastta Veziriazam Davud Paşa ve I. Mustafa'nın annesinin elinin olduğu bilgisini verir. Bunun yanı sıra yazar birçok noktada Osmanlı kronikleri ile karşılaştırma yapmamız konusunda oldukça faydalı olmuştur. Ancak bu eser kullanılırken yazarın aktardığı olayların tarihlendirmeleri tenkite tabi tutulmalıdır. Olayları tarihlendirme noktasında yer yer Osmanlı kaynakları ile açık çelişmeler içerisinde olduğunu unutmamak gerekir.

Araştırılan konuyla ilgili yapılan çalışmalar da istifade edilen kaynaklar arasındadır. Araştırma eserlerin değerlendirmesini tek tek ele yapmak çalışmanın amacına uygun olmayacaktır. Bu görüşten hareket ederek genel bir değerlendirme ile konuyu ele alacağız.

Sultan Mustafa dönemi incelendiğinde araştırmalardaki genel sorunun, birbirini tekrar eden ve yeterince eleştirel bir şekilde ele alınmayan bilgilerden oluştuğunu kavradık. Özellikle XX. yüzyıl tarihçiliğinde bu noktanın daha fazla ön planda olduğunu gördük. I. Mustafa dönemleri birçok noktada farklı kaynaklar ele alınmadan daha dar bir bilgi ile işlenmiştir. Bunun ana gerekçesi de hiç şüphesiz bu döneme yeterince ihtimam gösterilmemesidir. Özellikle genel Osmanlı problematiklerini ele alan yazarların daha teferruatlı incelemeleri ele almaları uzun sürmüştür. Ayrıca I. Mustafa dönemin de meydana gelen olayların iç siyaset ile ilgili olması ve daha çok bürokratik çatışmalar ile yönetsel bozukluklar içermesi de konunun ele alınmamasının gerekçelerindendir. Günümüze daha yakın çalışmalar incelendiğinde ise daha önceki çalışmaların bazı noktalarda aşıldığını görmekteyiz. Bu noktada Günhan Börekçi'nin "*İnkirâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I Ahmed, I Mustafa ve 17. Yüzyıl*

Osmanlı Siyasî Krizi” başlıklı makalesi oldukça dikkat çekicidir. O bu makalesinde I. Mustafa’ya da yer ayırarak birtakım açıklayıcı bilgiler sunmuştur. Özellikle I. Mustafa’nın öldürülmeme gerekçeleri ve padişahın annesinin isminin tespit edilmesi gibi noktalarda önemli tespitlerde bulunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN MUSTAFA’NIN İLK HÜKÜMDARLIĞI

1. Sultan Mustafa’nın Ailesi

I. Mustafa’nın babası on ikinci Osmanlı padişahı III. Mehmed’dir (1595-1603)⁶. Lakin sultanın annesinin kimliği henüz meçhul vaziyettedir. Alderson da eserinde I. Ahmed’in annesinin ismini belirtirken, Mustafa’nın annesini tespit edememiştir⁷. III. Mehmed’in bilinen dört zevcesinden yalnızca Handan Valide Sultan’ın⁸ ismi tespit edilebilmektedir. Diğer üç zevcesinin ismi Fülane Haseki namı altında gerçek isimleri keşfedilemeyen kişilerdir. Bunların doğum ve ölüm tarihleri ise I. Fülane Haseki 1566?/1603, II. Fülane Haseki 1571?/1603, III. Fülane Haseki 1576?/1623 şeklindedir⁹. Bununla birlikte Balyos Contarini’nin döneme dair gözlemlerinden mürekkep raporlarında I. Mustafa’nın annesinin sultanın kardeşi olan Şehzade Mahmud ile aynı kadın olduğu belirtilmektedir. Raporlarda Şehzade Mahmud’un validesi olduğu iddia edilen Halime’nin 1622 yılına kadar yaşadığı belirtilmiştir¹⁰. Halime Hatun’un 1622 yılındaki vefatı göz önünde bulundurulduğunda III. Mehmed’in zevcelerinden ismi tespit edilemeyen hasekilerden ölüm tarihi 1623 olan Fülane Haseki’nin Contarini’nin raporunda belirttiği Halime Hatun olması muhtemel gözükmemektedir.

Sultan Mustafa’nın validesinin isminin tespit edilememesi esasında ekber erşed sistemi ile ilintilidir. Bu sistem ile birlikte sancağa çıkmayıp saraya hapsolan şehzadeler eskiden olduğu gibi itibarlı bir konumda değillerdi. Bu itibarsızlığın nedeni yerel de olsa komuta edecekleri askeri birliklerin, ekonomik idarenin ve siyasi ilişkilerinin olmayışındır. Sancaktaki bir şehzade sürekli tahta çıkma gayreti içerisinde olduğu için ordu ve idari kadro ile sıkı ilişkiler kurma çabasıydı. Her şehzadenin tahta çıkma ihtimali kendisi ile birlikte validesini de mühim bir konumda tutuyordu. Ancak yaşça büyük olan erkek hanedan üyesinin tahta çıkması ile birlikte şehzadeler anonimleşmeye başladı. Bu anonimleşme onların anneleri için de geçerli oldu. Valideler her ne kadar hanedan politikası içerisinde potansiyel bir öneme sahip olsalar bile

⁶ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, Oğlak Yay., İstanbul 2015, s. 232; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 269.

⁷ Anthony Dolphin Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, Haz. Mustafa Armağan, Yeni Şafak Yay., Tarihsiz, s. 256.

⁸ Padişahların annelerine Valide Sultan denilmesi Üçüncü Murad (1574-1595) devrinden itibaren başlamış olup daha sonrasında umumi hale gelmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 154.

⁹ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 182.

¹⁰ Günhan Börekçi, “İnkirâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I Ahmed, I Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi”, *Divan*, C.XIV, Sayı 26, 2009, s. 58; Ali Kemal Meram herhangi bir kaynak göstermeksizin I. Mustafa’nın annesinin *Handan Sultan* ismini kullanan İspanyol asıllı Violetta olduğunu ileri sürer. Ali Kemal Meram, *Padişah Anaları*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, tarihsiz, s. 347.

eskisi gibi vakıflar kuramadıkları ve kendisi ve oğulları için türbe yaptıramadıkları için halkın hafızasında yer edinemediler¹¹.

Mustafa'nın isimleri bilinen dört erkek kardeşi vardır: Şehzade Sultan Selim Han (1580-1597), Şehzade Sultan Cihangir Han (1581-1596), Şehzade Sultan Mahmud Han (1587-1603) ve Mustafa'nın selefi Sultan Ahmed (1590-1617). Kız kardeşlerinin sayısı ise ondur. Bunlardan Hatice Sultan (1590?-?) ile Ayşe Sultan'ın (1597?-?) isimleri bilinmektedir¹².

2. Sultan Mustafa'nın Eğitimi

I. Mustafa 1591 tarihinde¹³ Manisa şehrinde III. Mehmed'in oğlu olarak dünyaya geldi. Mustafa doğduğunda Osmanlı İmparatorluğu tahtında III. Murad bulunuyordu. Annesinin Abaza asıllı olmasından başka herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mustafa'nın ilk çocukluk yılları babasının sancağı olan Manisa şehrinde geçtikten sonra, 1595 yılında III. Mehmed'in tahtta bulunan III. Murad yerine cülus etmesinden mütevellit babası ve diğer kardeşleri ile birlikte İstanbul'a gitmek zorunda kaldı¹⁴. Genç şehzade ilk eğitimini de burada almaya başladı.

Geleneksel olarak Osmanlı şehzadelerinin eğitimleri iki aşamadan mürekkekti. Bunun ilki saray içerisinde gerçekleşen ve çoğunlukla teorik bilgiler ihtiva eden saray içi eğitim dönemi idi. Diğerisi ise belirli seviyede alınan teorik eğitimin akabinde bu bilgilerin sahada uygulanmasını sağlayan ve şehzadelere bir nevi yönetim becerilerini pekiştiren ve bu alanda tecrübe sahibi olmasına fırsat veren sancağa çıkma usulüydü¹⁵. Sancağa çıkma usulü taht adayı olan şehzadelerin devlet yönetimine hazırlığını sağlayan son derece mühim bir uygulama iken bu uygulama III. Mehmed'den sonra kesilmiştir¹⁶. III. Mehmed'den sonra tahta cülus eden Sultan Ahmed ise tahta çıkma usulüne yeni bir kaide getirerek *ekber-erşed* (bi'l-irs ve'l-istihkak ekber evlat/padişah oğlu ve yaşça büyük olma) sistemini tanzim etti¹⁷. Bu andan itibaren devletin bidayetinden beri süregelen ve II. Mehmed devrinde kanunlaşan “...*karındaşları nizâm-ı âlem için katl etmek münâsibdir...*”¹⁸ düsturunun ortadan kalktığına müşahitlik

¹¹ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 145.

¹² Öztuna, *age*, s. 182-183.

¹³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan – Abdülkadir Yuvalı – Mustafa Keskin, C.I, Sebil Yay., İstanbul 1995, s. 75.

¹⁴ Feridun Emecen, “Mustafa I”, *TDVİA*, C. XXXI, Ankara 2006, s. 272.

¹⁵ Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 81.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.III, Kısım I*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 115; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 120.

¹⁷ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 22; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkidli Siyasî Târîhi*, C.II, Ötüken, İstanbul 2010, s. 32.

¹⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. 1, Fey Yay., İstanbul 1990, s. 328.

edilmektedir. Sancağa çıkma usulüne son verilmesi Mustafa'nın üzerinde, yeterli eğitim alamaması ve gerekli tecrübe sağlayamaması konusunda olumsuz bir etki yaratmış olmalıdır.

Ekber-erşed sisteminin Osmanlı yönetiminde etkin hale gelmesinde tesirli olan mühim hadiselerden birisi de hanedanın inkıraza uğrama tehlikesiydi. Buna göre I. Ahmed'in saltanatının henüz başı olan 1604 Mart-Nisan aylarında, Şehzade Mustafa ile birlikte yakalandıkları bulaşıcı bir hastalıktan mütevellit her iki kardeşin aynı anda yatağa düşmesi ve hayatlarından endişe edilmesi¹⁹ durumu devlette bir paniğe sebebiyet vermiş durumdaydı. Bu endişe I. Ahmed'in bahse konu yönetim idaresini benimsemesine amil olurken aynı zamanda Mustafa'nın da padişahlığını kolaylaştıran etmenlerden biridir.

Kısaca bahsedilen bu idari dönüşüm I. Mustafa'nın Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmasına amil olan en mühim ve kritik olan unsurları ihtiva eder. Öncelikle şehzadelerin sancağa çıkma usulünün ilgası, Mustafa'nın olumlu veyahut olumsuz idari, siyasi, askerî ve ekonomik kabiliyetinin gizli kalmasına sebebiyet verdi. Böylece, ileride de görüleceği üzere, onun tahta çıkmadan evvel yeteneklerini deneyimleyebileceği herhangi bir platformdan yoksun kalışı ve Osmanlı bürokrasisinin de aynı meseleden mütevellit Mustafa'nın becerilerini ön göremeyişleri, cülusu esnasında kendisine olumlu bir katkı sağladı. Mustafa'nın cülusunu kolaylaştıran ikinci esas ise, onun herhangi bir mücadeleye girmesine lüzum bırakmayan yaşının verdiği avantajdır. O tahta çıktığında, I. Ahmed'in oğulları olan Osman, Mehmed, Murad, Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim isimlerindeki yedi şehzade henüz çocuk yaşta bulunuyorlardı²⁰. Bu yedi kardeşin en küçüğü henüz üç yaşında olan İbrahim idi. En büyüğü ise sonradan Osmanlı tahtına oturan ve o sırada yaşı 14 olan Osman'dı²¹. O esnada Mustafa ise 25-26 yaşında idi²². *Ekber-erşed* sistemi düsturunca Mustafa'nın tahta çıkması kanuni bir haktı.

3. Sultan Mustafa'nın Cülusunu Sağlayan Sebepler

Mustafa'nın, sabık padişahın kardeşi olarak tahta intihap edilmesi her ne kadar o zamana kadarki Osmanlı tarihinde yaşanan benzeri görülmemiş bir hadise olsa bile Türk tarihi incelendiğinde benzeri durumların vuku bulduğu söylenebilir²³. Onun bu vaziyetine kadar

¹⁹ Börekçi, agm, s. 57-58.

²⁰ Ahmet Şimşirgil, *Kayı VI İmparatorluğun Zirvesi ve Dönüş*, Timaş, İstanbul 2014, s. 16; 'Sultan Ahmed'in Selim ve Hüseyin isimli iki çocuğu henüz kendisi hayattayken vefat etti. İsmail Hami Danişmend, *age*, s. 269.

²¹ Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.IX, Yeni Matbaa, İstanbul 1965, s. 6.

²² Yılmaz Öztuna, *age*, s.190.

²³ Bunun en eski örneklerinden birisi Kül Tigin Abidesi'nin doğu yüzünde belirtilmektedir. Burada "Amcam kağan oturduğunda kendim Tarduş milleti üzerinde şad idim." *Orhun Abideleri*, Haz. Muharrem Ergin, Boğaziçi Yay, İstanbul 2009, s.15; Şad: Batının hükümdarı. Eski Türklerde devletin doğusu daha kutsal olduğu için asıl hükümdar doğunun yönetimini ve idaresini elinde tutardı. Benzeri bir durum, Selçuklu tarihinin başlangıcında yabgu unvanının, ailenin yaşayan en büyük kişisine tevcih edildiği şeklinde tebarüz eder, Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *AÜSBFD*, S. 14 (1959), s. 71.

Osmanlılarda padişahlık gayri resmi olsa da babadan oğula geçmekteydi. Bu durum, kardeşler arasında mücadeleyi kaçınılmaz kıldığı gibi bahse konu mücadeleden dolayı ülke daima dâhili harp tehlikesi atlatıyordu. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmed, saltanata sahip olan evladın, devletin bekası için diğer kardeşlerini öldürmesini mubah kılan bir kanun ihdas edilerek zaten uygulanan bir geleneğinin yasal alt yapısını oluşturdu²⁴. Bu kanunda tahta çıkacak kişi hususi olarak belirtilmemektedir. Çünkü Türk devlet geleneğince oğullar arasındaki kimin han olacağını Tanrı takdir etmekteydi²⁵. Bu durum Müslüman Osmanlı'da da muayyen bir zamana kadar herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Fakat birtakım mücbir hadiseler tahta namzet olma kıstaslarını değiştirdi. I. Ahmed tahta çıktığında henüz 14 yaşında idi²⁶ ve bu genç padişahın henüz bir çocuğu ve doğal olarak imparatorluğu devredebileceği bir varisi yoktu. Bu durumda genç sultan, kendisinin akabinde tahta geçecek kimse olmamasından ötürü kardeşi I. Mustafa'nın hayatına tasallut etmedi²⁷. Ancak Şehzade Osman'ın 3 Kasım 1604²⁸ yılındaki doğumu I. Ahmed'in biraderi Mustafa'ya bakışında değişikliğe sebep oldu. Mustafa artık onun için tehlike arz etmekteydi. Sultan Ahmed, Şehzade Osman'ın doğumuna müteakip Mustafa'yı öldürme tasavvurunda bulunsa da uygulamaya imkân bulamadı. Bu imkânsızlığın sebebi, devlet ricalinin, Mustafa'nın şuurunun yerinde olmamasından dolayı saltanatta rakip olamayacağını iddia etmelerindendi²⁹. Mustafa'nın öldürülmemesinin bir diğer sebebi de Kösem Sultan'ın faaliyetleridir. O, I. Ahmed'in kardeşini idam ettirmemesi cihetinde çabaladı. Çünkü mevcut sultan, kardeş katli hükmünü uygulayacak olursa Ahmed'den sonra tahta Mahfiruz Hadice Sultan'ın en büyük oğlu olan Osman'ın geçme ihtimali bir hayli yüksekti. Bu ihtimal gerçekleştiğinde ise Kösem Sultan'ın Osman'dan küçük olan evlatlarının idam edilmesi kuvvetle muhtemel bir hal alacaktı ve böylece Kösem'in valide sultanlığı tehlikeye girecekti³⁰. Kösem'in hedefi kendi oğulları olan Murad (IV. Murad) veya İbrahim'in tahta geçmesini sağlamaktı. Hedefini gerçekleştirmesi içinde Sultan Osman'ın tahta çıkmasına mani olması gerekiyordu. Mustafa'nın padişahlığı Kösem için daha iyi görünmekteydi. Şöyle ki; Mustafa'nın henüz bir varisi yoktu ve akıl sağlığının da yerinde olmadığı bilinmekteydi. Bu durumda, Mustafa'yı Kösem için en ideal aday yapmaktaydı. Alderson'un bize aktardığı bilgilere göre Kösem'in Mustafa'nın tahta geçmesi için Osmanlı bürokratlarına rüşvet dağıttığı

²⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2011, s. 65.

²⁵ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, Töre Devlet Yay., Ankara 1981, s. 44.

²⁶ Alphonse De Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, çev. Serhat Bayram, Toker, İstanbul 1991, s. 571.

²⁷ Mehmet Özdemir, *I. Mustafa ve Dönemi*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 4; Emecen, agm, s. 272.

²⁸ Aksun, age, s. 10.

²⁹ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C. IV, TTK Yay., Ankara 2011, s. 1796.

³⁰ Börekçi, agm, s. 45-96 (61-62), Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, e Yay., İstanbul 1982, s. 263; Erhan Afyoncu, *Muhteşem Valide Kösem Sultan*, Yeditepe Yay., İstanbul 2016, s. 67.

iddia edilmektedir. Kösem bürokratlar içerisinde en etkin kişilerin bir listesini çıkararak bunların bazılarını para ve mücevher göndermiş ve bazılarını da makam ve mevki vaat ederek yanına çekmeye çalışmıştır³¹. Onun bu çalışmaları diğer etkenler ile birlikte Mustafa'nın tahta çıkmasını sağladı. Yeni padişah tahta çıkar çıkmaz hem II. Osman'ın annesi Mahfiruz Sultan hem de Mahpeyker Kösem Sultan Topkapı Sarayı'ndan çıkarılarak Eski Saray'a göndermiştir³². Ayrıca, çocuk yaşta ve çocuksuz olarak tahta çıkan I. Ahmed'in, bu esnada kardeş katline mugayir hareket ederek kardeşi Mustafa'yı idam ettirmeme ve sonrasında birçok çocuğu olmasına rağmen onu hayatta tutması kararında, 1600'lü yılların başında da görüldüğü üzere, salgın hastalıkların ve ani kazaların tehdidi altında büyüyen çocukların her an ölme tehlikesi ile bu tehlikeden mütevellit hanedanın inkırazı korkusu idi³³.

Tüm bu hadiseler tetkik edildiğinde açıkça görülmektedir ki; Sultan Mustafa'nın cülusundan evvel öldürülmemesinin birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki akıl sağlığındaki zayıflık, ikincisi henüz yeni bir uygulama olan *ekber-erşed* sistemi, üçüncüsü mevcut sultanın tahta cülusu sırasında veliaht gösterebileceği bir erkek evladının olmaması ve dördüncü olarak Osmanlı yönetiminde, kendini yavaş yavaş belirgin hale getirmeye başlayan valide sultanların yönetime etkisinin bir örneğini teşkil eden Kösem Sultan'ın son derece ince siyaseti. Belirtilen bu hususlar doğrultusunda Sultan Mustafa'nın hayatına dokunulmamış ve I. Ahmed'in saltanatı sürecince birçok kişi kendi çıkarları için daha kolay kullanabileceğini düşündüğü Mustafa'yı çeşitli sebeplerle muhafaza etmeye gayret göstermiştir.

4. Sultan Mustafa'nın İlk Cülusu

Sultan Ahmed 1603 tarihinde hükümdarlığa geçmesinin akabinde kardeşi Mustafa'yı iki üç odalık bir yerden ibaret olan dairesinde kendi saltanatı süresince kapalı olarak muhafaza etti. Kafes usulü olarak bilinen bu sistemden Sultan Mustafa'nın ne ölçüde etkilendiğine dair net bilgiler bulunmamaktadır³⁴. Ancak içinde bulunduğu durumun Mustafa'yı etkilemediğini iddia etmek oldukça güçtür. Nitekim döneme ait kroniklerde ve diğer eserlerde onun akli birtakım zayıflıklar yaşadığı ifade edilmektedir. Padişah, penceresinin altında orta oyunu oynatıyor şayet oynanan oyun hoşuna giderse defalarca aynı oyunu tekrarlatarak oyunculara pencereden değerli mücevherler atıyordu³⁵. Kâtip Çelebi Fezleke adlı eserinde Sultan Mustafa'nın, akli dengesizliğe sahip olduğunu gösteren hallerini birkaç defa müşahade ettiğini

³¹ Özlem Kumrular, *Kösem Sultan İktidar, Hırs, Entrika*, Doğan Kitap Yay., İstanbul 2015, s. 126-127.

³² Afyoncu, *age*, s. 67.

³³ Börekçi, *agm*, s. 59.

³⁴ Cezar, *age*, s.1797, Özdemir, *agt*, s. 7.

³⁵ Afyoncu, *age*, s. 68.

bildirmektedir. Bunlardan bazıları, garip arzularını ifade etmek için türbeleri gezmek, balıklara altın atmak ve hiç sebepsiz yollara para atmak gibi davranışlardır. Çelebi'nin eserinde yer verdiği, dönemin Darüssaade Ağası (Kızlarağası) Hacı Mustafa Ağa'nın³⁶ ifadesine göre, Sultan Mustafa'nın bu davranışları halk tarafından da bilinmekteydi. Aynı yerde, vaziyetin gizli hiçbir yanının kalmadığı ve bahse konu hallerin önüne geçilemediği takdirde hazinenin büyük darbe yiyeceği yönünde telkinatta bulunulurken, bunun önüne geçmek için önlemler alınması gerektiği de belirtilmektedir³⁷. Dönemin bir başka kroniği olan Hasan Beyzade de eserinde, tahta cülus eden Mustafa'nın aklında bir miktar hıfvet (hafiflik) olduğunu beyan eder. Bununla birlikte devlet ileri gelenleri Müftü Es'ad Efendi'nin kavline uyararak, bu sıkıntının yeni hükümdarın uzun süre kapalı kalmasından doğan bir sorun olduğunu ifade etmekte ve zamanla bu halin düzeleceği fikrini ileri sürmekteydiler³⁸. Mustafa'nın imparatorluğu yönetmeye gücü olmadığı gibi kapasitesi de yoktu. O annesinin ve vezir Kara Davud Paşa'nın elinde kukla olmaktan öteye gidemedi³⁹. Mustafa'nın cülusuna karşı çıktığı bilinen yegâne kişi Kızlarağası Mustafa Ağa'dır. Ahmed döneminin en nüfuzlu şahsiyetlerinden birisi olan kızlarağasının, Mustafa döneminde bu etkinliği zayıflamakta olup kendisine olan iltifat da aynı ölçüde azalmaktaydı. Kendi mevkiinden telaşa düşen Mustafa Ağa, padişahın akli vaziyetini ve hareketlerini devlet ricali arasında yaymaya teşebbüs etti. Bazı meşayih ve ulema, Valide Sultan'dan, ağanın uzaklaştırılmasını istemişse de Mustafa Ağa birtakım girişimleri ile bu durumdan kurtulmayı başardı⁴⁰.

I. Ahmed'in 22 Kasım 1617 Çarşamba gecesinde mide rahatsızlığından dolayı vefatına binaen Kaymakam Mehmed Paşa, Müftü Esad Efendi ve diğer devlet ileri gelenlerince, sabah namazından önce Divanühümayun toplanıp alınan karar gereği I. Mustafa tahta cülus ettirildi⁴¹.

³⁶ Hacı Mustafa Ağa II. Osman ve I. Mustafa dönemlerinin etkin devlet adamlarından birisidir. Kendisinin devlet içindeki bazı atamalar üzerinde etkili olduğunu arşiv kayıtlarından anlamaktayız. Şöyle ki; Sultan Ahmed Camii için imam ve müezzin tayinlerinde Mustafa Ağa'nın, Mahmud Efendi, Hattat İbrahim, Muharrem Çavuş, Hasan Bostani gibi isimleri önerdiği görülmektedir. BOA, TS.MA.e, 873/56.

³⁷ Katib Çelebi, *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 636; Cezar, *age*, s. 1797.

³⁸ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C. III, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Yay., Ankara 2004, s. 915-916.

³⁹ Günhan Börekçi, "Mustafa I" *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, haz. Agoston Gabor and Bruce Masters, - Fact On File yay., New York 2009, s. 409.

⁴⁰ Aksun, *age*, s. 36.

⁴¹ 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), haz. H. O. Yıldırım-V. Atik-M. Cebecioğlu-A. Özyurt-M.Serin-F.Yavuz-N. Yekeler, Ankara 2000, s. 102; Buradaki 214 numaralı hükmün üzerinde "Yevmü'l-Erbi'â, fi 23 Zî'l-ka'deti's-şerife, sene: 1026" şeklinde tarih belirtildikten sonra "Yevm-i mezbûrda cülûs-ı hümayûn vâkı' olmuşdur" ifadesi yazılarak Sultan Mustafa'nın tahta çıktığı açıkça bildirilmiştir. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, C.II, TTK Yay., Ankara 2007, s. 433; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992, s. 337. 23 Zilka'de 1026 tarihi miladi takvime çevrilirken 24 Kasım 1617 olarak hatalı bir çeviri yapılmıştır. Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun*

Sultan tahta çıktıktan sonraki birkaç gün içerisinde devlet ricali ile birlikte öncelikle Eyüp Sultan'ın türbesini ziyaret etti⁴² ve sonrasında, kılıç kuşanıp kendisine edilen biatleri⁴³ kabul etti ve aynı zamanda diğer devletlere gönderilen nameler ile de Osmanlı'daki taht değişikliği ilan edilmiş oldu⁴⁴. Mustafa tahta çıktığında 25-26 yaşlarında idi⁴⁵.

Avrupalı devletlerin de I. Ahmed'in yerine I. Mustafa'nın tahta çıkacağından haberdar olduğu bilinmektedir. Venedik'ten İspanya Kralı III. Felipe'ye gönderilen bir bildide; Sultan Osman'ın henüz küçük yaşta bulunmasından dolayı Osmanlı ricalinin I. Mustafa'nın padişahlığını daha uygun gördüğü bildirilmektedir. Ayrıca yine edinilen bir başka bilgi de Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmamasından ötürü tahta çıkarıldığıydı⁴⁶. Süreç dikkatlice takip edildiğinde Venedik casuslarının İstanbul'da oldukça etkin olduğu ve kesin bilgiye ulaşmada başarılı oldukları anlaşılmaktadır.

Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasına müteakip ilk icraatlarından birisi alışlageldiği üzere cülus bahşişi dağıtmak oldu. Bu aşamada yeni padişah askere üç milyon altına tekabül eden üç yüz milyon akçe dağıttı⁴⁷. Sultan Mustafa'nın özel muhafızlığını yapan maiyeti seniyye çavuşlarına da ihsanî şahane adı altında taltifler verildi⁴⁸. Ancak Sultan Mustafa'nın tahta çıkış zamanlarını da kapsayan bir mühimme defterindeki kayıttan anlaşılacağı üzere cülus bahşişinden her askerin faydalanmadığı açıktır. Bu kayda göre Balıkesir Kalesi'ni korumak ve yerel halkın güvenliğini sağlamak ile yükümlü muhafızlar ile topçuların bazılarının kalede bulunmadıklarını ve yapmakla yükümlü oldukları görevlerini ifa etmedikleri anlaşılmakla birlikte, bunların ulufe zamanında Balıkesir Kalesi'ne gelerek ulufelerinin ödenmesini talep ettikleri belirtilmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için; *“o makûle hıdmetlerinde mevcûd olmayup kendü hevâsında olanlara ulûfe virilmeyüp ve yabanda sâkin olanların gedükleri hıdmette mevcûd olanlara arzolunmak”*⁴⁹ şeklinde bir hüküm kaleme alınmıştır Bu hükümden

Yükseliş ve Çöküş Tarihi, çev., Özdemir Çobanoğlu, C. II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1979, s. 149; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Ötüken, İstanbul 1994, s. 6; Danişmend, *age*, s. 269.

⁴² Peçevi, *age*, s. 337.

⁴³ 1520'den sonra tahta çıkan padişahlarda olduğu gibi bu biat merasimi de Hz. Muhammed'e ait olan hırkanın bulunduğu odada gerçekleşmiş olmalı. Halil İnalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, Timaş, İstanbul 2011, s. 83.

⁴⁴ Ömer Faruk Yılmaz (haz.), *Osman Gazi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Tarihi*, C.III, Çamlıca, İstanbul 2012, s. 401.

⁴⁵ Börekçi, Sultan Mustafa'nın 1591/1592 tarihinde doğduğunu kabul etmemektedir. Ona göre Mustafa, kardeşi Şehzade Mahmud'un da ölüm tarihi olan 1601/1602 yılında doğmuş ve dolayısıyla saltanata vasıl olduğunda yaşının ancak 16-17 olabileceğini ileri sürmektedir. Börekçi, “İnkirâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Krizi”, s. 72.

⁴⁶ Kumrular, *age*, s. 126.

⁴⁷ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Üçdal Neşriyat, tarihsiz, s. 498.

⁴⁸ BOA, MAD.d/4846, s. 1-2 bu belgede padişahın özel muhafızlığını yapan çavuşların isimleri ve adlıkları taltifler yer almaktadır.

⁴⁹ 82 Numaralı Mühimme Defteri, s. 102.

de anlaşılacağı üzere uhdesinde bulunan vazifeleri yerine getirmeyen askerin ulufesi ödenmemektedir. Dolayısıyla görevini yapmadığı için ulufe alamayan bir askere cülus bahşışı verilmesi de söz konusu olamaz.

Bu inamlardan yalnızca askere verilmekle yetinilmedi aynı zamanda veziriazam, şeyhülislam, ulema başta olmak üzere devlet bürokrasisinde görevli hemen tüm unsurlara bahşişler ve ihsanlar yapıldı⁵⁰. Tabii olarak faaliyetler burada sonlanmadı. Yeni hükümdar tebeddülünde, devletin yönetim kadrosunda birtakım değişikliklerin olması da gayet tabii idi. Mustafa'dan mansıp bekleyen birçok kişinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu görevlendirmelerin bazıları Topçular Kâtibi tarafından izah edilmiştir. Buna göre Küçük Mirahurluk görevi Abdi Ağa'ya, Kapıcıbaşılık İdris Ağa'ya, Şam bölgesi Vezir Mehmed Paşa'ya, Erzurum ilk önce Hasan Paşa'ya ihsan olunup sonra Vezir Ahmed Paşa'ya tevcih edildi. Ayrıca Diyarbakir Eyaleti Mustafa Paşa'ya, Rumeli Eyaleti Vezir Dilaver Paşa'ya verilirken Haleb Eyaleti Abaza Paşa'ya ve Van Beylerbeyliği Almacı Mehmed Paşa'ya ihsan edildi⁵¹. Ayrıca, Silahdar Lefkeli Mustafa Ağa'ya padişahın sütannesinin kızı nikâhlanarak Mısır Eyaleti verildi. Şam Eyaleti de çukadara tevcih edilirken doğancıbaşıya Karaman verildi⁵². Böylece hemen her cülus döneminde görülen ve artık alışlagelmiş bir uygulama halini alan bürokratik atamalar, terakkiler, bahşişler vs. yeni hükümdar tarafından saltanatının ilk günlerinde gerçekleştirilmiş oldu.

Birinci Mustafa'nın cülusunun ilk zamanlarında yalnızca iktisadi ve idari faaliyetler ile uğraşılmamıştır. Bu dönemde imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşanan haksızlıkları ve zulümleri de gidermek adına birtakım faaliyetlerde bulunulmaktaydı. Örneğin Mora sancağına bağlı Trabolice kazası kadısına gönderilen bir hükümde, Trabolice kazasına bağlı Karatori ve Piyana isimli köylerin ahalisinin Şükrullah isimli eski timar sahibinin halka zulüm etmesinden bahsedilmektedir. Bahse konu köylerin timarı Mahmud isimli bir kişiye ait iken Şükrullah halen kendisi timar sahibiymiş gibi 1617 senesine ait mahsulden köylünün hilafına olarak türlü türlü mallar almaktaydı. Saraydan gelen emir üzerine köylüye zulmeden Şükrullah ile onunla birlikte hareket edenlerin derhal bulunup davalarının görülmesi ve hak sahiplerine haklarının verilmesi istenilmiş olup ayrıca suçu sabit olanlarında işledikleri suçların sicil suretlerine işlenmesi istenilmektedir⁵³. Bu belgeden anlaşılacağı üzere İstanbul'un, taht değişikliği sürecinde dahi

⁵⁰ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. I, Haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara 2003, s. 667.

⁵¹ Abdülkadir Efendi, *age*, s. 667-668.

⁵² Hasan Bey-zade, *age*, s. 917.

⁵³ 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), s. 106.

imparatorluğun her noktasındaki sorunlarla yakından ilgilendiği ve halka zorluk çıkaranlara karşı adli mekanizmaların işlemlerini sağladığı görülmektedir.

5. Birinci Mustafa'nın İlk Cülusu Sırasında Askeri Münasebetler

XVII. yüzyılda göze çarpan en mühim askeri hadiselerden biri şüphesiz Osmanlı ile İran arasında yaşanan mücadelelerdir. Nitekim Mustafa'nın bu ilk yönetimi esnasında da İran ile yaşanan hadiseler devam etmekteydi. Her ne kadar 21 Mart 1590 günü İstanbul'da İran ile Osmanlı arasında harbe son veren bir muahede⁵⁴ imza edildiyse de bu anlaşma iki devlet arasında daha sonradan yeniden bir muharebenin başlamasını engelleyemedi.

Şah Abbas idaresindeki İran ile ikinci mücadele 1603'te Kürd beylerinden Gazi Bey'in, Tebriz Beylerbeyi olan Sarhoş Ali Paşa ile bozuşarak isyan edip Şah Abbas'tan yardım istemesinden doğdu⁵⁵. İki devlet arasında dokuz yıl süre ile devam eden muharebe 20 Kasım 1612'de İstanbul Muahedesi ile son buldu⁵⁶. Bu antlaşmaya göre; Amasya Antlaşması'nda çizilen sınırlar geçerli olacaktı. Irak tarafındaki güney sınırı ciddi bir biçimde batıya çekilecekti. İran, Osmanlılara her yıl 200 yük ipek gönderecekti. İranlı hacılar hacca gitmek için Bağdat ve Basra yolu yerine daha güvenli olan Halep-Şam güzergâhını kullanabileceklerdi. İran'da dini büyüklere (İlk üç halife ve Hz. Ayşe) sövülmesine engel olunmakla birlikte İranlılar ele geçirdikleri yerlerdeki Sünnilerin Şiiliğe geçmesi için tazyikte bulunmayacaktı⁵⁷. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ile İran Devleti arasında sulh süreci başlamış oldu. Fakat antlaşma şartlarının, özellikle toprak kayıpları göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı'nın aleyhine olduğu aşikârdır. Bundan mütevellit İran tarafından taahhüt edilen ipeğin gönderilmemesi hususu, geçici bir muahede gibi görünen 1612 antlaşmasının sonunu getiren zahiri sebep oldu. Osmanlı kanadından mevcut anlaşmanın uzun soluklu olmasına mani olan bir diğer sebep de, bahse konu antlaşmaya göre Osmanlı'nın doğu sınırlarında meydana gelen hayati güvenlik zafiyetiydi⁵⁸.

İran hükümdarı Şah Abbas'ın belirtilen antlaşma hususlarına uymaması neticesinde Osmanlılar tarafından 22 Mayıs 1615 tarihinde şark cihetine yeni bir sefer ilan edildi⁵⁹. Bu

⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 63

⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 64.

⁵⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, Ötüken, İstanbul 1994, s. 423; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 67.

⁵⁷ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s. 716; Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C. III, TTK Yay., Ankara 2011, s. 1740; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 423; Uzunçarşılı, *age*, s. 66,

⁵⁸ Öz, *agm*, s. 716-717.

⁵⁹ Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 424; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 67.

seferin başında Öküz (Kara) Mehmed Paşa⁶⁰ bulunmaktaydı. Mehmed Paşa sefere giderken yollarda yavaş ilerlemesinden ve yanında götürdüğü Derviş Talib Efendi'nin de tesirinde kalmasından dolayı İran ile vuku bulacak harbi bir yıl erteledi. Tabii olarak bu hal Şah Abbas'ın hazırlanmasına fırsat yaratmış oldu⁶¹. Ertesi yıl gerçekleşen muharebede Osmanlılar açısından başarı söz konusu olmadı. Veziriazam her ne kadar Revan'ı kuşatma başarısı gösterse de gerekli ikmal yapılamadığı için kale elde tutulamadı. Buna ek olarak Kars Kalesi'nin de İranlılar tarafından harap edilmesi Mehmed Paşa'nın azlinin önünü açtı ve yerine Kapudan Halil Paşa tayin oldu⁶². Halil Paşa veziriazamlık mührünü alır almaz sefer hazırlıklarına başladı. Kırım Hanı Canbek Giray'a da türlü hediyeler ile birlikte padişahın hattı gönderilerek sefere katılması bildirildi⁶³. Halil Paşa ilkbaharda İran üzerine sefere çıktıktan birkaç ay sonra tahminen Erzurum yakınlarına varmışken⁶⁴, merkezde taht değişikliği meydana geldi. Sultan Mustafa tahta çıkma işi tamamlanmasının akabinde seferde bulunan askere cülus bahşişi inamı için Mustafa Ağa'yı serdara göndererek askerin bu konuda herhangi bir endişeye kapılmasını engellemiş oldu⁶⁵. Bu vaziyetin, şark cihetinde harp halinde bulunan asker açısından büyük bir moral olduğu son derece aşikârdır. Taht değişikliklerinde cülus bahşişi almak şüphesiz Osmanlı kuvvetleri için son derece mühim bir hadise idi. Bunun farkında olan devlet ricali padişahın değişmesinin ardından vakit kaybetmeksizin bahşişlerin yerine ulaşmasını sağlayarak seferde görevli askerin herhangi bir suiistimal göstermesine ve isyanına mani olmuştur.

İstanbul'daki bu tebeddül meselesinin sonlanmasına müteakip Halil Paşa, Kırım Hanı Canbek Giray ile birlikte İran üzerine yürüdü. Yapılan mücadele neticesinde Osmanlı'ya karşı herhangi bir galebe sağlayamayacağının farkında olan İran Şahı Abbas, Halil Paşa'ya müracaat ederek sulh talebinde bulundu. 26 Eylül 1618 tarihinde iki devlet arasında yeniden bir muahede yapıldı. Bu muahede daha evvelki antlaşma ile benzer olup 200 yük ipek, 100 yük kumaş ve daha başka metaların verilmesi şeklinde idi. Antlaşmanın nihai tasdiki ise 29 Eylül 1619'da gerçekleşti⁶⁶. Böylece I. Ahmed zamanında başlayan Osmanlı-İran muharebesi, I Mustafa'nın hükümdarlığında devam etmiş olup bu kısa süre içerisinde alınan tedbirler neticesinde herhangi

⁶⁰ Mehmed Paşa'nın bu elkabı, İstanbul'da Karagümrük yakınlarında öküz nalbantlığı yapan babası Kara Hasan'ın mesleğinden gelmektedir. Kâtip Çelebi, *age*, s. 650.

⁶¹ Cezar, *age*, C.IV, s. 1800.

⁶² Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev., Nilüfer Epçeli, C. III, Yeditepe Yay, İstanbul 2011, s. 480; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 425; Uzunçarşılı, *age*, s. 68; Aksun, *age*, s. 29; Cezar, *age*, C. IV, s. 1801; Danişmend, *age*, s.264-265; Hasan Bey-zade, *age*, s. 890.

⁶³ Peçevi, *age*, s. 322-323.

⁶⁴ Hasan Bey-zade, *age*, s. 891.

⁶⁵ Peçevi, *age*, 340.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 68; Peçevi, *age*, s. 344-345; Özdemir, *age*, s. 10-11; Zinkeisen, *age*, s. 480; Cezar, *age*, C. IV, s. 1802-1803; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, s. 427.

bir sekteye uğramayan muharebe, II. Osman zamanına tekabül eden 1618 tarihinde fiilen sonlanmakla birlikte nihai olarak 1619 yılında neticelenmiştir.

6. Sultan Mustafa'nın İlk Hükümdarlığının Sonu

Mustafa'nın akli zayıflığı ve bozukluğu, onun tahta çıkmasının hemen sonrasında seleflerinin kabirlerini ziyaret ettiği esnada halk tarafından müşahade edilmişti⁶⁷. Bu durum devlet adamlarınca da biliniyordu ancak onlar bu hali sultanın uzun süre ve tek başına bir daire içerisinde kalmasına addediyorlardı. Ayrıca tahta çıktıktan sonra bu rahatsızlığın zamanla düzeleceği umudunu taşıyorlardı. Ne var ki vaziyet umulduğu gibi tekâmül etmedi. Padişahın rahatsızlığı giderek artan bir seyir izledi. Padişahın akli zayıflığının belirtilerinden bazıları, saray içerisinde devamlı suretle koşuşturması, gözlerini daimi suretle hissiz bir şekilde sabit bir yere dikmesi, devlet ricalini oturarak karşılamak yerine ayakta kabul etmesi gibi emarelerdir⁶⁸. Peçevi'nin bu konuda verdiği örnekler dikkate alındığında, padişah kimi zaman bir kayık ile denize açılırdı, bazen de bir ata binerek başını bir tarafa salar ve bu şekilde at sürerdi. Bu faaliyetleri sırasında evvelden cebine doldurduğu altınları ve akçeleri, denizdeyken kuşlara ve balıklara, karadayken yollarda bulunan insanlara ihsan ederdi. Vezirler devlet işlerini görmek için huzura girdiğinde sultan onların sarığını düşürerek başlarını açardı. Sultan Mustafa'nın bu garip hareketleri devletin her kademesinden kişilerce bilinmekteydi⁶⁹. Osmanlı ricali haricinde Ragusa Devleti'nin İstanbul elçisi de durumun farkındaydı. Elçi tarafından 17 Mart 1618'de kaleme alınan bir mektupta, Mustafa'nın devlet yönetme kapasitesinin bulunmadığı, padişahın sürekli at veya tekne vasıtasıyla gezmek istediği bunun yanı sıra kılıcı ile kıyafetleri üzerinde daireler çizdiği, burnunu karıştırmaktan çekinmediği ve denize paralar saçtığı bildirilmektedir⁷⁰. Hastalığın gittikçe şiddetlenmekte olduğunun farkında olan devlet ricali, bu durumun bozukluk, fenalık ve karışıklığa sebep olacağını iddia ettiler. Hükümdarın hal' olunup yerine, tasarrufa kadir, akli zahir birisinin gelmesi düşünüldü. Çözüm olarak ilk akla gelen tabi ki önceki padişahın en büyük oğlu olan Şehzade Osman oldu⁷¹. Bu dönemde, Mustafa'nın kadınlardan uzak durmasından mütevellit henüz bir çocuğu yoktu⁷². Padişahın kadınlara olan ilgisinin zayıflığı Venedik elçilerinin de dikkatini çeken bir husustu. Elçiler ayrıca sarayın, Mustafa'nın durumunu gizlemek için padişahın kadınlara karşı duyarsız olmadığını onda velilik kerametlerinin bulunduğunu söylediklerini bildirmektedir⁷³. Mustafa'nın henüz bir varisinin

⁶⁷ Peçevi, *age*, s. 338.

⁶⁸ Hammer, *age*, s. 556-557.

⁶⁹ Peçevi, *age*, s. 338.

⁷⁰ Kumrular, *age*, s. 129.

⁷¹ Hasan Bey-zade, *age*, s. 917-918.

⁷² Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 7.

⁷³ Kumrular, *age*, s. 130.

olmaması ve *ekber-erşed* sistemi kuralları II. Osman'dan yanaydı. Dolayısıyla, Osman'ın taht için mücadele etmesine sebep olacak bir durum söz konusu olmadı.

I. Mustafa'nın ilk devrinin sona ermesinde etkili olan en mühim şahsiyetlerden birisi şüphesiz Darüssaade Ağası Mustafa Ağa idi. Sultan Ahmed dönemi iktidarında oldukça nüfuzlu olan ağa, Mustafa'nın tahta geçmesi ile birlikte dizginleri eline alan Valide Sultan döneminde eski faal durumundan yoksun kaldı. Olası bir taht değişikliği bu ağa için iktidarda yeniden nüfuzlu olma açısından son derece mühim bir hadiseydi. Maksudına vasıl olma yolunda kullanacağı en güçlü silahı, gayet tabii olarak mezkur sultanın akli hiffeti idi. O, Mustafa'nın devleti yönetmeye devam etmesi halinde hazinenin inkıraza uğrayacağı gibi birçok iddia ileri sürerek⁷⁴ padişah aleyhine bir cephe oluşturma girişimi içerisindeydi. Nitekim bu minvalde uğraşının neticesinde başarılı olduğu görülmektedir.

Mustafa Ağa'nın mevcut padişahın faaliyetleri ile ilgili ileri sürdüğü bir başka ciddi hadise, padişahın şehzadeleri öldürüp Al-i Osman neslini inkıraza uğratacağı konusu idi. Buna ilaveten, devlet ileri gelenlerinin de mansıplarının dağıtılacağını öne sürerek devlet ricalini Sultan Mustafa'nın aleyhine kışkırtmaktaydı⁷⁵. Mansıpların kaybedilmesi korkusu başta Müftü Esad Efendi ve Kaymakam Mehmed Paşa olmak üzere tüm ulemayı tedirgin etmiş olmalı. Bu hal karşısında ulema da Mustafa'ya mugayir fiiliyatta bulunmaktan çekinmedi. Böylece Mehmed Paşa ile Esad Efendi padişahın validesi ile de anlaşarak Mustafa'nın akli zafiyeti sebebi ile şeri kaidelere göre üstlendiği vazifeyi yüklenemeyeceği konusunda mutabakat sağladılar⁷⁶. Padişahın tahttan indirilmesi öncelikle Esad Efendi tarafından “*muhtellu 'ş-şu 'ur olanın hilafeti caiz olmayacağına*”⁷⁷ dair verilen fetva ile meşru bir zemine oturtuldu. Böylece olası bir muhalefetin şer'an önü kesilmiş oldu.

Birinci Mustafa'nın hal'i konusunda karar verilmesi ile birlikte yeniçeriler ulufe bahanesi ile saraya toplandı⁷⁸ ve Vezir Sofu Mehmed Paşa tarafından alınan tedbirler neticesinde sultanın içinde bulunduğu oda üzerine kilitlenerek hapsedildi⁷⁹. Bu suretle Mustafa saltanatının ilk devrine, cülusundan 96 gün sonra, uzun bir ara vermek zorunda kalarak yerine kardeşinin oğlu olan Osman tahta cülus etmiştir (26 Şubat 1618)⁸⁰. Sultan Mustafa'nın bu ilk

⁷⁴ Hasan Bey-zade, *age*, 919; Peçevi, *age*, s. 338; Naima, *age*, s. 440.

⁷⁵ Hasan Bey-zade, *age*, s. 920; Özdemir, *agt*, s. 12.

⁷⁶ Bekir Gökpinar, “I. Mustafa”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, C. 12, Siyer Yay., İstanbul 2018, s. 547-557.

⁷⁷ Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 7.

⁷⁸ Cezar, *age*, s. 1797.

⁷⁹ Peçevi, *age*, s. 338-339; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 7; Cezar, *age*, s. 1797; Özdemir, *agt*, s. 13.

⁸⁰ Feridun Emecen, “Osman II”, *TDVİA*, C. XXXIII, Ankara 2007, s. 453-456; Danişmend, *age*, s. 272; Danişman, *age*, s. 11.

dönemi, gerek 14 yıl hapis kalmasından ve gerekse tahta çıktığı andan itibaren faaliyet alanının kısıtlanmasından ötürü oldukça pasif geçti.

Mustafa'nın ilk devri ulemanın, devlet yöneticilerinin, valide sultanın ve halkın da tesiri ile son buldu. Özellikle ulemanın ellerinden mansıplarının alınması tehlikesi, onları padişah aleyhine davranmaya sevk ederek hal' sürecini hızlandıran mühim hadiselerden biri oldu. Bununla birlikte yönetim kademesi de Mustafa'nın mevcut durumundan rahatsızdı. Yukarıda bahsedildiği üzere, padişahlık unvanına sahip bir yöneticiye uygun olmayacak garip birtakım hal ve hareketlerinin bulunması onun ilk saltanatının sonlanmasına amil olan unsurlardandır. Bununla birlikte her ne kadar Mustafa'nın tahttan indirilmesinin bir terkip münasebetiyle olduğu iddia edilse de bunun aksi yönünde kayıtlar da mevcuttur. Topçular Kâtibi'ne göre; Sultan Mustafa kendi isteği ile tahttan feragat ederek bir köşeye çekilip uzlet hayatına geçmek istemişti⁸¹. Ancak Topçular Kâtibi'nin iddiasının zemini zayıf bir varsayımdan ileri gitme olanağı yoktur. Şayet Mustafa kendisi tahttan feragat etmiş olsaydı ikinci defa tahta cülus etmekten kati olarak imtina ederdi. Ancak görülecektir ki o II. Osman'ın öldürülmesinden hemen sonra ikinci defa tahta çıkmaktan çekinmemiştir.

⁸¹ Abdülkâdir Efendi, *age*, s. 670.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇİŞ SÜRECİ

1. II. OSMAN'IN HÜKÜMDARLIĞI

1.1. II. Osman'ın Tahta Çıkması⁸²

Sultan Süleyman'ın vefatından II. Osman dönemine kadar olan süreçte padişahların devlet idaresi ve askeri konulardaki işler üzerinde eskiye nazaran fazla aktif olmadıkları göze çarpmaktadır. Bu durum, her ne kadar güçlü ve iktidarlı birkaç vezir döneminde olumsuz bir tesire sebebiyet vermemiş gibi görünse de uzun vadede çok ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Devlet idaresinde birtakım değişikliklerin yaşandığı bu dönemde, hükümdarların kudretlerini tam manasıyla kullanmamalarından dolayı yönetimin idari, askerî, iktisadi ve içtimai vaziyetleri kavramaktan yoksun kişiler tarafından tesir altında kaldığı görülmektedir. Bilhassa valide sultanlar, padişah eşleri, padişah mukarrebleri ve diğer liyakatsiz şahıslar bu olumsuz gidişatı hazırlayan sebeplerdendir. Bunun en uç örneklerinin Mustafa'nın ilk döneminde bariz olarak tecelli ettiğini görmekteyiz.

Sultan Osman'ın tahta çıkmasından (26 Şubat 1618/1 Rebiuevvel 1027)⁸³ bir gün sonra alışlageldiği üzere tüm devlet ileri gelenleri, büyükler ve divan üyeleri ile birlikte Eyüp Sultan Türbesi ziyaret edilerek burada yeni padişaha kılıç kuşanma merasimi yapıldı. Akabinde padişah, kendinden önceki sultanların türbelerini ziyaret ederek saraya döndü⁸⁴. Sultan II. Osman tahta çıktığında devlet ricali tarafından divana davet edildi. Buradaki maksat her ne kadar devletin bürokratlarına ve askerlerine padişahı göstermek olsa da esas olarak dağıtılacak olan mevacicblerin tevzi mevzubahisti. Bu mevcut durumdan en çok memnun olan hiç şüphesiz cülus bahşişi alacak olan asker taifesiydi⁸⁵. Üç ay içerisinde verilen bu ikinci cülus bahşişinin hazineyi yıpratmışlığı açıktır. Çünkü her cülus inamı üç bin akçeden mürekkepti. Seferde olan askere bu ücretin iki katı tevzi ediliyordu. Bu sırada İran canibinde seferde bulunan ordunun bahşişi Müftü Mehmed Efendi'nin damadı olan Kapıcıbaşı Mustafa Ağa eliyle gönderildi⁸⁶.

⁸² II. Osman'ın, Sultan Mustafa'nın iki cülusu arasındaki yaklaşık dört yıllık sürede devleti yöneten bir padişah olmasından mütevellit burada dönemin en azından son yıllarında yaşanan olaylarına değinilmekte faydası olacağı kanaatindeyiz. Bu mikyasta bahse konu dönemi genel hatları ile ele alıp Sultan Mustafa'nın ikinci cülusuna bağlanacağız.

⁸³ Peçevi, *age*, s. 338.

⁸⁴ Peçevi, *age*, s. 339; Naima, *age*, s. 441; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 921; Sakaoğlu, *age*, s. 245.

⁸⁵ Hammer, *age*, s. 499-500.

⁸⁶ Naima, *age*, s. 441; Peçevi, *age*, s. 340; Kâtip Çelebi, *age*, s. 636.

1.2. Taht Değişikliği Münasebetiyle Gerçekleştirilen Tayinler

Sultan Osman, babasının ölümüne müteakip kendisinin tahta çıkmasına mani olan ve onun yerine amcası Mustafa'nın tahta çıkmasına yönelik faaliyette bulunan bazı devlet ricaline karşı gücenikti. Bunun tecellisi yaptığı tayinler ile anlaşılabilmektedir. O öncelikle seferde bulunan Serdar Halil Paşa'nın şikayetleri üzerine İstanbul'un idaresini vekaleten elinde bulunduran, Sofu Mehmed Paşa'yı azletti. Bu azlin sebebi olarak üç ay içerisinde iki defa dağıtılan cülusun hazineyi olumsuz etkilemesi gösterildi. Görevinden azledilen Sofu Mehmed Paşa Sivas'a beylerbeyi olarak gönderilerek İstanbul'dan uzaklaşması sağlandı⁸⁷. Sofu Mehmed Paşa'nın yerine ise "Öküz" lakabına sahip eski Veziriazam olan Kara Mehmed Paşa tayin edildi⁸⁸. Sultan'ın hedefindeki bir diğer isim ise Şeyhülislam Esad Efendi'dir. Kendisi taht adayı olarak dururken I. Mustafa'nın cülusu için çalıştığını öne sürdüğü bu şeyhülislamın yetkilerini alarak Hâce-i Sultan unvanı ile Ömer Hoca'ya verdi. Böylece Esad Efendi'nin uhdesinde yalnızca fetva verme yetkisi kalmış oldu⁸⁹. Hasan Beyzade'nin bildirdiği üzere, Sultanın hocası olan bu Ömer Efendi'nin halktan rüşvet aldığı ve tüm işlere karıştığı anlaşılmaktadır⁹⁰. Sultan Osman tarafından yapılan bu yönetsel değişiklikler aslında halefinin tahta çıkarılmasına olan bir tepkisiydi. Mustafa lehine kanun-ı kadim hilafına olarak gerçekleştirilen taht tebeddülü, genç şehzade Osman üzerinde derin bir tesir bırakmıştı. İşte yukarıda bahsedilen yönetimdeki tayinlerin esas sebebi buydu. Osman'ın bu mevzuya önem verdiği cülusu sırasında İran canibinde sefer üzerinde olan orduya gönderdiği bir hatt-ı hümayunda da görülmektedir. Buna göre genç sultan babasının irtihalinden sonra saltanatın kendisine tevarüs etmesi gerekirken, kanun-ı kadim hilafına hareket edilerek sırf kendisinden büyük olmasından ötürü tahta amcası Mustafa'nın geçirildiğini ifade etmektedir⁹¹. Seferdeki orduya bu şekilde bir açıklama yaparak genç sultan aslında kendisinin meşru hükümdar olduğunu orduya ifadeye etmeye çalışmaktadır. Kendisinin meşruiyetini sağlama maksadı ise muhtemeldir ki hala hayatta olan ve kendisi için daimi bir tehlike arz eden Mustafa'nın varlığıdır.

1.3. Ordu ve Ulemanın II. Osman'a Karşı Tavrı

Bu kısa izahatın akabinde Sultan Mustafa'nın ikinci defa olmak üzere tahta çıkmasına yol açan gelişmelere göz atmak gerekmektedir. Osman tahta çıktığında birtakım bozukluklar olduğunun farkına vardı. Bu aksaklıkların başında askeri noksanlıkları gördüğü için ilk olarak

⁸⁷ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 922.

⁸⁸ Danişmend, *age*, s. 274.

⁸⁹ Özdemir, *agt*, s. 14; Hammer, *age*, s. 507.

⁹⁰ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 923.

⁹¹ Danişman, *age*, s. 14; Danişmend, *age*, s. 270.

yöneldiği alan burası oldu. Bilhassa Hotin Muharebesi sırasında yeniçeri ordusunun gayretsizliğini müşahade eden padişah, Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın ve Diyarbakır eski sancakbeyi olan Dilaver Paşa'nın da teşvikiyle Mısır'a gidip yeni bir ordu oluşturma fikrine yöneldi. Dilaver Paşa genç sultana Şam taraflarındaki Kürt boylarından 40 bin kişilik yeni bir askeri kuvvet oluşturulması gerektiğini telkin ediyordu⁹². Bu maksat doğrultusunda Sultan II. Osman zahirde hacca gitmek bahanesi ile ancak batında fikri hazırlıklarını zihninde oluşturduğu yeni orduyu kurmak maksadı ile İstanbul'dan ayrılmayı planladı. Böylece derhal seyahat için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını emretti.

Dilaver Paşa ile Süleyman Ağa'dan hariç genç hükümdarın hocası olan Ömer Efendi de II. Osman üzerinde etkili isimlerden birisi olmuş⁹³ ve dolayısıyla onun ölümünde rol oynamıştır. O, Osman üzerindeki tesirini kendi menfaatleri açısından değerlendirmekten de geri kalmamıştır. Nitekim padişahı hacca gitmeye teşvik etmesindeki esas mesele Mekke şerifinden intikam almak istemesidir. Bu intikamın sebebi de Mekke şerifinin, hocanın kardeşi olan ve Mekke kadılığına atanan Karakaş Efendi'nin vazifesine başlamasına mani olmasıdır⁹⁴. Hoca Ömer Efendi'nin padişaha telkin ettiği bir diğer hatalı fikir de ulemanın elinden arpalıkların alınması⁹⁵ ile birlikte şeyhülislamlık uhdesinde bulunan ulema tayinlerini de kendisine tevcih ettirmesidir⁹⁶. Padişahın hocasının etkisinde kalması ve onun fikirlerini tatbik etmesi ulemanın padişaha kırılmasına sebebiyet verdi. Böylece genç padişah imparatorluğun iki ana yapısı olan orduyu ve ulemayı karşısına almış oldu.

1.4. II. Osman'ın Hacca Gitme Düşüncesi ile İstanbul'dan Ayrılma Teşebbüsü

Padişahın İstanbul'dan ayrılmak için yaptığı hazırlıkların duyulması üzerine 18 Mayıs 1622 (H. 7 Receb 1031) Çarşamba günü sipahiler ve yeniçeriler beraber olmak üzere Süleymaniye Camii'nde toplandılar. Daha sonra bu kalabalık, Odalar semtine doğru yürürken civardaki çarşılar ve dükkânların kapanması ve bu kişilerinde kendilerine katılması ile birlikte At Meydanı'nda toplanıp müşavere etmeye başladılar. Bu müşavere neticesinde, padişahın zihnine Kâbe'ye gitme adı bahanesi ile Anadolu'ya geçme fikrini telkin edenleri katlettirip padişahın gitmesine mani olmayı içeren dilekçelerini vermek istediler. Saraya doğru topluca

⁹² Esra Kılıç, *Sultan II. Osman'ın Siyasi Hayatı*, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 14; Peçevi, *age*, s. 355; Zinkeisen, *age*, s. 529.

⁹³ Avni Erdemir, “*Sultan II. Osman (Fârisî) ve Dîvânçesi*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 162.

⁹⁴ Hammer, *age*, s. 535; İnalçık, *age*, s.168.

⁹⁵ Özdemir, *agt*, s. 23; Danişmend, *age*, s. 294.

⁹⁶ Cezar, *age*, s. 1813.

hareket ettiler⁹⁷. Yürüyüş içerisinde ulemadan düşük dereceli kişiler de vardı⁹⁸. Saraya doğru yürüyen grubun içerisinde ulemanın bulunması, isyancı askerlere moral vermesi açısından önemlidir. Askerler, her ne kadar düşük payeli de olsa aralarında ulemanın bulunmasını hareketlerine meşruiyet kazandıran bir faktör olarak görmüş olabilir.

II. Osman'ı tahttan indirmeyi planlayan askerlerin saraya doğru harekete geçtiğini haber alan Darüssaade ağası Süleyman Ağa “asker kulluktan çıkmıştır” diyerek padişahı muhafaza maksadıyla onu Anadolu yakasına geçirme tertibatı aldı. Veziriazam Dilaver Paşa⁹⁹ ile Ömer Efendi de bu fikrin tatbik edilmesinden yanaydılar¹⁰⁰.

Askerler, padişahı bu fikirden vazgeçirmesi için öncelikle ona yakınlığı ile bilinen Hoca Ömer Efendi'ye başvurdu. Ancak bu şahıs zaten işin düzenlenmesinde başrolü oynayanlar arasında olduğu için evinin önüne gelen askerler için herhangi bir teşebbüste bulunmadı. O, yeniçeri ve sipahilerin kendisini öldürmek için geldiğini düşünerek derhal tebdili kıyafet ile evden çıkıp saraya gitti. Kalabalık grup bunu öğrenince evi yağmaladı ve oradan Dilaver Paşa'nın evine yöneldi¹⁰¹. Dilaver Paşa'nın sarayına gider askerler ondan II. Osman'ı ikna etmesini ve kendisinin de yeniçeri ve sipahilerle birlikte hareket etmesini istediler¹⁰². Bu sırada Dilaver Paşa'nın adamları tarafından kalabalığın üzerine ok atılarak yeniçeri ve

⁹⁷ Hüseyin Tugı, *Musibetnâme*, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Yay., Ankara 2010, s. 6-7; Danişmend, *age*, s. 297-298. Bu tertibin planlı olduğunu Peçevi'nin kayıtlarından anlamak mümkündür. O, 19 Mayıs 1622 Çarşamba günü Baki Paşa'nın yanında otururken padişahın otağlarını yüklemek için kıyıya kadirgaların yanaştığını ve o sırada divandan bir adamın kendilerinin de çadırlarını göndermeleri gerektiğini söylediğini ve buna binaen hazırlık yapıldığını söylemektedir. Daha sonra Peçevi damadı Ramazan Çavuş ile hazırlık yaparken Münecimbaşı Mehmed Efendi ile karşılaşır. Mehmet Efendi, bu uğraşların boşa zahmet olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Peçevi, Mehmet Efendi'ye, yapılan hazırlıklardan sonra Padişah'ın İstanbul'dan muhakkak ayrılacağını, çadırların geçtiğini artık bu işin dönüşünün olmadığını söyledi. Bunun üzerine Mehmet Efendi, bundan sonra padişahın geçme ihtimalinin olmadığını, ne onun ne de bir başkasının geçmeyeceğini söyleyerek mukabele etti. Tam o sırada Baki Paşa'nın adamlarından birisi kan ter içerisinde gelerek, Süleymaniye'de büyük gürültü koptuğunu, Ağakapısı'na çok kalabalık insan yığıldığını haber verdi. Mehmet Efendi burada söze atılarak Peçevi ve Ramazan Çavuş'a doğru “size demedim mi? Daha neler olacak görürsünüz” dedi. Endişe içinde bulunan Peçevi'nin, padişahın başına bir iş mi gelecek şeklinde yönelttiği sorusuna Mehmet Efendi, ne olacağını bilmediğini ancak bu işin ramazan ayına kadar sürmeyeceği şeklinde cevap verdi, Peçevi, *age*, s. 355-356. Peçevi'nin bu kaydından anlaşıldığı üzere Mehmet Efendi olayın evveliyatından haberdar gibi görünmektedir. Bu durum Sultan II. Osman'ın aniden gelişen bir ayaklanmadan ziyade planlı bir tertip sonucu öldürüldüğü şüphesini uyandırmaktadır.

⁹⁸ Hüseyin Tugı, *age*, s. 19.

⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 135; Burada Dilaver Paşa'nın padişahın hacca gitmesinin aleyhinde olduğu ancak Ömer Efendi ve Süleyman Ağa'nın baskısından dolayı onlara karşı çıkamadığı ifade edilmektedir.

¹⁰⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 167.

¹⁰¹ Kılıç, *agt*, s. 67; Kâtip Çelebi, *age*, s. 674.

¹⁰² Bekir Gökpinar, “II. Osman”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, C. 12, Siyer Yay., İstanbul 2018, s. 570; Tugı, *age*, s. 25. Burada askerlerin, Sadrazam Dilaver Paşa'nın sarayına geldiği ve ondan padişaha asıl maksatlarının ne olduğunu bildirmesini istediği belirtilmiştir. Buna göre askerlerin başlıca talebi, padişahın Anadolu'ya geçme kararından feragat etmesi, Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın başının verilmesi ve *sekbân ve cündi* yazılmasından feragat edilmesi olmuştur.

sipahilerden bazılarının ölümüne ve bazılarının da yaralanmasına sebebiyet verdiler¹⁰³. Bu saldırı esnasında askerlerin elinde mukabele edecek silah yoktu. Bunun üzerine askerler silahlarını temin ederek intikam için yeniden Dilaver Paşa'nın sarayına döndü¹⁰⁴. Ancak havanın kararması, onların yağmadan vazgeçmesine ve ertesi gün yeniden At Meydanı'nda toplanmak için sözleştikten sonra dağılmalarına amil oldu¹⁰⁵. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu ilginç olaya tanık olan ve sarayda üst düzey yetkililerle de irtibatı bulunduğu anlaşılan ancak kim olduğu tespit edilemeyen Yahudi bir yazarın belirttiğine göre, asi askerler o gün yalnızca Dilaver Paşa ve Hoca Ömer Efendi'nin evine gidip taşkınlıklar yapmakla kalmamış aynı zamanda Rumeli Kazaskeri Molla Ali, Anadolu Kazaskeri Musa Efendi, Ganizade Efendi, Gümrük Emni Murad ve kardeşi ile Darphane Emni Ermeni Şahin'in de evlerini bastılar. Ancak yazarımız tüm bu ismi geçen görevlilerin, evlerine düzenlen tertibattan haberdar olduklarını ve bundan mütevellit evlerini terk ettiklerini bildirir. Asiler bunun üzerine yalnızca girdikleri mekanlarda buldukları her şeyi yağmalamakla yetindiler¹⁰⁶.

1.5. İsyanı Meşruyet Kazandırma Çabası

Padişah ile asker arasındaki bu ilk münasebetten sonuç alınamaması üzerine yeniçeri ve sipahiler odalarına döndü. Ancak geceleyin hükümdarın bostancılara silah dağıttığı ve kendilerini katlettireceği şayiası yayılınca endişeye kapıldılar. Buna benzer bir haberde bostancılar arasında yayıldı. Onlar, donanmada görevli yeniçeri askerlerinin gemilere Tophane'den toplar koyarak saraya doğru harekete geçtiklerini, karadan da yeniçeri ve sipahilerin silahlanarak harekete geçtikleri haberini alıyorlardı. O gece iki taraf içinde tedirginlik ve gerginlik ile geçti. 19 Mayıs 1622 Perşembe sabahında isyancılar tekrar toplanarak saray önüne geldiler¹⁰⁷.

Sultan II. Osman, yeniçeri ve sipahilerin önce Hoca Ömer Efendi'nin evine sonra da Dilaver Paşa'nın sarayına gidip taşkınlık yaptıklarını öğrenince bu iki zatı ve diğer ulemayı derhal saraya çağırdı. Ulemaya kul taifesinin ayaklanma sebebini sordu. Onlar da, askerinin birinci isteğinin padişahın Anadolu'ya geçme hevesinden vazgeçmesi olduğunu, ikinci isteklerinin ise Darüsaade Ağası Süleyman Ağa, Hoca Ömer Efendi, Veziriazam Dilaver Paşa, Kaymakam Hafız Ahmed Paşa, Defterdar Baki Paşa ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa'nın saraydan

¹⁰³ Nezihi Aykut, "Dilaver Paşa", *TDVİA*, C. IX, Ankara 1994, s. 297; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 939-940; Tugi, *age*, s. 25.

¹⁰⁴ Gökpinar, *agm*, s. 570; Tugi, *age*, s. 25-26; Kâtip Çelebi, *age*, s. 674-675.

¹⁰⁵ Tugi, *age*, s.26-27; Naima, *age*, s. 480; Hammer, *age*, s. 539.

¹⁰⁶ *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, haz. Nuh Aslantaş-Yaron Ben Naeh, TTK Yay., Ankara 2013, s. 32-33.

¹⁰⁷ Özdemir, *agt*, s. 30; İnalçık, *Devlet-i Aliyye-II*, s. 169-170.

uzaklaştırılmaları ya da idam edilmeleri olduğunu beyan ettiler¹⁰⁸. Bunun üzerine Osman, hacca gitmekten vazgeçtiğini ancak bahse konu devlet adamlarının ne sürgüne gönderilmesini ne de azledilmesini kabul etmediğini huzurundaki ulemaya söyledi. Ulema ve şeyhler genç padişaha, kulların isteğinin yerine getirilmesi gerektiğini, kadimden beri atalarının bu şekilde davranarak fitne ve isyanların önüne geçtiklerini söyledi ancak bu açıklamalar Sultan II. Osman'ın fikrinin değişmesine sebep olmadı¹⁰⁹. Toplantı bu şekilde sonlandı¹¹⁰.

Saray önüne gelen isyancıların en büyük silahı Şeyhülislam Esad Efendi'nin II. Osman'a gönderdiği fetvaydı. Bu fetvada Esad Efendi; padişahların hacca gitmesinin farz olmadığını, onun asli vazifesinin reaya üzerinde adalet ile hüküm etmesi olduğunu açıklamaktadır¹¹¹. Esasında bu fetva padişah için bir uyarı mahiyetindeydi. Esad Efendi'nin şeyhülislamlık makamını temsil etmesi ve döneminin ileri gelen alimlerinden olması verilen fetvanın bürokratik açıdan önemini artırmakla birlikte ayaklanmaya meşru bir zemin de hazırladı.

İsyancılar saraya gönderdikleri aracılardan geri dönmemesini, isteklerinin kabul olmadığına yordular ve saraya müteveccih harekete geçtiler. Ancak bu sırada bostancıların sarayı muhafaza etmek için silahlı olarak kapıları tutma ihtimalinden tereddüde düştüler. O kadarki, bostancıların kendilerini toplar kurarak bekledikleri endişesi içerisindeydiler¹¹². İçlerinden Dideban Ömer Bey marifetiyle Ayasofya minarelerine adamlar gönderdiler ve bunlardan gelen haber üzerine ortalıkta ne bostancıların ne de ulemanın olmadığı anlaşıldı.

¹⁰⁸ Elif Ayvalık, *Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, III. Selim ve Abdülaziz Örneği)*, Karabük Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2018, s. 23; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 136.

¹⁰⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l - Vukû'at Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, Haz. Yılmaz Kurt, Birleşik Yay., Ankara 2008, s. 223; Mücteba İlgürel, "II. Osman", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 10, Çağ Yay., İstanbul, Tarihsiz, s. 439; Katip Çelebi, *age*, s. 675; Tugi, *age*, s. 32; Naima, *age*, s. 480; Uzunçarşılı, *age*, s. 136, İncalcık, *Devlet-i Aliyye-II*, s. 169; Hammer, *age*, s. 539; Kılıç, *agt*, s. 71-72; Padişah bu toplantıda Rumeli kazaskeri bulunan Şair Yahya Efendi'yi "Ey gâfil evvel ve âhur bu fesâd zahîr olmağa sen sebeb oldun." diyerek isyanın gerçekleşmesinden sorumlu tutmuştur. Ümmühan Akbulut, *Bostanzade Yahyâ Efendi'nin II. Osman Vak'ası ile İlgili Eseri: Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman İnceleme Metin*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 60 (Bu eser bundan sonra Bostanzade Yahya Efendi, *age* şeklinde kullanılacaktır).

¹¹⁰ Peçevi'ye göre, saraydaki bu toplanın akabinde Nakibüleşraf Gubari Efendi dışarı çıkmış ve rastladığı asilere, padişaha sözlerini geçiremediklerini bundan dolayı sorunlarını içeri girip kendilerinin arz etmelerini telkin etmiş ve "bildiğinizden geri kalmayın" şeklinde bir cümlede kurarak adeta asileri ayaklanma çıkarmaya teşvik etmiştir, Peçevi, *age*, s. 357. Buna karşılık Hasan Bey-zâde, padişah ile sarayda görüşen ulemanın askerin yanına dönmediğini yazar. Hasan Bey-zâde, *age*, s. 942. Katip Çelebi de padişah ile görüşen ulemanın saray önünde bekleyen askerlerin yanına gitmediğini söyleyerek Hasan Bey-zâde kaydına benzer bir ifade kullanır. Katip Çelebi, *age*, s. 677.

¹¹¹ Tugi, *age*, s. 31; Cezar, *age*, s. 1818; Naima eserinde fetvayı At Meydanı'nda toplanan kalabalığın bizatihi talep ettiklerinden bahseder "Padişahı idlâl ve bu sevdâyâ düşürüp abes yere beytülmâli itlâf ve fesâda bâ'is olanlar hakkında şer'an ne lazım gelir" deyü bir fetva sureti tesvîf edip müftî-i vakit Es'ad Efendi'ye gönderirler ve lüzum-ı katil ile fetva alıp bölük ağaları ve Yeniçeri ağası bunları men'e geldikte taşılayıp kaçırıldılar." Naima, *age*, s. 479-480.

¹¹² Tugi, *age*, s. 45; Naima, *age*, s. 482.

Bunun üzerine derhal saray kapısından girdiler¹¹³. Böylelikle askerlerden ve bir kısım halktan mürekkep II. Osman muhalifleri saray baskınının ilk aşamasını icra etmiş oldu. Tedbiri elden bırakmadan hareket eden isyancılar ellerinde silah olmayanlar için de odun deposundan silah alarak kullanılmak üzere sopalar temin ettiler¹¹⁴. Bu aşamada isyancılar arasında ilginç bir olay yaşandı. Sipahi ve yeniçeriler, iki gün müddetince kendilerine destek veren ve kendileri ile hareket eden şehirli halkı yanlarında istemediler. Buna sebep olarak da olası bir silahlı çarpışmada halkın kendilerine ayak bağı olacağı düşüncesi idi. Ancak reaya bunu kabul etmeyerek asker neredeyse bizde oradayız demekle niyetlerini sarıh bir şekilde belli etti¹¹⁵. Bu durum aynı safta olan iki grup içerisinde üstü kapalı bir hizipleşmenin olduğu sinyali vermektedir. Asker vazıh bir şekilde reayayı yanında istememektedir. Bunun sebebi, her ne kadar onların kendilerini yavaşlatacağı şeklinde lanse ettirmeye çalışsalar dahi, esasında olası bir başarıda elde edilecek tüm avantajları kendilerinin kullanmak istemesidir. Buna karşılık reaya ise askeri sonuna kadar desteklemede ve isyanın bir parçası olmada kararlı görünmektedir.

Askerler sarayın ikinci avlusuna girdikten sonra kubbealtı, matbah-ı amire ve arz odası olmak üzere üç farklı yöne tevcih ettiler. Özellikle arz odası önündeki askerler padişahı altı kişiyi istediklerini¹¹⁶ ve herhangi bir cevabın gelmediğini öne sürerek söylenmeye başladılar. Ancak bir cevap alamadılar¹¹⁷. Asiler burada üç saat civarı beklediler. Müellif Naima'nın eserinde yer verdiği bir rivayete göre; olay esnasında iç kapıda bulunan ulemadan Nakib Gubârî Efendi isyancılara yönelik olarak, padişah üzerinde kendi sözlerinin tesir etmediğini asilerin söylemek istediği ne varsa girip kendilerinin söylemeleri gerektiği¹¹⁸ şeklinde isyanın alevlenmesine sebep olabilecek bir telkinde bulunmuştur. Nitekim bu sözler asker üzerinde etkili oldu ve onlar derhal üçüncü kapıyı da geçtiler¹¹⁹.

Asiler sorunlarını yüz yüze dile getirebilmek adına Sultan Osman'ı ayak divanına çağırdılar. Fakat genç sultan bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine asiler arasında bulunan ve muhtemeldir ki Sultan Mustafa'nın validesi ve Davud Paşa'nın adamlarından olan bir kişi

¹¹³ Naima, *age*, s. 482, Özdemir, *agt*, s. 33-34, Ayvalık, *agt*, s. 23.

¹¹⁴ Tugı, *age*, s. 46-47.

¹¹⁵ Tugı, *age*, s. 47, Naima, *age*, s. 482.

¹¹⁶ İstenilen altı kişinin isimleri şöyledir: Hoca Ömer Efendi, Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, Sadrazam Dilaver Paşa, Kaymakam Ahmed Paşa, Defterdar Baki Paşa ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa'dır. Kılıç, *agt*, s. 68; Tugı, *age*, s. 38.

¹¹⁷ Cezar, *age*, s. 182; Ulema katl olunması istenen kişilerin isimlerinin yazılı olduğu arzuhalı padişaha verince kendisi bu isimleri teslim etmeme konusunda inat etmiş ve “*Birini dahi virmezem; lâkin, Kâ'be'den ferâgat eyledüm!*” diyerek cevap vermiştir. Tugı, *age*, s. 41-42.

¹¹⁸ Naima, *age*, s. 482; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 33; Danışman, *age*, s. 59.

¹¹⁹ Naima, *age*, s. 482; Cezar, *age*, s. 1823; Emecen, *agm*, s. 273,

“Sultan Mustafa’yı isteriz” diye bağırdı. Kalabalık da bu nümâyîşe katılınca isyan farklı bir hal almaya başladı¹²⁰. Sultan Osman’a yönelik olarak başlayan tepki hareketi bu andan itibaren farklı bir kimliğe dönüşerek tahttaki padişahın tebdil edilip sabık padişah I. Mustafa’nın cülus etmesine yöneldi. Bu II. Osman’ın hazırlıklı olmadığı bir durumdu. Askerin kendisi yerine aklen zayıf olduğu bilinen amcasının geçmesi onun tahayyül etmediği bir vaziyetti. Bundan dolayı II. Osman, toplanan grubun kendisi için ciddi bir tehlike teşkil edemeyeceği düşüncesi hakim olmasından dolayı tedbirsiz davranmaktaydı. Bu düşünce genç sultanın sonunu getiren hatalar yapmasının esas sebebini oluşturdu.

Saraydan içeri giren askerlerin bir kısmı Sultan Mustafa’yı ararken bir diğer kısmı mutat olduğu üzere yağmaya başladı. Haremdeki yatak odası da dahil olmak üzere tüm odaları tek tek yağmalayan isyancılar Hazineyi Enderun’a dahi girdiler. Ancak haremdeki kadınlara dokunmadılar. Bu sahneye şahit olan vezirlerin “Şimdiye kadar böyle bir kepezelik ne görüldü ne de duyuldu” dedikleri rivayet edilmektedir¹²¹.

Askerlerin şimdiki hedefi sabık padişah Mustafa’yı tahtta çıkarmaktı. Ancak içlerinden kimse Mustafa’nın yerini bilmediği için iç oğlanlarının odaları önüne geldiler. Sultan Mustafa’nın yerini sordular. O esnada iç oğlanları dışarı çıkarak Sultan Mustafa Han’ın mahpus olduğu yeri bilmediklerini söylediler. Bunun üzerine asker odaları arayıp gezdiği sırada içlerinden bir has odalı iç oğlanı haremi işaret ederek bir kubbe gösterdi. Mustafa’nın orada tutulduğunu anlayan askerlerin tümü kubbeye doğru tevcih etti. Kubbenin kapısını açamadıklarından dış duvarından üstüne tırmanarak kubbeler üzerinde Sultan Mustafa Han’ı istediklerini belirtir naralar atmaya devam ettiler. Mustafa’nın hizmetinde bulunan cariyelerden birisi sesleri duyunca derhal sabık padişahın yerini söyledi. Bunun üzerine askerler mutfak tarafından getirilen balta ve kazmalar ile kubbenin üzerindeki kurşunları kesmek suretiyle ve demir pençeleri de kırarak bir delik açtılar¹²². Askerlerin kubbeyi delmeye başladığı sırada birkaç kara hadım askerlere doğru ok atmaya başladı. Yeniçeriler hemen harekete geçerek silahlarıyla bunları öldürdü¹²³.

Kubbe üzerinde açılan yerden aşağı inmek için merdiven bulunmadığından vüzera divanhanesinden temin edilen perde ipleri kullanılarak Sultan Mustafa’nın yanına inildi. Odaya inen üç asker sabık padişahın iki cariyesi yanında olmakla birlikte eski bir minder üzerinde

¹²⁰ Öztuna, *age*, s. 33-34; Naima, *age*, s. 482; Cezar, *age*, s. 1823; Danişman, *age*, s. 60; Uzunçarşılı, *age*, s. 137; Hammer, *age*, s.542; Tugi, *age*, s. 50; Kâtip Çelebi, *age*, s. 677.

¹²¹ Anonim Bir İbranîce Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul, s. 33-34.

¹²² Tugi, *age*, s. 50-52; Kâtip Çelebi, *age*, s. 677-678; Uzunçarşılı, *age*, s. 137-138; Naima, *age*, s. 482-483; Akbulut, *age*, s. 59; Cezar, *age*, s. 1823; Danişman, *age*, s. 61; Danişmend, *age*, 301-302.

¹²³ Kâtip Çelebi, *age*, s. 678; Kılıç, *age*, s. 75; Danişmend, *age*, s. 302.

oturur vaziyette olduğunu görüp derhal huzurunda yer öpüp dışarıda askerin kendisine ihtiyacı olduğunu ifade etti¹²⁴. Asker devletin içinde bulunduğu ahval ile meşgulken ve kargaşayı düzeltmesini Sultan Mustafa'dan talep ederken Mustafa yalnızca su istemekle iktiza etti. Bu durum sabık padişaha sarayda tutulduğu zaman içerisinde yeterince iyi bakılmadığı¹²⁵ anlamına gelmekle birlikte Mustafa'nın da halen konumunu kavrayamadığının bir göstergesidir. Odada bulunan askerler Mustafa'nın isteğini yerine getirmek için hemen su temin ettiler. Suyu içen sultan askerlere, kendisine iki gündür su vermediklerini¹²⁶, kılıç ile öldürmek yerine açlık ve susuzlukla öldürülmek istendiğini dile getirerek serzenişinde bulundu¹²⁷. Muhafaza altında tutulan sultan bulunduğu sırada hemen birkaç asker Mustafa'nın annesine haber vermek için eski saraya gönderildi¹²⁸. Her ne kadar kaynaklarda açık bilgiler olmasa da askerin ilk iş olarak valide sultana gitmesi tertiplenen ayaklanmanın içerisinde onun da olması ihtimalini artırmaktadır.

Sultan Mustafa tahtta geçirilmek maksadı ile gözetim altında tutulduğu kubbenin bacasından yukarı çekilerek çıkarıldı¹²⁹. Orada bulunanlar Mustafa'ya biat ederek kendisinin hükümdarlığını ilk kabul edenler oldular¹³⁰. Mustafa odadan çıkarılarak avluya getirildi ve müftünün atına bindirildi. Fakat at üzerinde duramayacak kadar bitkin olduğu müşahade edilince indirilerek arz odasına götürüldü¹³¹. Mustafa'nın güçsüzlükten arz odasında dahi oturma kudreti yoktu¹³². Sultanın bu vaziyette bulunması askere kubbeden içeri girdiğinde söylediği sözlerin doğrulunu kanıtlar niteliktedir. Ata binemeyecek kadar ve hatta oturmakta dahi güçlük çekecek kadar bitkin olması onun açlık ve susuzlukla karşı karşıya kaldığını gösterir mahiyettedir.

Sultan Mustafa arz odasına götürülürken oldukça tedirgin gözükmekteydi. Arz odasına giderken askerlerden üç dört defa tedirgin olduğu gözlenmiştir. Bilhassa askerler onun korku duymasına sebep olmaktaydı. O korktukça askerler korkacak bir şey olmadığı yönünde

¹²⁴ Tugi, *age*, s. 53-54; Danişmend, *age*, s. 302; Hammer, *age*, s. 542; Sakaoğlu, *age*, s. 237; Özdemir, *agt*, s. 35-36.

¹²⁵ Naima sarayda kapalı tutulan Mustafa'ya üç gün ekmek ve su verilmediğini söylemektedir, Naima, *age*, s. 483.

¹²⁶ Anonim esere göre Sultan Mustafa'ya üç gün üç gece boyunca su ve yemek verilmemiştir. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 34; Sir Thomas Roe, *The Death Of Sultan Osman, And the Settings Up of Mustafa His Uncle*, London 1622, s. B 1 (8).

¹²⁷ Tugi, *age*, s. 55-56.

¹²⁸ Kâtip Çelebi, *age*, s. 678; Tugi, *age*, s. 56; Naima, *age*, s. 483.

¹²⁹ Peçevi, *age*, s. 357; Naima, *age*, 483; Tugi, *age*, s. 57; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 944; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 138; Hammer, *age*, s. 542.

¹³⁰ Akbulut, *agt*, s. 59.

¹³¹ Hammer, *age*, s. 542; Uzunçarşılı, *age*, s. 138; Danişman, *age*, s. 61; Gökpınar, *agm*, s. 549-550; Sakaoğlu, *age*, s. 537; Emecen, *agm*, s. 273; Çağatay Uluçay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, Ötüken Yay, İstanbul 2012, s. 140-141.

¹³² İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye-II*, s. 171.

telkinlerde bulunuyordu¹³³. Tüm halkın yaşanan bu olaylardan etkilendiği de aşıkardır. Özellikle askerin başkent İstanbul'da bir padişahı hal edip diğerinin tahta cülusunu sağlaması ve bunu yaparken kanlı birçok vakanın yaşanması başkente dehşet ve korku salmış durumdaydı. Tarihçi Naima bu olayın ibret alınması gereken bir vaka olduğunu bildirmektedir.¹³⁴

1.6. Sultan I. Mustafa'ya Biat Edilmesi ve İkinci Padişahlık Dönemi

Askerlerin saraya girdiğini anlayan Sultan II. Osman onların talep ettiği kişiler arasında olan Vezir Dilaver Paşa ile Kızlarağası Süleyman Ağa'yı teslim etmede karar kıldı. Bunun üzerine bostancılara Dilaver Paşa'yı getirmelerini emretti. Paşayı Üsküdar'da Mahmud Efendi tekkesinde buldular ve derhal getirdiler. Kızlarağası Süleyman Ağa¹³⁵ ile Vezir Dilaver Paşa, II. Osman tarafından askerlere teslim edildiler. Bu ikisi asilerce kılıç ve baltalar ile öldürülerek cesetleri At Meydanı'na bırakıldı. Burada başta Şeyhülislam Esad Efendi ve Kethüda Mutafa Efendi olmak üzere bazı ulema, askerleri sakinleştirmek ve II. Osman'ın tahtını korumak maksadı ile padişah tarafından istenilen kişilerin verildiğini ve dahi kim isteniliyorsa verileceğini bildirdiler. Ancak bu söylenenleri dikkate almayan askerler *"Biz istediğimizi bulduk, evvelde padişahımız Sultan Mustafa idi, yine padişahımız odur"* diye mukabelede bulundular¹³⁶. Esasında askerlerin kurdukları bu cümlede Mustafa'nın padişahlığını meşru kılma çabası içerisinde olduklarını görüyoruz. Mustafa'nın daha evvelinde devleti yönettiği ve onun bu işte kabiliyetli olduğu tekrardan devleti yönetebileceği ima edilmektedir.

Ulemanın, askerleri ikna etmeyi çalıştığı anlarda Sultan Mustafa feracesiz bir şekilde oturmaktaydı. Bu durumu fark eden askerler Sultan Mustafa'yı giydirmek maksadı ile ulemadan ferace istediler ancak kimse henüz meşru olmayan padişaha feracesini vermek istemedi. Ulema askere nasihat amacı ile tekrardan Mustafa'yı bırakmalarını, Sultan Osman'ın meşru hükümdar olduğunu ifade etti. Ancak bu durumun isyana karışan askerler üzerinde herhangi bir müspet tesiri olmadı. Askerler buna mukabil olarak ulemanın Sultan Mustafa'ya biat etmesini istediler. Ancak ulema, Sultan Osman'ın tahtta bulunmasından mütevellit böyle bir istediği gerçekleştiremeyeceklerini ifade ettiler. Karşılıklı ikna çabaları bir saat kadar sürdü. Ulemaya biat emri tekrar yineleni ancak Esad Efendi ve Kethüda Mustafa Efendi'nin ısrarla karşı koymaları yeni sultana biati zorlaştırdı. Ulemanın biat etmemelerindeki en mühim etken

¹³³ Naima, *age*, s. 483; Danışman, *age*, s. 61; Hammer, *age*, s. 542.

¹³⁴ Naima, *age*, s. 483.

¹³⁵ *Anonim İbranice kronik* yazarına göre asiler, Kızlarağası Süleyman Ağa'yı sarayın haremine girdiklerinde öldürmüştür. Yazara göre bir grup asker Süleyman Ağa'yı haremden çıkarıp üç yüzden fazla kılıç darbesi ile bedenini parçalamışlardır. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 33.

¹³⁶ Naima, *age*, s. 483; Danışman, *age*, s. 61-62; Uluçay, *age*, s. 141; Tuği, *age*, s. 57-59; Hasan Bey-Zâde, *age*, s. 945; Hammer, *age*, s. 543; Cezar, *age*, s. 1823-1824; Uzunçarşılı, *age*, s. 138.

Mustafa'nın aklen zayıf olduğunu bilmelerindendi. Ulemayı konuşarak ikna edemeyeceği kanaatine varan asker taifesi kılıçlarını çekerek biat işini cebren yapmaya tevcih ettiler. Bunun üzerine başta Kethüda Mustafa Efendi olmak üzere o mahalde bulunan tüm ulema Sultan Mustafa'ya biat etti¹³⁷. Bu alelacele edilen biatin ardından başkentte münadiler marifetiyle tüm şehre yeni padişahın Mustafa Han olduğu ve herkesin işinin başına dönmesi ilan edildi¹³⁸. Mustafa'nın sultan olması, ulemaya mensup olan ve Sultan I. Ahmed devri kazaskerlerinden Mustafa Feyzullah Efendi'nin oğlu olan Kaf-zade Faizi Efendi'nin aniden ölümüne sebep olmuştur. Bu şahıs Sultan I. Ahmed'in de hocası olan Mustafa Efendi'den ders almış sırasıyla birçok medresede müderrislik yapmış âlim bir şahıstır¹³⁹.

26 Şubat 1618'de aklen zayıf olması sebebi ile tahttan indirilen Mustafa, II. Osman'ın izlediği politikalar sebebiyle hal edilip öldürülmesinin neticesinde tekrar tahta cülus etti. Kaynaklar bu geçen süre zarfında Sultan Mustafa'nın nörolojik ve psikolojik bir tedavisinden bahsetmemektedir. Bu da Mustafa'nın halen Osmanlı Sultanı olma yeterliliğine sahip olmadan tahta çıkarıldığı anlamını taşımaktadır. Taht değişikliğindeki bu vaziyet önceleri ulema kanadından kabul görmedi. Fakat Mustafa'nın ordu tarafından desteklenmesi onun tahta çıkmasında en büyük etken oldu. Yeniçeri ve sipahiler bu kargaşa döneminin en güçlü ve kilit taraftıydı. Sultan Osman her ne kadar asileri sakinleştirmek ve saltanatını sürdürmek adına Vezir Dilaver Paşa ve Kızlarağası Süleyman Ağa'yı teslim ettiyse de bu onun hal edilmesini engellemedi. Bilhassa askeri kurumlarda ciddi dönüşümler planlayan Sultan Osman yerini tahtı devraldığı Sultan Mustafa'ya bırakmak mecburiyetinde kaldı. Ulemanın kılıç zoru ile de olsa Mustafa'ya biat etmesi Osman'ın hukuken saltanatının bittiğini ifade etmekteydi.

1.7. Sultan Mustafa'nın Saraydan Çıkarılması

Birinci Mustafa'nın padişah olarak kabul edildiğini anlayan saraydaki Bostancı taifesi zaman kaybetmeksizin Hasbahçe'nin duvarlarına çıkıp halat atmak yoluyla saray dışına çıktılar. Oradan da derhal kayıklara binerek kaçtılar¹⁴⁰. Bostancıların böyle bir harekette bulunma sebepleri, Sultan Osman henüz tahtta iken isyancı askerlere karşı Osman'ı korumak maksadı ile silahlanmalarıdır. Saraydaki bostancılar, yeniçerilerin bu durumu unutmuş olmadıklarını ve

¹³⁷ Tugi, *age*, s. 60-61; Naima, *age*, s. 483-484; Uzunçarşılı, *age*, s. 138; Cezar, *age*, s. 1824; Özdemir, *agt*, s. 38; Hammer, *age*, s. 543; Danişman, *age*, s. 61-62; Sakaoğlu, s. 237; Öztuna, *age*, s. 35; Danişmend, *age*, s. 303; Peçevi, *age*, s. 357-358; Gökpınar, *agm*, s. 550; M. Münir Aktepe, "Mustafa I", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, MEB Yay, Eskişehir 2001, s. 692.

¹³⁸ Tugi, *age*, s. 62.

¹³⁹ Sabahattin Küçük, "Kafzâde Fâizi", *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 162.

¹⁴⁰ Tugi, *age*, s. 63.

ele geçirilmeleri durumunda cezalandırılacaklarını düşünerek saraydan firara tevessül etmiş olabilirler.

Yeni sultana biatın tamamlanmasının akabinde askerler Mustafa Han'a herhangi bir muhalefet olmaması için arabalar vasıtasıyla Eski Saray'a taşıdılar¹⁴¹. Tugi'nin, padişahın Eski Saray'a gidişini anlatan ifadesi şu şekildedir; *"Pâdişâh-ı cihânun za'f-ı bedenden, atda oturmağa iktidârı olmamağın, bir araba, tedârük eyleyüp, sa'âdetlü Pâdişâh'ı taşra, hasteler arabasına koyup ve bile, mahbûs olan iki câriyesin ve Vâlidesin arabaya koydılar. Ol zamânda, İçoğlanları'ndan "Dervîş Ağa" nâmında bir celeb, makam-ı Silâhdârda, sa'âdetlü Pâdişâh ile bile, arabaya girüp ve arabaya her cânibden ipler takup, Asâkir-i İslâm, arabayı çeküp nice bin gaziler, seyfler uryân idüp, arabayı ihâta eylediler ve cem'iyet-i azîme ile Pâdişâh-ı âlî-câhı Eskisarây'a getürdiler"*¹⁴². Bu ifadelerden yeni hükümdarın fiziksel olarak kendinde olmadığı vazih bir şekilde anlaşılmaktadır. Padişah at üzerinde duramayacak kadar güçsüz ve yorgundu. Sultan Mustafa'nın bu hali yanında bulunan ricalce gözlemlenerek padişaha hemen bir araba tedarik edildi. Yine bu ifadelerden anlaşıldığı üzere I. Mustafa arabanın içerisinde yalnız değildi. İki cariyesi ve validesi Eski Saray'a naklinde padişahın yanında bulunuyordu.

Sultan Mustafa'nın ikinci saltanatının ilk anlarında yeniçeriler, onun hayatının tehlike altında olduğunu ön görüyorlardı. Nitekim bu durumu; *"Buyur, Pâdişah'um, Eskisaray'a gidelüm. Yohsa, bunda, kalursan, Sultân Osmân, sen, Şâh-ı âlî-şân hazretlerine kıyar!"*¹⁴³ şeklindeki ifadelerle Sultan Mustafa'ya izah ettiler. Padişah'ta askerlerin bu isteğini reddetmeyerek denileni yaptı. Bu durum Mustafa'nın hükümdar olmasına karşın hala daha tehdit altında bulunduğunu göstermektedir. Bu aşamada II. Osman, Sultan Mustafa için halen bir problem teşkil etmeye devam ediyor görülmektedir. Nitekim bu öngörünün çokta hatalı olmadığı yeniçerilerin ve sipahilerin Eski Saray etrafında nöbet tutarlarken işittikleri bir haberle anlaşılmıştır. Bu habere göre Sultan Osman, geriye kalan bostancılarla birlikte Eski Saray'ı basma planı yapmaktadır. Hadise vakit kaybetmeksizin Mustafa'nın validesine bildirildi¹⁴⁴. Devletin en yüksek makamını çok yakından ilgilendiren bu kadar mühim bir istihbaratın doğrudan padişaha arz edilmeyip önceliğin valide sultana verilmesi son derece ilginç bir vakadır. Anlaşılan o ki Mustafa'yı tahta geçirmek için çabalayanlar da ona yeterince itimat etmemektedirler. Zaten isyanın başarılı olmasına mütevellit Mustafa'nın yeniçeriler tarafından doğrudan validesi ile birlikte Eski Saray'a götürülmesi devletin idaresinin kimde olacağı

¹⁴¹ Kâtip Çelebi, *age*, s. 679.

¹⁴² Tugi, *age*, s. 63-64.

¹⁴³ Tugi, *age*, s. 63.

¹⁴⁴ Kâtip Çelebi, *age*, 679-680.

hakkında birtakım ipuçları vermektedir¹⁴⁵. Akli dengesi yerinde olmayan bir padişahın iradesi, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başlayan Osmanlı idaresinin devamı olarak, şüphesiz validesinin ellerindeydi. Her ne kadar dönemin kaynaklarında ve devletin belgelerinde sultanın validesinin ismi belirginleştirilmemişse de bu hal onun yönetimde geri planda olduğunun bir göstergesi olamaz.

Yeni padişah, bostancı baskını iddiaları sebebiyle yeniçeri ve sipahilerin istişareleriyle daha emniyetli bir yer olan Orta Camii'ye¹⁴⁶ gitmeye karar verdi¹⁴⁷. Yeniçeriler ve sipahiler tarafından desteklenen I. Mustafa için burası son derece emniyetliydi. 1527 yılında Veziriazam İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen Orta Camii'nin, Eski Saray'dan daha güvenli olmasının sebebi Etmeydanı'ndaki yeniçeri odalarının ortasında olmasındandır¹⁴⁸. Sultan Mustafa alelacele Orta Camii'ne götürülürken o anı konağının penceresinden seyrederken şahit olan tarihçi Peçevi İbrahim Efendi, sokaklarda kıyamet sonrası mahşerde dirilen insanların oluşturduğu yoğunlukta bir kalabalığın oluştuğunu iddia etmektedir. Evinin önündeki geniş caddenin iğne atılsa yere düşmeyecek derecede kalabalık olduğunu söyleyen Peçevi, halkın Sultan Mustafa'yı taşıyan arabanın etrafından ve ardından ayrılmadığını ifade etmektedir. Sultan Mustafa arabanın arka kısmında neredeyse görünmeyecek bir vaziyette seyahat ediyordu. Annesi ise arabanın ön kısmında olup halka birtakım vaatlerde bulunuyordu¹⁴⁹. Burada halkın oluşturduğu kalabalık normal bir durumdur. Osmanlı tarihi boyunca hemen her dönemde halk toplumun içine bir şekilde dahil olan padişahı görmek için belirli bir kalabalık oluştururdu. Bilhassa padişahların tahta cülusları sırasında görünen kalabalıklar gayet tabiidir. Burada halk yeni hükümdarı görebilmek ve bazen de isteklerini bildirmek için dilekçe verme olanağına sahip olduğu için¹⁵⁰ oluşan kalabalıklar alışılagnel bir durumdur. Peçevi'nin gözleminde asıl ilginç nokta Mustafa'nın araba içerisinde görünmeyecek kadar geride bulunmasına mukabil validesinin halkı selamlayarak vaatlerde bulunmasıdır. Bu durum zindandan tahta¹⁵¹ cülus eden Mustafa'nın iktidarını validesinin eline bıraktığı anlamına gelebilir.

Sultan I. Mustafa cuma gecesi akşam namazından sonra Orta Camii'ye girdi ve geceyi orada geçirdi¹⁵². Padişah buradayken kendisine olan memnuniyetini bildirmek adına Eski

¹⁴⁵ Peirce, *age*, s. 272.

¹⁴⁶ Bkz. Fotoğraf 1-2-3.

¹⁴⁷ Uluçay, *age*, s.142; Özdemir, *agt*, s. 40.

¹⁴⁸ Tuğba Erzincan, "Orta Camii", *TDVİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 399.

¹⁴⁹ Peçevi, *age*, s. 358.

¹⁵⁰ Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", *TDVİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 409.

¹⁵¹ Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul, s. 34.

¹⁵² Kâtip Çelebi, *age*, s. 680.

Saray'da bulunan Yeniçeri Ağası Ali Ağa'ya adam göndererek yanına çağırırttı. Ancak Ali Ağa henüz saltanatın belirsizliğini öne sürerek gitmek istemedi. Bunun üzerine Orta Camii'de bulunan odabaşılar tarafından Ali Ağa'ya bir davetname yazıldı. Yazılan davetnameye istinaden Ali Ağa, Orta Camii'ye gelip ve padişaha bağlılığını bildirdi ve konağına döndü¹⁵³. Ali Ağa'nın ilk davette tereddüde düşmesi ve padişahın davetini geri çevirmesi sabık hükümdar II. Osman'ın halen tahta çıkma ihtimalinin olduğunu akla getirmektedir.

Yeni yeniçeri ağası Sultan Mustafa'nın yanından çıktıktan sonra dışarıda bulunan kul taifesine hitaben; "*padişahınız mübarek olsun*" dedi ve devam etti "*İşte, Sultân Mustafa, Pâdişah oldu. Yâ kimi Vezîr idersiz? Ne re'y ü tedbir idersünüz?*"¹⁵⁴ diye bir soru yöneltti. Buna mukabil odabaşılar da cevap olarak; "*Bizüm vezâretde, şirketümüz yokdur. Pâdişâh, kangı Kul'ın dilerse, Vezîr eylesün. Bu iş, bize düşmez!*"¹⁵⁵ dediler. Bu cevap sadrazam olma amacı güden Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı pek memnun etmemiş olacak ki derhal oradan uzaklaşarak ayrıldı¹⁵⁶.

Bu esnada askerler cülus şükranesi olarak Baba Cafer Zindanı'na ve Galata Zindanı'na giderek buralarda bulunan mahpusları serbest bıraktılar. Buna ek olarak cezalarını gemilerde çeken kürekçileri de serbest bıraktılar. Büyük bir kalabalıkta fırsattan istifade ederek Baki Paşa'nın evini ve Hoca Ömer Efendi'nin oğlu olan İstanbul kadısı Abdullah Çelebi'nin evini yağmaladı¹⁵⁷. Bu kadar suçlunun bir anda salınması şüphesiz İstanbul halkını telaşlandırdı.

Yıllarca kapalı kaldığı odasından çıkıp bir anda tahta çıkarılması ve akabinde yaşanan tüm bu gelişmeler şüphesiz ki bedenen yorgun ve aklen zayıf olduğuna kanaat getirilen Sultan Mustafa için zor bir süreçti. Asker tarafından desteklenen ve ulema tarafından her ne kadar zoraki de olsa biat edilen hükümdar olsa da I. Mustafa ve ona yön veren etrafındaki rical halen rahat bir nefes alamıyordu. Bunun en mühim sebebi sabık padişah II. Osman'ın hayatta olmasıydı. II. Osman'ın muhafaza altında tutulması Mustafa için bir garanti değildi. O, Osman'ın bir şekilde bürokrasi ve ordu üzerinde etkin olabileceği endişesini taşıyordu. Bu endişe Sultan Mustafa'nın daha tedbirli olmasına neden oldu.

¹⁵³ Kâtip Çelebi, *age*, s. 680; Tugı, *age*, s. 71-73.

¹⁵⁴ Tugı, *age*, s. 73-74.

¹⁵⁵ Tugı, *age*, s. 73-74.

¹⁵⁶ Tugı, *age*, s. 73-74.

¹⁵⁷ Kâtip Çelebi, *age*, s. 680, Tugı, *age*, s. 66, Cezar, *age*, s. 1825.

2. SULTAN II. OSMAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

2.1. Sultan II. Osman'ın İdari Faaliyetleri

Eski padişah Osman'ın saltanatından kolay vazgeçtiğini iddia etmek doğru değildir. O esasında saltanatını muhafaza edebilmek maksadı ile birtakım girişimlerde bulundu. Özellikle ulemanın gücünü arkasına almaya çalışarak, bu güç ile sipahi ve yeniçerileri de yanına çekmeyi amaçlıyordu. Fakat planları istediği gibi ilerlemedi. Askerleri ikna çabası içine giren ulema taifesi, kendilerini bir anda onların kılıçlarının gölgesinde Sultan I. Mustafa'ya biat ederken buldular.

Genç II. Osman, isyanın meydana geldiği ve kendisinin tahttan indirilip saltanattan uzaklaştırıldığında dahi bazı atamalarda bulunuyordu. Buna göre o, vezaret makamına Hüseyin Paşa'yı atadı¹⁵⁸. Yeniçeri Ağalığını da Kapıcıbaşı Kara Ali Ağa'ya¹⁵⁹ tevcih etti. Ancak yeniçeriler Kara Ali Ağa'yı sevmediklerinden bu atamayı kabul etmediler. Yeniçeriler, Kara Ali'nin yeniçeri çavuşluğu ve kethüda beyliği görevlerini ifa ederken askerleri rencide ettiğini ileri sürdüler. Bu sebepten mütevellit Kara Ali askerlerce sevilmezdi. Ayrıca askerler, Kara Ali'nin Sultan Mustafa Han'ı kendi ellerinden alacağına ve sonrasında da kul taifesini aşamalı bir şekilde ortadan kaldıracığına inanıyorlardı¹⁶⁰. Bu yönden Sultan II. Osman ile fikirlerinin uyuştuğunu düşünüyorlardı. Yeniçeriler Kara Ali'nin planlarını önlemek maksadıyla kendisini ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. Bu sırada Kara Ali Ağa'yı tebrike giden Nasuh Ağa'ya ve Hüseyin Ağa'ya rastlayan askerler onları derhal uzaklaştırdılar. Bu olaylar yaşanırken Kara Ali Ağa, Sultan II. Osman'dan aldığı ağalık unvanı ile evine döndü ve yeni makamını temsil edecek kıyafetler giydi. Ayrıca el öpmeye gelecek olan askerler içinde otuz kese akçe, yeniçerilere verilmek üzere koyun akçesi ile iki yüz hilat hazırladı. Ancak o bunları hazırlarken kendisine muhalif askerler tarafında evi basıldı ve tüm malı talan edildi. Ali Ağa bu karışıklıktan zar zor kaçıp hamam üzerinden atlayarak canını kurtarmaya muvaffak oldu¹⁶¹. Yeniçeri ağasının evini basanlar buradan alabildikleri her şeyi alarak talan ettiler. Daha sonra içlerinden bir kısmı Defterdar Baki Paşa'nın evine ve İstanbul kadısı görevini ifa etmekte olan Hocaşade'nin evine baskın yaparak yağma ve talan ettiler¹⁶². Bu baskın ve yağma hareketleri lalettayin değildi. Öldürülmek maksadı ile evleri basılanların hemen hepsi daha öncesinde yeniçeriler aleyhine fikir beyan eden veya konumu itibarıyla yürüttükleri işlerde yeniçeriler

¹⁵⁸ Naima, *age*, s. 484.

¹⁵⁹ Buradaki Kara Ali Ağa ile yukarıda Sultan Mustafa'nın yeniçeri ağalığı rütbesini vermek istediği Ali Ağa farklı kişilerdir.

¹⁶⁰ Tugı, *age*, s. 67.

¹⁶¹ Tugı, *age*, s. 67-68.

¹⁶² Katip Çelebi, *age*, s. 680.

lehine karar almayıp düzenleme yapmayan kişilerden oluşmaktaydı. Yeniçerilerin Kara Ali Ağa'ya karşı girişimleri salt olarak ona olan düşmanlıklarından kaynaklanmamaktaydı. Esas gerekçe yeniçeri ve sipahilerin biat ettiği Sultan Mustafa'ya karşı II. Osman'ın idari yetilerini hükümsüz kılmaktı. Onlar II. Osman'ın atadığı ağayı öldürmek isteyerek aslında diğer bürokratlara da gözdağı vermektedirler.

2.2. II. Osman'ın Taht İçin Son Çabaları

Bu olaylar yaşanırken sabık sultan II. Osman, yeni padişaha devlet ricali tarafından biat edildiğini, biatin akabinde onun Eski Saray'a götürüldüğünü ve daha sonrada yeniçeri odalarının bulunduğu yere yani Etmeydanı'ndaki Orta Camii'ye nakledildiği bilgisine vakıf oldu¹⁶³. Bu durumun II. Osman'ın üzerinde olumsuz bir tesir yarattığı ön görülebilir. Bunun sebebi yukarıda da belirtildiği üzere Mustafa'nın Orta Camii'ye götürülmesi ve burasının da yeniçeri odalarının bulunduğu Etmeydanı'nın ortası olması askerlerin Mustafa'yı desteklediklerinin ve onu olası tüm tehditlere karşı koruma niyetinde olduklarının bariz bir göstergesidir. II. Osman da durumun kendi aleyhine olduğunu farkındaydı. Buna binaen Osman bu bilgiyi edindikten sonra çevresinde bulunanlara izin vererek dağılmalarını sağladı. Yanında yalnızca veziriazamlık mührünü verdiği Ohrili Hüseyin Paşa kaldı.

Sultan Osman vakit kaybetmeksizin tedbir almak istiyordu. Bu noktada Ohrili Hüseyin Paşa ile istişarede bulundu. Bu mülakat esnasında eski genç padişah II. Osman'ın hatalarını kabul ettiğine şahitlik ediyoruz. O, Hüseyin Paşa'ya kendi inadına yenik düştüğünü ve bundan mütevellit de birtakım yanlışlar yaptığını itiraf etmektedir. Ancak aynı zamanda bu hatalar üzerinde vakit kaybetmek yerine Hüseyin Paşa'nın da görüşünü alarak ne yönde tedbirler alınması gerektiğini sorgulamaktadır¹⁶⁴. Osman'ın hatalarını kabul etmesi, Osmanlı tarihinde kaydına ender rastlanan bir olay olması itibarıyla oldukça önemlidir. Ayrıca onun, yanında veziriazamlık mührünü verdiği Hüseyin Paşa ile Bostancıbaşı Mehmed Ağa haricindeki herkesi yanından göndermesi Mustafa ile olan mücadelesini kaybettiğini kabul ettiğinin en bariz emaresi olarak değerlendirilebilir.

Ohrili Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Mehmed Ağa'nın II. Osman'a verdiği tavsiye şu şekilde idi; Osman, vakit kaybetmeksizin ağa kapısına gitmeliydi. Çünkü Sultan Mustafa'nın tam olarak bunu yaptığını öne sürüyorlardı. Ancak bu öneri Osman tarafından şüphe ile karşılandı. Sabık hükümdar bu önerinin doğru bir hareket olmayacağını iddia etti. Buna sebep

¹⁶³ Kâtip Çelebi, *age*, s. 681; Tugi, *age*, s. 77. Mustafa'nın yeniçeriler tarafından Orta Camii'ne götürüldüğünü öğrenen II. Osman'ın bu hale çok sinirlendiğini "can başına sıçradı" cümlesi ile ifade etmektedir.

¹⁶⁴ Tugi, *age*, s. 76-77; Naima, *age*, s. 485; Hammer, *age*, s. 544; Cezar, *age*, s. 1826.

olarak da ağa kapısında sadece sözünün geçebileceği yeniçerilerin olmadığını, onlara ilaveten ulemanın, sipahilerin ve eşkıya taifesinin de orada bulunduğunu ifade etti. Osman'ın önerisi şöyle idi; halihazırda yanında mevcut olan iki yüz kese flori ve kendisine bağlılığı devam eden birkaç yüz kişi ile birlikte kayıklar marifetiyle Anadolu'ya geçip, sonrasında eski başkent Bursa'ya varıp, burada asker ve mühimmat toplamaktı. Ancak bu fikir Ohrili Hüseyin Paşa ve Mehmed Paşa cephesinde kabul görmedi. Onlar bu önerinin gerçekleşme ihtimalinin olmadığını yapılacak en iyi hareketin ağa kapısına gitmek olduğu yönünde ısrarlarını dile getirdiler. Şayet ağa kapısına gidilecek olursa yeniçeriler ikna edilebilir ve Sultan Mustafa teslim alınabilirdi¹⁶⁵. Burada II. Osman'ın öne sürdüğü fikir, içinde bulunduğu durum açısından değerlendirildiğinde, kendisi adına faydalı görünüyordu. Osman yeniçerileri ikna etse bile onlarla birlikte bulunan ve alternatif bir askeri güç olan sipahilerin kendisini destekleyeceğinden şüphe duymaktaydı. O aynı zamanda bürokratik alanda son derece etkili olan ulema tarafından da desteklenmeyeceğini düşünüyordu. Bu minvalden bakıldığında Osman'ın önerisi daha makul görünmektedir. Osman, Bursa'ya giderek daha evvel birçok kez taht mücadelelerinde istismar edilen bu şehirde yeni bir güç oluşturma stratejisi içerisindeydi. Her ne kadar bu plan gerçekleşmesi güç bir düşünce olsa da, Osman için kaderini yeniçeri ağasına teslim etmekten daha kabul edilebilirdi. Ancak II. Osman, Ohrili Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Mehmed Ağa'dan oluşan istişare toplantısında, Genç Osman'ın önerileri kabul görmedi.

Üçlü arasında yapılan bu görüşmede müellif Naima, doğruluğundan şüphe etmediğini belirttiği farklı bir bilgi sunmaktadır. Buna göre II. Osman, Bostancıbaşı Mahmud (Mehmed) Ağa'yı yanına çağırır ve ona, yanında bir miktar hazine ile Üsküdar'a geçebilmek için birkaç kayık temin etmesini salık verir. Padişahın bu emri üzerine bostancıbaşı Sultan Osman'a, etrafta ne askerin ne de kayığın bulunduğunu söyleyince II. Osman şaşırır. Eski padişahın durumunu ve onu bekleyen akıbeti önceden sezen halk, iskelelerde bulunan büyük küçük tüm kayıkları zarar görmemesi veya herhangi bir maksatla kullanılmaması amacı ile tedbiren götürmüşlerdi¹⁶⁶. Naima'nın bu kaydı dikkate alındığında yukarıda üçlü toplantı sırasında II. Osman'ın taraftarı olduğu fikrin gerçekleşmesinin çokta olanaklı olmadığı gerçeği göze çarpmaktadır. Çünkü Osman'ın fikrini tatbik edecek kayıkların, iskelelerde bulunmadığı iddia edilmekteydi. Bu durumda Osman'ın Bursa'ya geçme olanağı bir hayli zayıf görünmektedir. Osman'ın yeniçeri kapısına gitmesinin altında yatan ana sebep Ohrili Hüseyin Paşa ve

¹⁶⁵ Tugi, *age*, s. 77; Naima, *age*, s. 485; Kâtip Çelebi, *age*, s. 681; Peçevi, *age*, s. 359; Hammer, *age*, s. 544; Cezar, *age*, s. 1826-1827; Danişman, *age*, s. 71; Uzunçarşılı, *age*, s. 139.

¹⁶⁶ Naima, *age*, s. 487-489.

Bostancıbaşı Mehmed Ağa'nın telkinleri yanında, onun Bursa'ya geçebilme ihtimalinin bu kadar düşük olması olabilir.

Naima gibi bu toplantıya değinen Katip Çelebi, Naima'da belirtilmeyen bazı hususlara değinerek Sultan Osman'ın düşüncelerini şu şekilde aktarır; “Çünkü ‘asker Sultân Mustafa Hân’ı çıkarup bey‘at itdirdikleri ve Eski Sarây’a, ba‘dehû odalara götürdükleri Sultân Osman’ın ma‘lûmu oldu, vüzerâyâ icâzet virdi hânelerine gittiler. Hüseyin Paşa kaldı. Bir rivâyetde “tedbîr nedir?” diyü Hüseyin Paşa ve bostancı-başıyı da‘vet ve meşveret eyleyüp, “Üsküdar’a geçelim, varup taht-gâh-ı kadîm olan Bursa’da oturalım. Bizi isteyen gelür. Turalım ki Sultân Mustafa pâdişâh olmuş, birkaç günden mâhiyeti ma‘lûm olur. Dîvânedir, rüşdü yokdur. Hemân gitmek lâzımdır” didi”¹⁶⁷. Buna göre II. Osman kendisine inananlar ile birlikte, devlete başkentlik yapmış olan tahtı kadim olarak ifade edilen Bursa'ya gitme düşüncesindedir. Onun bu gidişten fazla endişeli olmadığı dikkati çekmektedir. Bunun en önemli sebebi Sultan Mustafa'nın içinde bulunduğu ruhsal bunalımdır. Osman tahtta bulunan Mustafa'nın devleti yönetecek akla ve olgunluğa sahip olmadığı görüşünde olmakla birlikte bu durumun farkında olmadığını düşündüğü devlet ricalinin ve halkında birkaç gün içerisinde Mustafa'nın halinden haberdar olup onun tahttan indirilmesini sağlayacaklarına inanmaktadır. Bu hal olayı gerçekleşince de hiç şüphesiz kendisinin sorunsuz bir şekilde yeniden hükümdarlığı ele alacağını düşünmekteydi.

Yukarıda etraflıca bahsedilen üçlü toplantı neticesinde II. Osman, Ohrili Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Mehmed Paşa, ağa kapısına gitmenin en doğru karar olduğuna kanaat getirdiler ve yeniçerileri ikna etmekte kullanılmak üzere on kese altın ile birlikte yatsı vaktinden biraz sonra ağa kapısına doğru harekete geçtiler¹⁶⁸. Yeniçeri kapısına gitme kararı alındığında Ohrili Hüseyin Paşa'nın tezkirecisi olarak görev yapan Sıddıki Çelebi'nin alınan karardan memnun olmadığı anlaşılıyor. Peçevi'nin kaydına göre Sıddıki Çelebi, Hüseyin Paşa'ya alınan kararın yanlış olduğunu, yeniçerilerin hepsinin Sultan I. Mustafa'ya biat ettiğini, Mustafa'nın yeniçerilerin tam desteğine sahip olduğunu, buna karşılık sabık padişah II. Osman'ın ise ordu tarafından istenmediğini bundan dolayı Osman'ı ağa kapısına götürmenin akıllıca bir davranış olmayacağını söylemiştir. Ancak Hüseyin Paşa kendisine herhangi bir cevap vermedi. Sıddıki Çelebi aynı sözleri defaten söyleyince Hüseyin Paşa cevap olarak kadim Türk devlet geleneğine de uygun bir şekilde, birazda aşağılayıcı bir ifade ile, verdikleri kararın doğru olduğunu, başka durumda düzensizliğin olabileceğini, hükümdarlık kime nasip olursa onun tahta geleceğini ve

¹⁶⁷ Kâtip Çelebi, *age*, s. 681.

¹⁶⁸ Cezar, *age*, s. 1827.

mühim olanın kimin tahta geçtiği meselesinden ziyade nizamı aleme halel gelmemesi olduğunu ifade etti¹⁶⁹. Tüm bu ahval birlikte değerlendirildiğinde, Sıddıki Efendi'nin de belirttiği üzere, II. Osman ağa kapısına gitmesinin doğru bir karar olmadığı açıktır. Fakat II. Osman'ın yanındakiler, yeniçerilerin halen iktidarı değiştirebilecek konumda oldukları ve verilecek hediyelerle şayet onlar ikna edilebilirse I. Mustafa hal edilip yerine kendisinin cülusunun sağlanabileceği düşüncesine sahiptiler.

Ohrili Hüseyin Paşa'nın II. Osman'ın tahta çıkmasında oldukça etkin bir çalışma içinde olduğunu görüyoruz. Onun yukarıda belirtildiği gibi “devleti fitneden uzak tutma ve sükuneti sağlama” fikri devlet adamlığı kapsamında son derece isabetli bir düşüncedir¹⁷⁰. Mevcut durumda I. Mustafa'nın hemen herkes tarafından kabul gören zihinsel problemler yaşadığının aşikar olması ve devleti idare etmesinin yanında bulunan ricalinin kabiliyetlerine bağlı olması Hüseyin Paşa'yı tedirgin etmiş olabilir. Fakat durum tezat bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, paşanın kendi çıkarları içinde II. Osman'ı ağa kapısına götürme gayreti içinde olduğu düşünülebilir. Devletin bekası düşünüldüğünde Osman'ı ağa kapısına götürmek yerine I. Mustafa'nın yönetim kabiliyetinin zayıflığı ortaya çıkana kadar korunması sağlanabilirdi. Burada yönetimdeki ve toplumdaki fitnenin definden ziyade, Ohrili Hüseyin Paşa'nın kendi hayatından duyduğu endişe onu bu yola sevk etmiş olabilir.

II. Osman yanındakiler ile birlikte ağa kapısına geldiğinde Yeniçeri Ağası Ali Ağa orada değildi. Ali Ağa o esnada Orta Camii'de Sultan Mustafa'nın yanındaydı. Osman'ın ağa kapısına geldiğini öğrenince Orta Camii'den ayrılıp onun yanına geldi. Ali Ağa burada sabık padişahı görünce şaşkınlık içerisinde kaldı ve hemen yeniçerilerin ve sipahilerin tamamının Sultan Mustafa'ya biat ettiklerini açıkladı. Buna binaen ne yapacakları konusunda müşavere etmeye başladılar. Görüşmenin sonunda, askerleri ikna edip II. Osman'ın yanına çekmek için yeniçeri ağasının gönderilmesine karar verildi¹⁷¹. Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın bu öneriyi tereddütsüz kabul etmesi onun Sultan Mustafa ile ilgili şüpheleri olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere I. Mustafa, Ali Ağa'ya vezareti tevcih ettiğinde ağa gitmek istememiş padişahlığın kimde olduğunun henüz belli olmadığını gerekçe göstermişti. Daha sonra yeniçerilerin baskısı ile gelip Mustafa'ya biat etmişti. Bu durumlar göz önünde

¹⁶⁹ Peçevi, *age*, s. 359; Naima; Sıddıki Efendi, Hüseyin Paşa'ya hitaben “*Sultanım Yeniçeri Sultan Mustafa'yı padişah ettik derler iken padişahı anların kapısına getirmeniz ma'kûl mudur? dedikte “Hey efendi! Devlet kangısının ise anın olur. Tek nizâm-ı âleme halel gelmeyip fitne def’ olsun” deyü cevap vermiş.*” diyerek aynı konuyu biraz daha farklı açıklamaktadır. Naima, *age*, s.486.

¹⁷⁰ Cezar, *age*, s. 1827.

¹⁷¹ Tuğ, *age*, s. 78; Naima, *age*, s. 486; Hammer, *age*, s. 544; Peçevi, *age*, s. 359; Uluçay, *age*, s. 143; Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 223; Danişmend, *age*, s. 306; Cezar, *age*, s. 1838; Öztuna, *age*, s. 36-37.

bulundurulduğunda Ali Ağa'nın Sultan Mustafa'dan ziyade II. Osman'a meyli olduğu anlaşılabilir.

Ali Ağa yeniçeriler ile görüşmeden önce odabaşları yanına çağırarak toplantı yaptı. Onlara eski padişahları Osman'ın kapılarına geldiğini ve yeniçerilere ellişer altın ihsanda bulunacağını buna ek olarak kırmızı kumaş verileceğini ayrıca sipahilerin hepsine de onar akçe terakki ve ihsanda bulunacağını söyledi. Bunlara karşılık olarak Osman'ın istediği, Mustafa'nın askerin korumasından çıkarılarak kendisinin tekrar padişah olmasıydı. Odabaşlarla yapılan ittifaka istinaden Ali Ağa sabahın erken saatlerinde yeniçeri kışlalarının bulunduğu Orta Camii'ne gitti. Burada öncelikle çorbacı odalarının odabaşlarını yanına çağırdı ve her birine askerler üzerinde etki edip yeniçeri ve sipahileri ayırarak Sultan Mustafa'yı hal edip II. Osman'ın tahta çıkmasını sağlamak maksadı ile birçok ihsanlar vaat etti. Bunun üzerine odabaşlar diğer odabaşların da bu ittifaka dahil olması gerektiğini ve bu sözleri bizzat Yeniçeri Ağası Ali Ağa'dan kendilerinin işitmelerin daha doğru olacağı cihetinde görüş bildirdiler. Buna göre eski ve yeni odabaşların hepsi meşveret edilen yere geldi. Ağa durumu bir kez daha anlattı. Bunu üzerine odabaşlar her ne kadar Ali Ağa'ya görüşlerinin kabul edilebilir olduğunu söylese de askerlere durumu açıklamaya çekindiler. En doğrusunun Ali Ağa'nın bizatihi Orta Camii'ye gelip kendisinin yeniçerilere II. Osman'ın isteklerini anlatması olduğunu ifade ettiler¹⁷².

Aynı gün Ali Ağa Orta Camii'ye gitti ve padişahın huzuruna girdi. O padişahın yanındayken odabaşlar, ağanın ne amaçla geldiğini yeniçerilere ve sipahilere açıkladılar. Bunun üzerine askerler ağanın davranışlarını kendi çıkarlarına uygun bulmamış olacaklar ki ağayı dinlemek yerine onun katli yönünde aralarında karar aldılar¹⁷³. Ağa bu karardan habersiz olarak yeniçeri ve sipahilerin yanına gitti. Sultan Mustafa'nın tahta cülusunu dile getirerek askere mübarek olmasını diledi. Daha sonra asıl konuya geçerek Sultan Osman'ın askerin kapısına geldiğini ve kendilerine ellişer altın, çukalar ve terakkiler vaat ettiğini bildirdi. Buna karşılık kul taifesinin de halihazırda tahta bulunan I. Mustafa'yı desteklemeyi bırakarak kendi yanında saf almalarını istediğini söyledi. Ağa bunları söyler söylemez askerin ihtiyaçlarından olan bir kısım hemen ağanın atına yapıştı ve sipahilerde tam o esnada kılıçlarını çekerek Ali Ağa'nın üzerine gittiler. II. Osman tarafından yeniçeriler ile sipahilere elçi olarak gönderilen

¹⁷² Naima, *age*, s. 486; Tugi, *age*, s. 78-80; Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *age*, s. 954-946. Hasan Bayzâde kitabında, II. Osman'ın yeniçerileri ikna için Sultan Mustafa'nın *meslûbü'l akl* (akıl eksikliği) olduğu yönünde ifadesinin de bulunduğunu kaydetmektedir.

¹⁷³ Tugi, *age*, s. 81; Naima, *age*, s. 486.

Ali Ağa kılıç darbeleri ile orada hayatını kaybetti¹⁷⁴ ve cesedi askerler tarafından sürüklenerek Aksaray'da dört yol ortasına bırakıldı. Ali Ağa'nın öldürülmesinden hemen sonra askerin bir kısmı vakit kaybetmeksizin ağanın evine giderek yağmaya giriştiler¹⁷⁵.

2.3. Damat Davud Paşa'nın Vezareti ve Diğer Atamalar¹⁷⁶

Osmanlı sarayında Enderun'da eğitim alan Davud Paşa aslen Bosnalıdır. Bürokratik payeleri sırası ile alan Paşa'ya Eylül 1604'te Rumeli beylerbeyi olarak atandıktan birkaç gün sonra vezirlik payesi verildi. Bundan yaklaşık iki yıl sonra Sultan III. Mehmed'in kızı ile evlenen Davud Paşa¹⁷⁷ vezaret ile Rumeli Beylerbeyliğine atandı. Ancak kısa bir süre sonra bu görevinden alınıp İstanbul'a gelerek kubbe vezirleri arasına dahil oldu. 1617'de I. Mustafa'nın tahta çıkmasının akabinde kendisine kaptan-ı deryalık payesi verildi. Fakat bu rütbesinde fazla kalamadı çünkü II. Osman tahta çıkar çıkmaz Davud Paşa'yı İstanbul'da üstlendiği tüm görevlerinden azlederek onu Rumeli Beylerbeyliğine tayin etti. Davud Paşa bu görevini ifa ederken II. Osman'ın düzenlemiş olduğu Hotin Seferi'ne de dahil oldu. Seferin tamamlanmasının ardından Rumeli'deki görevine devam etti. Sonrasında II. Osman onu Köstendil sancakbeyliği ile vazifelendirdi ancak paşa bu görevi fiili olarak icra etmeyerek yerine bir mütesellim atadı¹⁷⁸. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki; Davud Paşa I. Mustafa'nın kız kardeşi ile evli olmasından dolayı onun tarafından bir teveccühe sahipken aynı itibarı II. Osman'dan görmemiştir. Nitekim Sultan II. Osman tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak Davud Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliği payesini tevcih ederek onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiştir. Daha sonrasında Davud Paşa, II. Osman nezdinde değerini daha da kaybetmiş olacak ki kendisine Köstendil sancakbeyliği verilmiştir. Davud Paşa'nın içinde bulunduğu durum onu rahatsız etmiştir ki, II. Osman ile I. Mustafa arasında yaşanan taht mücadelesinde, gerek sıhriyet bağı ile bağlı olduğu için gerekse siyasi çıkarlarına yön verebilmek adına I. Mustafa safında yer almıştır.

¹⁷⁴ Solakzade Mehmed Hemdemi Efendi, *Solakzade Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul H. 1297, s. 716; Tugi, *age*, s. 81-82; Naima, *age*, s. 486. Naima, bahse konu olayı benzeri şekilde anlatmakla birlikte Ali Ağa'nın Sultan Mustafa'dan bahsederken "*hali belli*" şeklinde bir ifade kullandığını belirtmektedir. Ali Ağa'nın bu ifadesi Sultan Mustafa'nın aklen zayıf olduğuna inandığını gösteren açık bir söylemdir. O, askeri Mustafa'nın hükümdarlığındansa II. Osman'ın padişahlığının daha akla yatkın olduğuna ikna etmek için tahta bulunan padişahın akli yetersizliğini gerekçe olarak kullanmaktadır.

¹⁷⁵ Naima, *age*, s. 486; Kâtip Çelebi, *age*, s.682; Tugi, *age*, s. 83.

¹⁷⁶ II. Osman dönemi ile I. Mustafa dönemleri veziriazamlarını ihtiva eden karşılaştırmalı tablo için, bkz. tablo 1.

¹⁷⁷ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, s. 183. Burada Davud Paşa'nın Sultan III. Mehmed'in hangi kızı ile evlendiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Padişahın bu kızının 1590 yılında doğduğu ve Davud Paşa ile aralarında yirmi yaş fark olduğu bilinmektedir. Bunlar arasındaki evlilik Davud Paşa'nın öldürüldüğü 18.01.1623 yılına kadar devam etmiştir.

¹⁷⁸ Nezih Aykut, "Dâvud Paşa, Kara", *TDVİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 36.

Davud Paşa Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın ölümü olayından sonra validesinin tesiri altında bulunan I. Mustafa tarafından veziriazamlığa getirildi. Davud Paşa'ya bu yeni görevini haber vermek ve padişahın huzuruna davet etmek için adamlar gönderildi. Bunun üzerine Davud Paşa bu teklife muhalif hareket etmeyip hemen atına bindi ve padişahın bulunduğu yere gitti¹⁷⁹. Davud Paşa'nın vezareti haricinde de birtakım yeni istihdamlar yapıldığı görülmektedir. Defterdarlıkta Abdülbaki Paşa yerine daha öncede başdefterdarlık görevinde bulunan Hasan Paşa'ya vezirlik ile birlikte ihsan edildi. Anadolu defterdarlığı Abdülkerim Efendi'ye verilirken Rumeli defterdarlığı Hüseyin Efendi'ye tevcih edildi. Osmanlı'da yaşanan olayları günü gününe kayıt altına alan ruznamecilik görevinin başına başruznameci olarak Ebe Damadı İbrahim Efendi getirildi. Süvari mukabeleciliği vazifesi İbrahim Efendi'ye verildi. Sipahi Oğlanları Ağalığı da Haydar Ağa'ya ihsan edildi. Bu atamaların gerçekleştiği sırada Sipahiler Kethüdası olan Hasan Kethüda'ya silahdar ağalığı görevi verildi. Ayrıca katiplerde değiştirilerek hemen tüm katipler yenilendi. Cebecibaşı ve topçubaşıda değiştirilerek o mevkilere yeni atamalar yapıldı. Osmanlı ordu sisteminin en mühim rütbesi olan Yeniçeri Ağalığı vazifesine o sırada I. Mustafa'nın silahdarı olarak görev yapan harem-i hümayundan Derviş Ağa¹⁸⁰ getirildi. Sekbanbaşı görevine ise Nasuh Ağa getirildi. Zağarbaşı Çeşteci Ali Ağa Kethüda Bey'i olup ortaçavuş ehl-i mezak Ahmed Ağa Başçavuş mevkiine yükseltildi. Zağarcıbaşılık Bayram Ağa'ya tevcih edilmekle birlikte kendisi o sırada donanmada bulunuyordu. Samsoncubaşı görevine Mehmed Ağa, turnacıbaşı görevine Kurd Ağa ve ulufeciyan-ı yemin Ağası görevine de Hasan Ağa atandı¹⁸¹. Bu atamalardan anlaşıldığı üzere I. Mustafa ikinci saltanatının hemen başında devletin en kritik kadrolarını vakit kaybetmeksizin değiştirmiştir. Bu durum normal karşılanabilir. Mustafa'nın içinde bulunduğu vaziyet, ordunun durumu ve yakınında bulunan bürokratların onun üzerindeki tahakkümü birlikte değerlendirildiğinde devletin idari yönetiminde yapılan bu değişim anlamlı hale gelmektedir. Özellikle II. Osman'ın hala hayatta olması yeni atamaları kaçınılmaz kılmaktaydı. En nihayetinde hâlihazırda bulunan yöneticiler II. Osman'ın padişahlığı sırasında görev alan ve onun zihniyetine yakın kişilerden oluşmaktaydı. Bu idarecilerin ve bürokratların görevde kalması devletin kritik mevkilerinde II. Osman'a sempati duyan kişilerin bulunması anlamına gelmekteydi. Mevcut durumda yani I. Mustafa'nın II. Osman'a karşı tahtını muhafaza çabası

¹⁷⁹ Tuğî, *age*, s. 84; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 947; Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. II s. 764; M. Münir Aktepe, *agm*, s. 692.

¹⁸⁰ Derviş Ağa, II. Osman'a karşı başlatılan isyan sırasında Sultan Mustafa'nın yerini gösteren kişiydi. Ayrıca Derviş Ağa'ya yeniçeri ağalığı vazifesinden sonra Tımışvar eyaleti verildi. Onun ölümü de yine bu bölgede olmuştur. Attan düşerek vefat etmiştir. Naima, *age*, s. 495.

¹⁸¹ Topçular Kâtibi 'Abdülkadir Efendi, *age*, s. 764-765; Tuğî, *age*, s. 84. Yapılan atamaları tablo şeklinde incelemek için bkz. tablo 3.

içerisinde bulunduğu sırada, eski yöneticilerin görevine devam etmesi I. Mustafa'nın iktidarı açısından tehlike arz etmekteydi. Hiç şüphesiz bu durum hem Padişah Mustafa için hem de onu destekleyen askerler, devlet adamları ve validesi için kabul edilebilir değildi. Bu atamalar aslında sahada alınan başarıların kağıt üzerinde sağlamlaştırılması anlamına gelmektedir.

2.4. Yeniçerilerin Sultan I. Mustafa'dan Talepleri

Sultan II. Osman'ın tahta ikinci defa geçebilmek için tertiplediği plan Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın yeniçeriler ve sipahiler tarafından feci bir şekilde öldürülmesi ile sonuçlanmıştı. Bu ölümün akabinde orada bulunan Kethüda Beyi Hüseyin Ağa ve Başçavuş Mahmud Çavuş korkudan derhal yakındaki Camiinin içine kaçarak hayatlarını kurtardılar¹⁸². Bu esnada yeniçeri ve sipahilerin bir kısmı tarafından, Gümrük Emni Murad Çavuş'un hanesi yaptığı birtakım yolsuzluklardan dolayı yağmalandı. Evi yağmalananlar arasında eskiden subaşı iken halen muhtesip ağası olan Hacı Sübaşı da vardı. Yağmacılar, subaşılik görevini ifa ederken işlemiş olduğu suçları ileri sürerek yaptıkları işi meşru bir zemine oturtmaya çalıştılar¹⁸³.

Yeniçeri ve sipahilerin bir kısmı yukarıda bahse konu yağma hareketleri ile meşgul iken bir kısmı da Sultan I. Mustafa'ya isteklerini bildiren bir arzuhal yazma teşebbüsüne giriştiler. Askerin yeni padişahı bazı istekleri vardı ve bu isteklerini yazı ile sultana bildirdiler. Buna göre II. Osman döneminde ihdas olunan ve Kanun-ı Osmani'ye muhalif olan tüm yeniliklerin kaldırılmasını istiyorlardı. Buna ilaveten bu yeniliklerin peyda olmasının müsebbibi olarak gördükleri Kaymakam Ahmed Paşa, Defterdar Baki Paşa, Sultan Osman'ın hocası olan Ömer Efendi ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa'nın da katlini istiyorlardı. Onlar ayrıca daha evvel iki kez kethüda beyliği görevinde bulunan Ayas Ağa'nın da öldürülmesini talep ediyorlardı. Çünkü yeniçeri askerine göre Ayas Ağa 1021/1612-1613 yılında Edirne'de kethüda beyliği görevindeyken yeniçerilerin bir kısmını suçsuz yere Tunca Nehri'ne attırarak ve bir kısmının da ellerinden timarlarını almıştı. Yeniçeriler onun fena işlerde Sekbanbaşı Nasuh Ağa'yı dahi geçtiğini ve ayrıca Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın babalığı olduğu gerekçeleri ile idamını istemişlerdi¹⁸⁴.

Yeniçeriler ayrıca kendi ocaklarının düzeni içinde padişahı bazı taleplerde bulundular. Buna göre onlar yeniçeri ocağından azledilmiş olan bir zabitanın bir daha tayin edilmemesini ve yeniçeri ağalığı görevinin ocak zabitlerinden herhangi birisine katiyen verilmemesini istediler. Bu talepleri ile yeniçeriler ocak içerisindeki bazı bozuklukların

¹⁸² Danışman, *age*, s. 72.

¹⁸³ Tugi, *age*, s. 84-85.

¹⁸⁴ Tugi, *age*, s. 86; Hammer, *age*, s. 545-546; Solakzade, *age*, s. 717.

düzeleceğini düşünüyorlardı. Onların talepleri arasında padişahın işlerine veziriazamdan başkasının karışmaması ve devlet işlerinde rüşvetin ortadan kaldırılması isteği de bulunuyordu. Her hizmetin hak edene verilmesi hususuna padişahın dikkatini çekmek istiyorlardı. Yeniçerilerin, Bostancı Hoca Mahmud Ağa vasıtasıyla istedikleri tüm talepleri Sultan I. Mustafa tarafından kabul olundu. Taleplerinin kabulü askerler arasında müspet tesir göstererek memnuniyetlerini dile getirmek için padişaha bol bol dua ettiler¹⁸⁵. Yeniçerilerin katledilmesi için önerdikleri isimler haricinde bulunan talepleri, esasında devletin içinde bulunduğu idari ve askeri sıkıntıların varlığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Öncelikle askeri düzende atamaların ve yükselmelerin liyakate göre yapılmadığı göze çarpmaktadır. Ayrıca yine asker içinde azledilen rütbelilerin belirli bir süre sonra yeniden ocağa dahil edilmesi ve bazı zabitlerin doğrudan yeniçeri ağalığında görevlendirilmesi olumsuz bir tesire sebep olmaktadır. Onlar padişaha sundukları arzuhalde kendi içlerindeki bu bozuklukların giderilmesi için düzenlemelerin yapılmasını talep etmişlerdir. Sunulan arzuhalden anlaşılacağı üzere, askeri düzen haricinde dikkati çeken en mühim hadise bürokrasi içerisindeki rüşvet sorunundan muztarip olunmasıdır. Devlet içerisindeki rüşvet sorunu o denli ayyuka çıkmış olmalı ki, ordunun en mühim taleplerinden birisi bu irtişanın ortadan kaldırılması isteği olmuştur. Onlar ayrıca devleti idare ederken padişahın işine veziriazamdan başkasının karışmasını da uygun görmemektedirler. Özellikle II. Osman döneminde onun verdiği kararlarda etkin olduğuna inandıkları Kaim-makam Ahmed Paşa, Defterdar Baki Paşa, Ömer Efendi ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa gibi kişilerin tekrar türemesi ve devlete zarar vermesi istenmiyordu. Ancak bu talep I. Mustafa'nın hemen tüm kaynaklarda geçen aklın zayıf olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda çokta gerçekçi görünmemektedir. Hiç şüphesiz onun etrafında üzerinde tesirli olacak iki şahıs çoktan yer almıştı: Validesi ve Mustafa'nın eniştesi Davud Paşa.

2.5. Ohrili Hüseyin Paşa'nın Öldürülmesi

Hüseyin Paşa aslen Arnavut milletine mensuptur. Arnavutluk'un Ohri şehrinde dünyaya gelmesinden ötürü de Ohrili elkabını almıştır. Paşa Ohri'de bir sipahinin oğlu iken İstanbul'a gelmiş ve burada Bostancı ocağında yetişerek bostancıbaşı olmuştur¹⁸⁶. I. Ahmed döneminde bostancıbaşı iken padişahın emri ile dönemin veziriazamı olan Nasuh Paşa'yı yüz kadar adamı ile birlikte Paşa'nın kendi odasında boğmuştur¹⁸⁷. Hüseyin Paşa Revan Seferi sırasında yeniçeri ağası Muslu Ağa'nın ölümü neticesinde bostancıbaşılık görevinden yeniçeri ağalığı rütbesine yükselmiştir. Sultan II. Osman'ın cülusundan sonra önce Rumeli beylerbeyi olarak görev yaptı.

¹⁸⁵ Tugi, *age*, s. 86; Kâtip Çelebi, *age*, s. 683; Naima, *age*, s. 487; Hammer, *age*, s. 545.

¹⁸⁶ Kâtip Çelebi, *age*, s. 697; Cezar, *age*, s. 1846.

¹⁸⁷ Ömer İşbilir, "Nasuh Paşa", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 428.

Daha sonra dördüncü vezir olarak Divanühümayun'a dâhil edildi¹⁸⁸. Ohrili Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığa geçişi, II. Osman döneminin sadrazamı olan Güzelce Ali Paşa'nın 7 Mart 1621'de vefatı üzerine gerçekleşti¹⁸⁹. Yukarıda da bahsedildiği üzere Ohrili Hüseyin Paşa, II. Osman'ın son anlarında hep yanında idi. Hatta Osman'a yeniçerilerin desteğini sağlamak için ağa kapısına gitmesinin doğru olacağı fikrini öneren iki kişiden birisi idi.

Eski yeniçeri ağası Kara Ali Paşa'nın öldürülmesinin akabinde Sultan Osman'ı ele geçirme amacı ile Ağa Kapısı'na doğru giden bir grup yeniçeri Hüseyin Paşa'ya rast geldi. Yeniçerilerin kendisini rahat bırakmayacağını anlayan Hüseyin Paşa kaçmaya başlayınca yeniçeriler onu takip etti. İçlerinden birisi yetişip kılıç ile düşürmeye çalıştı ise de Hüseyin Paşa'nın giydiği iki kat zırh tesirini gösterdi ve onu ölümden kurtardı. Hüseyin Paşa'nın bir yandan kaçarken diğer yandan da peşinde olan yeniçerilere; *"Yoldaşlar! Pâdişâh'umuz, Ocağunuz'a gelip, sığındı. Mürüvvet sizündür. Nâmunuza düşer mi ve şânunuza uyar mı? Pâdişâh'umuz ve ulumuzdur. Zinhâr, anı bu hakarete lâıyk görmeyin"*¹⁹⁰ diyerek II. Osman lehine sözler sarf ediyordu. II. Osman'ı rahat bırakmaları için yalvarıyordu. Nihayetinde yeniçeriler ve sipahiler onu Sakkalar Karhanesi önünde yakaladılar ve derhal o mevkide Ohrili Hüseyin Paşa'yı öldürdüler. Cesedini yağmalayanlar kaftanın cebinde II. Osman tarafından kendisine kaydı hayatla veziriazamlık verildiği bir ferman buldular. Daha sonra paşanın katledilen cesedinden başı kesilerek Orta Camii'ye götürüldü ve bir dut ağacına asıldı. Bu tür olaylarda alışlageldiği üzere hemen bir grup öldürülen paşanın sarayına giderek yağmaya girişti¹⁹¹.

Yeniçerilerin Hüseyin Paşa'yı bu şekilde öldürmelerinin tek nedeni onun II. Osman ile birlikte hareket etmesi değildi. Onlar, Hüseyin Paşa daha Hotin Seferi'nde veziriazamken kendilerine sarf ettiği sözlerden dolayı kızgın ve kırgındılar. Buna göre Hüseyin Paşa hücum emri vermişti ancak bazı yeniçeri ihtiyarları bu hamlenin doğru olmayacağını ileri sürdü ve şayet hücum edilecek olursa askerden çok zayıat verileceğini söylediler. Bunun üzerine veziriazam kendisi için son derece talihsiz bir ifade ile padişah için savaşacak insanın çok olduğunu söyleyerek *eşek yerine at bağlarız* şeklinde bir teşbih ile askerin nefretini üzerine çekmişti¹⁹². Askerin kendisinden rahatsız olduğu bir diğer konu da yine Hotin Seferi'ne giderken yaşanmıştır. Adet olduğu üzere savaş için başkentten çıkılıp savaş alanına gelene kadar her sabah Kur'an-ı Kerim okunurdu. Bu sefer öncesinde de yine Kur'an okunurken Ohrili

¹⁸⁸ Kâtip Çelebi, *age*, s. 697; Cezar, *age*, s. 1846.

¹⁸⁹ İdris Bostan, "Ali Paşa, Güzelce", *TDVİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 425.

¹⁹⁰ Tugi, *age*, s. 87-88.

¹⁹¹ Tugi, *age*, s. 88; Solakzade, *age*, s. 717-718; Naima, *age*, s. 487-488; Hasan Bey-zade, *age*, s. 946; Danişman, *age*, s. 308; Uzunçarşılı, *age*, s. 139.

¹⁹² Tugi, *age*, 88-89; Naima, *age*, s. 488; Cezar, *age*, s. 1829.

Hüseyin Paşa çeşteciler (çalgıcı) ile birlikteydi. Dönemin kaynaklarında kendisinin Kur'an'a ve Kur'an ehline hürmetinin olmadığı ifade edilmektedir. Çeşteciler, Kur'an tilavet edilirken kendi aralarında Hüseyin Paşa'yı överek konuşuyorlardı. Bunun üzerine hafızlardan birisi Hüseyin Paşa'ya dönerek “*Devletlü Vezîr, Kelâm-ı Şerîf kırâ'at olunurken, tahfîf-i Kur'an eylemen. Çeşteci ile yâ, alem-i Resûl'den ilerüce git, yâhûd, girüye kal. Bu, senün itdüğün, hâşâ, Kur'ân-ı Azîm'e tahfîfdür!*”¹⁹³ demiştir. Ancak bu sözler veziriazamda pek etkili olmadı. Hafızın söylediklerine mukabil olarak Hüseyin Paşa; “*Askerlik hâlidür, ba'z-ı yirde, tilâvet ve ba'z-ı yirde, şakavet olur!*”¹⁹⁴ dedi. Onun bu sözleri de üzerinde olumsuz bir görüşün oluşmasında etken olmuştur. Hüseyin Paşa'nın kul taifesine yönelik küçük düşürücü sözleri, Kur'an'a olan saygısızlığı ve en önemlisi II. Osman ile iş birliği içerisinde bulunması onun sonunu getiren sebeplerdir. Onun hayatı bu şekilde sona ererken kendisi ile aynı safta yer alan Bostancıbaşı Mehmed Ağa'nın kaderi daha farklı bir şekil almıştır. Mehmed Ağa, Sultan II. Osman tarafından verilen bir denetim emrinde meyhanelerde ve bozahanelerde bulunan yeniçerileri ve sipahilerin öldürülmesi talimatına karşılık bunlardan bazılarını muhafaza edip öldürmemiştir. II. Osman'ı ele geçirmeye gelen grubun içinde Mehmed Ağa'nın koruduğu bu askerler de vardı. Onlar Mehmed Ağa'yı öldürmek için niyetlenenlere engel olarak hayatının kurtulmasını sağladılar¹⁹⁵.

2.6. Sultan II. Osman'ın Orta Camii'ne Nakli

II. Osman'ın son anlarındaki en büyük destekçilerinden birisi olan Ohrili Hüseyin Paşa'nın ölümü akabinde yeniçeriler ve sipahiler artık esas hedefleri olan sabık padişaha yöneldiler. II. Osman bu sırada kadınların bulunduğu kadınlar dairesinde¹⁹⁶ saklanıyordu. Askerler onu bulup çıkardılar. Başında sarığı dahi yoktu. Eski padişahın gözlerinden yaş akıyordu. Yakınındaki bulunan Panazoglu isimli bir sipahi padişahın bu haline üzölmüş olacak ki kendi dülbendini başından çıkararak Osman'a giydirdi ve onu bir ata bindirdiler ve hep beraber Orta Camii'ye doğru yola çıktılar¹⁹⁷. Genç padişah yol üzerinde kendisini çok ürperten bir manzara ile karşılaştı. Ohrili Hüseyin Paşa'nın cesedini gördü ve onun öldürölmesi kendisini derinden etkilediğinden göz yaşlarına hakim olamadı. Hatta onun ölümünün haksız yere icra edildiğinin anlaşılması adına, Hüseyin Paşa'nın kendisine yeniçeriler ve sipahiler hakkında

¹⁹³ Tugi, *age*, s. 90.

¹⁹⁴ Tugi, *age*, s. 90.

¹⁹⁵ Tugi, *age*, s. 91-92; Naima, *age*, s. 488; Cezar, *age*, s. 1829.

¹⁹⁶ İbranice kronikte II. Osman'ın bu olaylar yaşadığı sırada yeniçeri ağasının evinde olduğu bilgisi verilmiştir. *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 36.

¹⁹⁷ Tugi, *age*, s. 88; Naima, *age*, s. 487-488; Kâtip Çelebi, *age*, s. 683; Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 222; Hammer, *age*, s. 546; Cezar, *age*, s. 1829; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, s. 173; *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 36.

sürekli olarak iyi sözler sarf ettiğini söyledi. Onun askere olan meylini daha iyi aksettirebilmek için Tuna Köprüsü'nde yaşadığı bir olayı da dile getirdi. Buna göre, Sultan II. Osman kendisinin padişahlığı döneminde, Tuna Köprüsü'nde askerin sefer bahşişini dağıtırken bir kısmını eksik verdiğini bunun üzerine Hüseyin Paşa'nın kendisini bahşişin tam verilmesi gerektiği yönünde uyardığını beyan etti. Bir de özeleştiriyen Osman, eski veziriazama birkaç kez haksızlık ettiğini de söylemektedir. Hüseyin Paşa'nın yerde yatan cesedi II. Osman'ı o denli etkilemiş olacak ki yeniçerilerin ve sipahilerin yaptıkları işin hatalı olduğunu anlatma yönünde bir hayli çaba harcamıştır. Onlara, halk ve asker ile arasının açılmasına sebebiyet verenin Hüseyin Paşa olmadığını, kendisine olumsuz yönde telkinlerde bulunarak hatalı hareket etmesine sebep olanların Hoca Ömer Efendi ile Darüssaade Ağası Süleyman Ağa olduğunu açıkladı. Kendisinin tecrübesizlik sebebi ile bu ikisine kandığını ve yaptığı birtakım yanlış hareketlerin o zamanlar doğru olduğunu sandığını, halkının kendisine düşman olduğunu ancak yeni anlayabildiğini açıkladı. O ayrıca yeniçeri ve sipahiden, kendisinin bu hale düşmesinde ana sebep olarak gördüğü Hoca Ömer Efendi'nin öldürülmesi şeklinde ilginç bir talepte de bulundu¹⁹⁸.

Osman'ın içinde bulunduğu bu durum onun açısından oldukça endişe verici bir durumdu. Bostanzade Yahya Efendi eserinde II. Osman'ın bu gibi endişe verici durumlar ile daha evvelde karşı karşıya kaldığını izah etmektedir. Bunların ilki Osman'ın validesinin kendisinden çok kardeşi Mehmed Çelebi'ye meyli olmasıdır. Yazar bu durumun genç Osman üzerinde havf-ı cana sebebiyet verdiğini yazmaktadır. Endişe verici ikinci olayda Sultan Mustafa'nın birinci defa tahta geçtiği sırada yaşanmıştır. Bu zamana kadar babadan oğula sirayet eden padişahlık tahtı artık ekber-i erşed sistemi üzerinden icra edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda taht namzedi olan II. Osman'ın padişahlığı I. Mustafa'nın cülus etmesi ile gerçekleşmemiştir. Eserde, Osman'ın bu günleri ıstırap çekilen günler olarak betimlenmektedir¹⁹⁹. Osman'ın Orta Camii'ye giderken yaşadığı olaylar birlikte değerlendirildiğinde, onun ölüm korkusu içinde bulunduğu açık bir şekilde belli olmaktadır. II. Osman yeniçerilerin ve sipahilerin kendisi ile ilgili planlarının olumsuz olduğunu anlamış olmalı ki yol boyunca bunlarla konuşarak askerleri teskin etme çabası içine girmiştir. Bu yolda hocası olan Ömer Efendi'yi dahi gözden çıkardığına şahit oluyoruz. Kendi yönetimi sırasında halka ve askere karşı işlenen tüm cürümlerinin nedeni olarak Hoca Ömer Efendi ve Darüssaade

¹⁹⁸ Tugi, *age*, s. 92-93; Kâtip Çelebi, *age*, s. 684; Danışman, *age*, s. 74; Hammer, *age*, s. 546; Naima, *age*, s. 488. Naima burada II. Osman ile onu tevkif edenler arasındaki konuşmanın ayrıntılarına girmeden yalnızca askerin eski padişaha nahoş sözler söyleyip merhamet etmediğini dile getirir.

¹⁹⁹ Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age*, s. 72.

Ağası Süleyman Ağa'yı hedef göstererek suçsuzluğunu kanıtlama çabası içindedir. Böylece büyük ölçüde tahta cülus etme olanağını kaybeden II. Osman'ın daha evvel iki kez karşı karşıya kaldığı ölümden bir kez daha kurtulmak için gayret gösterdiğine şahit oluyoruz.

2.7. Sultan II. Osman'ın Son Anları

Peçevi İbrahim Efendi, Sultan II. Osman yakalandığında konağının penceresinden tüm yaşananlara şahit olmuştur. O, padişahın sırtında eski bir beyaz entari, başında da eski bir kadife kavuk ve kavuğun üzerinde kirli bir sarık bulunmak üzere bir ata bindirildiğini yazar. Peçevi, II. Osman'ın bu andan itibaren etrafını saranlarca çok ağır sözlere maruz kaldığını o anda olay yerinde bulunan ve padişaha yönelik tüm hakaretleri duyan ortaçavuş vazifesini ifa eden Karamızrak²⁰⁰ adlı bir kişiden öğrendiğini yazmaktadır²⁰¹. II. Osman Orta Camii'ne götürülürken görüntüsünün bir padişahın özeninden uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Osman at üzerindeyken yeniçeri ve sipahiden bir kısım asker ona geçmişte kendilerine yapmış olduğu davranışları hatırlatmak için gayret sarf ediyordu. Tugi'nin kaydına göre bunlardan birisi "*Cânum Osmân Çelebi, meyhâne basup, Sipâh ve Yeniçeri'yi taş gemisine koymak olur mı?*"²⁰² diyerek aslında bir nevi intikam alıyordu. Hatta içlerinden Altıncıoğlu isimli bir nefer sabık hükümdara acı vermek maksadı ile baldırını dahi sıkıştır. Zaten içinde bulunduğu hal itibarıyla yeterince üzgün olan II. Osman bu fiili hakareten dolayı iyice hüznlenerek ağlamış ve Altıncıoğlu'na bu hareketinin edepsizlik olduğunu, kendisinin onların padişahı olduğunu ve daha evvel yaptıklarının bilerek değil gençliğin verdiği tecrübesizlik ile yaptığını biraz gurur ve biraz pişmanlık içinde söylemiştir. Yine askerlerin bazıları padişaha, devletin bidayetinden beridir yapılan başarılı fetihlerin ve bu fetihler neticesinde sınırların genişlemesinin temel unsurunun kendi ocakları olduğunu, iş bilmez kişilerin sözüne uyarak emektar kullarının dirliklerini kestiğini anlattılar. Ancak yeniçerileri en çok etkileyen hadise, kendilerinin ortadan kaldırılarak yerlerine Anadolu'dan asker ve sekban yazılması fikri idi. Bu konu üzerinden de padişaha baskı yapanlar, ona, babası Sultan Ahmed döneminde yaşanan Kalenderoğlu ve Canbolatoğlu hadiselerini hatırlatarak bu hadiselerin hepsinin kendileri tarafından sükun ettirildiğini söylediler²⁰³. Böylelikle II. Osman'ın Ağa Kapısından Orta Camii'ne nakli sırasındaki fiziksel ve ruhsal vaziyeti oldukça kötü durumdaydı. Yaşanan bu

²⁰⁰ Naima, *age*, s. 489. Naima, Karamızrak'ın adını Kara Mazak olarak vermektedir.

²⁰¹ Peçevi, *age*, s. 360; *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 33; Emecen, "II. Osman", s. 455.

²⁰² Tugi, *age*, s. 94.

²⁰³ Tugi, *age*, s. 94-95; Naima, *age*, s. 488-489; Kâtip Çelebi, *age*, s. 684, Hammer, *age*, s. 546-547; Uzunçarşılı, *age*, s. 140; Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 37; Danişman, *age*, s. 74-75; Danişmend, *age*, s. 309; Cezar, *age*, s. 1829.

olay ayrıca 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi buhranı da gözler önüne sermektedir. İmparatorluğun padişahına karşı yapılan bir askeri hareket halkın ve ulemanın da destek vermesi ile üzerinde kirli kıyafetleri ile at üzerinde hakaretlere maruz kalan bir hükümdara dönüşebiliyordu. Bu vaziyet geniş çerçeveden değerlendirildiğinde Osman'ın askeri alanda planladığı yenilikçi hareketlerin elzem olduğu gerçeğini kanıtlamaktadır.

Sultan Osman bu şekilde Orta Camii'ne getirildi. Başına on dördüncü cemaatten Haseki Sarı Mehmed Ağa'yı bekçilik etmesi için bıraktılar. Daha sonra asker taifesi Sultan Mustafa Han'ı görmek için talepte bulundu ve yeni padişah onların bu ricalarını kırmayarak pencereden kendisini gösterdi. Hemen heyecana gelen neferler padişahı alkışladılar²⁰⁴. Sultan Osman'ın Camiinin olduğu yere getirilmesi Mustafa'dan ziyade validesini rahatlatmış çünkü Osman'ın bu halini gören Valide Sultan artık oğlunun tahta getirilmiş olmasından herhangi bir endişe duymamaktaydı. Bu andan itibaren yeni veziriazamı belirleme işine geçildi. Valide Sultan'ın mansıbı Davud Paşa idi. Davud Paşa kendisinin damadı olması sebebiyle ona yakınlık duyuyordu. Orada bulunan bürokratların ve ağaların da onayı alınarak Davud Paşa'nın veziriazamlığı kabul gördü. Bu seçimin yazıya dökülmesi için yazı bilen birisinin bulunup bulunmadığı soruldu ve orada bulunan Karamızrak isimli çavuşun yazı yazmayı bildiği anlaşıldı. Bunun üzerine veziriazamlığın Davud Paşa'ya verildiği yazı ile de tasdik olundu. O sırada Davud Paşa haricinde on sekiz atama daha yapılmıştır. Bunlardan birisi de ortaçavuşluktan başçavuşluğa yükselen Karamızrak'tır²⁰⁵. Bu atamalar Sultan Mustafa'nın, Osman'ın ele geçirilmesi ile iyice tasdik olunan padişahlığının bir tezahürüdür. Özellikle sıhriyet bağı olan Davud Paşa'nın en üst makama terfi ettirilmesi, padişahın ve validesinin kendilerine yakın bir kadro kurma çabası içerisinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca sırf o sırada bir iki ferman yazdığı için terfi ettirilen Karamızrak isimli çavuşun durumu yapılan atamalarda liyakatin ön planda olmadığını göstermektedir.

Osman'ın Orta Camii'ye getirildiği zaman tarih 20 Mayıs 1622 Cuma günüydü. Cuma olması münasebetiyle müezzinler tarafından Camiilerden sala okunuyordu. Askerler bu salayı işitince Sultan II. Osman'ın öldürüldüğü zannına kapılarak, hiçbir surette Sultan Osman'a dokunulmamasını ve onun hayatına kast edilmemesini istediler. Onlar halihazırda Sultan Mustafa'nın padişahlığını kabul ediyorlardı fakat bu kabullenmenin Osman'ın ölümüne sebebiyet vermesini istemiyorlardı. Sultan II. Osman'ın şimdilik gözetim altında tutulmasını

²⁰⁴ Kâtip Çelebi, *age*, s. 684; Tugı, *age*, s. 95-96. Tugı'de Sultan Osman'ın başında bekleyen askerin Haseki Mihaliçli Mehmed Ağa olduğu yazmaktadır.

²⁰⁵ Peçevi, *age*, s. 360; Hasan Bey-zade, *age*, s. 947. Hasan Beyzade ise Davud Paşa'nın atamasının doğrudan I. Mustafa'nın validesi tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

daha sonra mevcut durumun gerektirdiği şekilde davranılması gerektiğini söylediler²⁰⁶. Tugi, Naima'ya ek olarak askerlerin hem I. Mustafa'yı hem de II. Osman'ı padişah olarak gördüklerini eklemektedir. Buna göre II. Osman'ın mahpus tutulmasını ve divan mensuplarının bir araya gelerek meşveret eylemelerini bu meşveret neticesinde saltanat kime hak olur ise padişahlığa onun cülus etmesi gerektiği yönünde bir ifade bulunmaktadır²⁰⁷. Bu ifade değerlendirildiğinde yeniçeriler ve sipahilerin halen I. Mustafa'nın hükümdarlığından şüphe duydukları gibi bir mana çıkmaktadır. Asker bu söylemi iki sebepten ötürü beyan etmiş olabilir. Bu sebeplerden ilki I. Mustafa'nın zihinsel sorunlarının bulunması onları şüpheye ve endişeye düşürmüş ikincisi ise I. Mustafa idaresinin kendi çıkarları aleyhinde hareket etmesi ihtimaline karşı II. Osman'ı ellerinde bir sigorta gibi tutmak istememiş olmalarıdır. Birinci durumda asker geleneksel tahta geçiş uygulamasını devreye sokarak devletin çıkarları doğrultusunda padişahın belirlenmesini istemektedir. İkinci durumda ise yeniçeriler I. Mustafa'nın kendisinin ve hükümetinin devlet aleyhine girişimlerde bulunmasına karşın II. Osman'ı elde tutmak istemektedirler. Böylece yaşanacak olumsuz bir durumda II. Osman tekrar tahta namzet bir aday olarak gösterilecektir.

Orta Camii'de bu olaylar yaşanırken Sultan Mustafa'nın akli dengesizliğinin ve tedirginliğini belli eden bir vaka daha yaşandı. Yukarıda bahsi geçen Karamızrak'tan nakledildiği üzere I. Mustafa kendisini görmek isteyen askerin çıkarttığı gürültüden öylesine korkmuştur ki bulunduğu yerden sıçrayarak pencereye gidip pencerenin demirini sıkıca tutmuştur. Bunun üzerine validesi derhal müdahale ederek padişahı teskin etmiş ve zorla mihraba oturtmuştur²⁰⁸. Yaşanan bu olay I. Mustafa'nın halen korku içinde olduğunu ve tahta çıktığının henüz farkında olmadığı izlenimini vermektedir. Aynı zamanda bu sahne 17. yüzyılın en büyük devletlerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim kanadındaki buhranın açık bir belirtisidir.

Sultan Mustafa'nın zihinsel sorunlarının farkında olan II. Osman askerlere son bir çağrı yapmaya çabalamaktadır. Bunun içinde yanında bulunan Mehmet Ağa'ya önceden ocakta vazifesinin ne olduğunu sordu. Ağa ise; "Hâssekî kulunum!"²⁰⁹ diye mukabelede bulundu. Bunun üzerine Osman; "Yâ, Yeniçeri Kethudâlığı'nı, kim viridi?"²¹⁰ diye sorunca Mehmet Ağa Sultan Mustafa'nın verdiğini söyledi. II. Osman ise; "Yâ, anun hükmi, nâfiz midür? Aç, şu

²⁰⁶ Naima, *age*, s. 489.

²⁰⁷ Tugi, *age*, s. 97.

²⁰⁸ Naima, *age*, s. 489; Peçevi, *age*, s. 361; Kâtip Çelebi, *age*, s. 685; Kılıç, *agt*, s. 85.

²⁰⁹ Tugi, *age*, s. 97.

²¹⁰ Tugi, *age*, s. 97.

pencereyi, ben dahi, Kullar'uma söyleyeyin!"²¹¹ dedi. Mehmet Ağa ile II. Osman arasında geçen konuşmanın son bölümü Mustafa'nın kararlarının hükmünün bağlayıcılıktan uzak olduğu yönündedir. En azından Osman'ın fikrinin bu minvalde olduğu söylenebilir. Neticede Osman alanda hazır bulunan askerlere hitap etme fırsatı bulabildi. Davud Paşa askere II. Osman'ı gösterip aralarındaki huzursuzluğu sonlandırmak adına pencereyi açarak askerlerin onu görmesini sağladı²¹².

Osman eline geçen fırsatı değerlendirme girişimi ile başına pencereden uzatıp; *"Benüm Ağalar'um ve Sipâh ve Yeniçeri babalar'um! Münafık sözü ile, tâzelik belâsiyle, bir küstâhlık eyledüm. Beni böyle eylemekten n'olaydı! Şimdi, gelürken, tüfeng ile uraydunuz. Yâ, beni istemez misüz?"*²¹³ diyerek hem içinde bulunduğu pişmanlığı hem de gerekçelerini açıklamaya çalıştı. Aynı zamanda o askerin fikrini de öğrenmek adına son kez kendisini yeniden padişahlıkta isteyip istemediklerini sorarak mevcut ahvali tartmak istemiştir. Ancak yeniçeri ve sipahilerden aldığı cevap eski padişahın son umutlarını da ortadan kaldırdı. II. Osman'ın faaliyetlerinden zarar gören askerlerin bir kısmı cevap olarak; *"Her kim, seni isterse, Allâh, anı istemesün. Öldürdüklerine dahi, rızamız yokdur!"*²¹⁴ dedi. Böylece Osman'ı tahtta istemediklerini alenen ilan ettiler. Aynı zamanda onun öldürülmesi fikrine de karşı olduklarını dile getirdiler.

Naima ise durumu biraz daha farklı ele alınmaktadır. Askerin çıkardığı gürültü üzerine, korku ve telaş içerisinde pencereden dışarı bakan Mustafa'nın halini gören II. Osman akıllıca davranarak bu vaziyeti lehine çevirme çabası içerisine girdi. Bunun için orada hazır bulunan askerlere dönerek Mustafa'nın halinin sağlıklı olmadığını, davranışlarında bozukluk olduğunu, böyle bir kişinin devleti yüceltmek yerine inkırazına sebep olabileceğini anlattı. Daha sonra başını açıp ağlayarak ağalara döndü ve *"Bilmezlik ile size cefâ ettim ise afv eylen, siz etmen. Dün sabah padişah-ı cihân idim. Şimdi üryân kaldım. Merhamet edip halimden ibret alın. Dünya size dahi kalmaz. Kangı padişahın kulları padişahlarına bu ihâneti ettiler."*²¹⁵ diyerek onların üzerinde duygusallığı ile tesir etmeye çalıştı. Padişahın bu ifadeleri ölümüne mani yönde çalıştığı son sözlü çabalarıydı. Yaşanan olaylara bakıldığında ordunun Mustafa'nın padişahlığını büyük oranda desteklediği söylenebilir. Mustafa'nın yaşadığı zihinsel problemler o sırada ne yeniçerileri ne de sipahileri ilgilendiriyordu. I. Mustafa'ya verilen bu suni destek

²¹¹ Tugi, *age*, s. 97.

²¹² Tugi, *age*, s97, Naima, *age*, s. 489.

²¹³ Tugi, *age*, s. 98.

²¹⁴ Tugi, *age*, s. 98; Solakzade, *age*, s. 718.

²¹⁵ Naima, *age*, s. 489.

hiç şüphesiz ordunun II. Osman'a duyduğu kin ve nefretten kaynaklanmaktadır. Zaten dönemin kaynakları incelendiğinde Birinci Mustafa'nın iktidara çıkmak için herhangi bir kesimin desteğini elde etmek için uğraşmadığı görülmektedir. Onun en büyük korkusu öldürülmektir. Tahta çıkmak, ülke yönetmek ve imparatorluğu güçlendirmek gibi hedefi ve çabası olmadığı çok barizdir.

Mevcut şartlar altından Birinci Mustafa'dan tahtı geri alamayacağını farkına varan II. Osman'ı yeni bir endişe sardı: Ölüm korkusu. Yukarıda bahsedildiği üzere sabık hükümdarın pencereden askeri ikna için yaptığı son girişimlerde sonuçsuz kalınca pencere kapandı. Osman'ın yanında bulunan ve turnacıbaşı olduğu bilinen şahıs onun haline üzülen ve kendi temiz dülbendini çıkarıp acınası bir vaziyette bulunan padişaha verdi. Osman önce almak istemese de sonrasında dülbendi aldı ve başına sardı²¹⁶. Daha sonra Osman sanki karşılaşacağı muameleyi tahmin etmiş gibi yanındakilere, kendisinin canını bağışlamalarını ve en azından Sultan Mustafa'nın daha evvel bulunduğu odada tevkif etmelerini diledi. Ancak genç hükümdarın bu niyazı da kabul görmemiş olacak ki orada hazır bulunanlardan olan cebecibaşı hemen kement atarak Osmanlı İmparatorluğu'nun on altıncı padişahını boğma girişiminde bulundu. Bu vaziyete müşahitlik eden Mehmed Ağa, Yeniçeri Kethüdası Ali Ağa ve Başçavuş Ahmed Ağa hep beraber olmak üzere derhal cebecibaşının üzerine yürüyerek onu etkisiz hale getirdiler. Daha sonra bu şahsı II. Osman'ın bulunduğu yerden uzaklaştırmak adına dışarı attılar²¹⁷. Bunların cebecibaşını engellemesinin sebebi de Genç Osman'ın hayatından endişe ettiklerinden değil kendi çıkarlarını düşündüklerindendi. Eğer ki Osman'ın öldürüldüğünü dışarıda bulunan askerler duyarsa içeride bulunan herkesin sorgusuz sualsiz öldürüleceğini bildikleri için korkularından cebecibaşını etkisiz hale getirmeyi tercih etmişlerdir²¹⁸. Bu sırada Peçevi'nin kaydına göre II. Osman kendisine kement atan cebecibaşının elinden kurtulunca ona bu emri verem Davud Paşa'ya yönelik; *"be hey zalim, ben sana neyledim? İki, üç kez ölecek kadar suçun varken seni öldürmedim, sana mansıplar verdim, saygınlık gösterdim. Bana bu kadar düşmanlığın ve ihanetin neden"*²¹⁹ diyerek sitem etti. İkinci Osman yaşananlardan o kadar korkmuştur ki odada bulunanlara Davud Paşa'nın kendisini sağ bırakmayacağını söylemiştir. Bunun üzerine yanında bulunanlarda onu teskin etmek maksadı ile böyle bir ihtimalin olamayacağını, hatta ortalığın biraz sükun bulup her şeyin normale dönmesi ile birlikte

²¹⁶ Naima, *age*, s. 489; Cezar, *age*, s. 1830-1831.

²¹⁷ Tugı, *age*, s. 98-99; Naima, *age*, s. 489; Cezar, *age*, s. 1831.

²¹⁸ Naima, *age*, s. 489.

²¹⁹ Peçevi, *age*, s. 361-362.

kendisinin yine tahta çıkarılacağını ve kimsenin ona ihanet etmeyeceği yönünde kendisine telkinde bulunmuşlardır²²⁰.

Sultan Osman böylece ilk ölüm tehlikesini atlatmış oldu. Ancak bu durum I. Mustafa'nın ve taraftarlarının istediği vaziyetten çok uzaktı. Çünkü hiçbir padişah veyahut onu destekleyenler karşı cephede kuvvetli ve itibarlı bir taht adayının bulunmasını istemez. II. Osman yaşadığı sürece tahta namzet ve I. Mustafa'ya alternatif bir aday olmaktan geri kalmazdı. Bu da mevcut padişahın meşruiyetini etkileyen mühim etkenlerden biriydi. I. Mustafa'nın kendi meşruiyetini sağlaması için öncelikle II. Osman'ın ortadan kaldırılması gerekmektedir.

II. Osman'ın ortadan kaldırılmasını isteyen en önemli kişilerden birisi hiç şüphesiz Sultan Mustafa'nın validesi idi. O, Osman'a düzenlenen ilk suikast sonrası durumdan rahatsız olmuş olacak ki ağalara yönelik “...Siz bilmezsiniz bu ne yılandır, bundan sağ kurtulur ise bizden ve sizden kimse komaz...”²²¹ diyerek oda içerisinde bulunan ağaların da Osman aleyhine hareket etmesini telkin etti. Bunun üzerine Davud Paşa cebecibaşına tekrar talimat verince cebecibaşı bir kez daha kement atmaya çalıştı ancak bu defa da orada bulunanlarca kendisine engel olundu²²². Yaşanan olaylardan anlaşılacağı üzere Sultan I. Mustafa taraftarları gerek kendi konumlarını muhafaza etmek için gerekse mevcut padişahın meşruiyetini sağlamak adına II. Osman'ın hayatta kalmasını istemiyorlardı.

2.8. Sultan I. Mustafa'nın İkinci Defa Tahta Cülusu ve II. Osman'ın Öldürülmesi

20 Mayıs 1622 Cuma günü ikindi vakti sıralarında Sultan Mustafa maiyetinde validesi ve cariyeleri ile birlikte Saray-ı Âmire'ye giderek tahta cülus etti. Askerin bir kısmı Sultan I. Mustafa ile gelirken bir kısmı II. Osman'ın bulunduğu Orta Camii'de kaldı. O gün Orta Camii'de namaz kılınmadığı için burası hariç kılınan her Camiide hutbe I. Mustafa adına okundu. 20 Mayıs 1622 tarihinde hutbenin de okunması ile birlikte artık Sultan I. Mustafa tam anlamıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı vaziyetine vasıl olmuştur²²³. Böylece II.

²²⁰ Peçevi, *age*, s. 362. Peçevi burada ayrıca Sultan Mustafa'nın validesi II. Osman'ın yanında bulunan ağalara, sabık padişahın kendileri için çok tehlikeli olduğunu, kendisinin buradan sağ çıkması halinde kimseyi sağ bırakmayacağını söyleyerek onların Birinci Mustafa lehine ve doğal olarak II. Osman aleyhine hareket etmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu konuşma Peçevi hariç hiçbir yerde geçmemektedir. Ayrıca Birinci Mustafa ile II. Osman'ın ayrı yerlerde olduğu ve Valide Sultan'ın da Sultan Mustafa'nın yanında olduğu bilindiğinden onun aynı anda hem Birinci Mustafa'nın yanında hem de II. Osman'ın yanından bulunma ihtimali şüphesiz ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla Peçevi'nin bu kaydı dikkatle incelenmelidir. Odada bulunan ağalara bu telkini olsa olsa Davud Paşa verebilir.

²²¹ Naima, *age*, s. 490.

²²² Naima, *age*, s. 490; Peçevi, *age*, s. 362; Kâtip Çelebi, *age*, s. 685.

²²³ Naima, *age*, s. 490; Kâtip Çelebi, *age*, s. 686; Tugi, *age*, s. 101; Solakzade, *age*, s. 720.

Mehmed'den sonra iki kez tahta çıkan ilk hükümdar olmuştur. Bu açıdan I. Mustafa dedesi Fatih Sultan Mehmed ile benzeri bir kaderi paylaşmaktadır.

Sultan Mustafa'nın yönetimi ele almasıyla birlikte vücudu hala bir tehdit unsuru olan II. Osman'ın durumu değerlendirilmeliydi. Bu olay ile Davud Paşa'nın ilgilendiği görülmektedir. O, Sultan Mustafa'yı saraya götürdükten sonra hemen dönüp Osman'ın bulunduğu mahalle geldi. Yanında Yeniçeri Ağası Derviş Ağa ile subaşı kethüdası olan Kelender Uğrusu bulunuyordu. Bu üçü ve onlarla beraber gelen kalabalık sabık padişahı bir Pazar arabasına bindirerek Yedikule'ye doğru harekete geçtiler²²⁴. Buraya geldiklerinde askerin bir kısmı dağıldı. Davud Paşa ve onun kethüdası Ömer Ağa ile birlikte birkaç kişi daha Osman'ın yanındaydı. Bunlar hemen padişahı öldürmek için harekete geçtiler ancak Osman'ın gücü yerinde olduğu için ilk denemede başarılı olamadılar. Bunun üzerine cebecibaşı II. Osman'a kement atarak etkisiz hale getirdi ve mezkur Kelender Uğrusu genç padişahı hayalarından tuttu. Artık mücadele şansı kalmayan II. Osman'ı orada öldürdüler. Öldüğünün kanıtı olarak da Valide Sultan'a sunulmak üzere mevtin kulağını ve burnunu keserek yanlarına aldılar²²⁵. O gece Sultan Osman'ın cenazesi Yedikule'den²²⁶ Yeni Saray'a getirildi ve ertesi gün olan 21 Mayıs 1622 tarihinde Şeyhülislam Yahya Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazı ile II. Osman, Sultan Ahmed'in yanına gömüldü. II. Osman'ın saltanat süresi dört yıl dört ay yedi gündür²²⁷.

²²⁴ Peçevi, *age*, s. 362; Naima, *age*, s. 491; Kâtip Çelebi, *age*, s. 686-687. Tugi mevcut durumu anlatırken vaziyetin ne kadar hazin bir hal olduğunu örnekler ile bildirmektedir. Buna göre, o gün toplanan kalabalığın çok fazla olduğunu öyle ki İstanbul şehri inşa edildiğinden itibaren böyle bir kalabalığın toplanmadığını söyledikten sonra daha evvel hiçbir Osmanlı padişahının bu denli olumsuz şartlarda hal edilmediğini anlatmaktadır. Tugi ayrıca bu denli olmasa da buna benzer bir kalabalığın II. Bayezid'in cülusu sırasında Veziriazam bulunan Karamani Mehmed Paşa'nın öldürülmesi sırasında toplandığını ancak bunların sayılarının şimdiki toplanan kişiden az olduğunu ve esas farkın onların şimdiki gibi silahlı olmadığını söylemektedir. Tugi, *age*, s. 103-105. Bu husus esasen çok önemlidir. Silahsız ayaklanma, istenmeyen birkaç yöneticinin görevinden azli veyahut hali ile sonuçlanabilir. Fakat silahlı bir kalkışma görüldüğü üzere bir padişahın hal edilerek öldürülmesine kadar varabilmektedir. Selânikî Mustafa Efendi de buna benzer bir olay anlatmaktadır. Buna göre Sultan II. Selim cülusu sırasında İstanbul'a girmek istediği zaman onu cülus bahşişini almadan şehre sokmak istemeyen yeniçeriler burada bir hayli zorluk çıkarmışlardır. Hatta bu vaka üzerine dönemin Veziriazamı Sokullu Mehmed Paşa yanında hazır bulunan kâtipi Feridun Bey'e "*Vezir-i müşir umûr-ı mülke müte'allık ahvâl arz eylese Pâdişah hazretleri gayriler re'yi ile amel ü meşveret eyleseler ihtilâl böyle olur...*" demiştir. Sokullu burada II. Selim'i şehre sokmak istemeyen yeniçerilerin vaziyetini çok iyi tetkik ederek onların silahlı bir ordu mensubu olmalarından dolayı kolay ihtilal çıkaracakları kanaatine vararak önlem almıştır. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 1999, s. 49.

²²⁵ Naima, *age*, s. 491; Peçevi, *age*, s. 362; Tugi, *age*, s. 105-106; Kâtip Çelebi, *age*, s. 687.

²²⁶ Bkz. Fotoğraf 4'te II. Osman'ın tutulduğu Yedikule Zindanları'nın son hali görülmektedir. Fotoğraf 5'te II. Osman'ın ölmeden bir gün önce hapsedildiği oda bulunmaktadır. Fotoğraf 6 ve 7'de II. Osman'ın öldürüldüğü oda görülmektedir.

²²⁷ Peçevi, *age*, s. 362; Kâtip Çelebi, *age*, s. 687.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN MUSTAFA’NIN İKİNCİ HÜKÜMDARLIĞI

1. BU DÖNEMDEKİ OLAYLAR

1.1. İdari, İktisadi ve Askeri Alanlardaki Tayinler

Sultan Mustafa, 20 Mayıs 1622 tarihinde tahta cülus etmiş ve bir gün sonra da II. Osman Yedikule’deki zindanda öldürülmüştü. İmparatorluk tahtındaki mevcut değişim bürokratik alanda ve askeri alanda birtakım değişikliklerin meydana gelmesine sebebiyet verdi. Bunlardan ilki şeyhülislamlık makamında gerçekleşti. Bu tarihte şeyhülislamlık mevkiinde Esad Efendi görev yapmaktaydı. Onun yerine daha evvel Rumeli Kadiaskerliği yapmış olan Zekeriyazade Yahya Efendi müftü olarak atandı. Bahse konu atamayı mecbur kılan zahiri amil şudur ki; mutat olduğu üzere II. Osman’ın cenazesinin bizatihi müftü tarafından kıldırılması gerekirdi. Ancak Esad Efendi cenazede yoktu. Sabık şeyhülislamın cenazede bulunmamasının iki sebebi olabilir. Birincisi damadının ölümüne çok üzülmesi ve teessüründen halkın içine çıkamaması. Bir diğeri ise Esad Efendi’nin Hotin Seferi’ni desteklememesine rağmen II. Osman’ın bu sefere gayret etmesi ve akabinde kızını da Sultan Osman’a vermek mecburiyetinde kalmasıdır. Böylece 21 Mayıs 1622’de I. Mustafa’nın ikinci dönemindeki ilk atama gerçekleşmiş oldu²²⁸. Yukarıda bahsedilen sebeplere ek olarak denilebilir ki, Esad Efendi’nin bir önceki padişahın damadı olması ve bu durumun yeni padişah ile onun etkisi altında kaldığı kişilere yeterince güven vermemesi ihtimal dahilindedir. Özellikle Sultan Mustafa’nın validesinin ve veziriazamının II. Osman’a olan düşüncelerinin son derece olumsuz olması bu tayinin sebeplerinden olabilir.

Osmanlı İmparatorluğunda en mühim makamlardan olan Rumeli Kadiaskerliği ve Anadolu Kadiaskerliğine atamalar yapıldı. Rumeli Kadiaskerlik makamına Kethüda Mustafa Efendi atanırken Anadolu Kadiaskerliğine Bostanzade Mehmet Efendi atandı. Başkent İstanbul’un kadiaskeri ise Çeşmi Efendi oldu²²⁹.

Yeni padişahın yapmış olduğu görevlendirmeler yukarıda bahsedilenlerle sınırlı kalmadı. Özellikle divanda görevli bürokratların ekserisi bu değişime maruz kaldı. Ordu içinde de değişimler meydana geldi. Bölük ağalarının ve kethüdaların büyük bir çoğunluğu görevden uzaklaştırılarak yerlerine yenileri atandı. Yine yeniçeri ocağından bir kısım çorbacı azledildi²³⁰. Bu değişimler esnasında Kapı Ağası’nın öldürüldüğü dikkat çekmektedir (Ancak mevcut

²²⁸ Tugi, *age*, s. 123; Hammer, *age*, s. 552. Esad Efendi ve değişen diğer görevliler için bkz. tablo 2.

²²⁹ Tugi, *age*, s. 123-124; Hasan Bey-zade, *age*, s. 948. Burada müverrih, Kethüda Mustafa Efendi ile Çeşmi Efendi’nin atamalarının II. Osman’ın öldürüldüğü gece Odalar Camii’nde derhal yapıldığını bildirmektedir.

²³⁰ Tugi, *age*, s. 124.

kaynaklardan bu durumun üzerinde fazla durulmadığı anlaşılmaktadır). Ayrıca İstanbul'un muhafazasından sorumlu Kaymakam Ahmed Paşa hastalanmış ve sonrasında vefat etmiştir. Başdefterlik görevini ifa eden Abdülbaki Paşa bu görevden azledilerek yerine daha evvelde aynı vazifeyi yapmış olan Hasan Paşa getirildi. Hasan Paşa'ya aynı zamanda vezirlik payesi de verilmiştir. Anadolu defterdarlığı görevi Abdülkerim Efendi'ye tevcih edilirken şıkkı sani defterdarlığı ise Hüseyin Efendi'ye ihsan olduğunu görmekteyiz. Başruznameci olarak Ebe Dâmâdi İbrahim Efendi görevlendirilirken, süvari mukabeleciliği vazifesi de İbrahim Efendi'ye verilmiştir. Sipahi oğlanları ağası olarak Haydar Ağa'da karar kılınmış ve sipahiler kethüdası olan Hasan Kethüda da silahdarlar ağalığı vazifesine uygun görülmüştür. Bunlara ek olarak cebecibaşı ve topçubaşı da değiştirildi. Yeniçeri ağalığına haremi hümayunda görevli Derviş Ağa getirilmiştir. Kethüdalık görevine Ali Ağa getirildi. Zağarcıbaşılik görevine ise o sırada donanmada vazifede bulunan Bayram Ağa getirildi. Samsoncubaşı olarak Mehmed Ağa, Turnacıbaşı olarak Kurd Ağa ve Ulufeciyan-ı Yemin Ağası olarak Hasan Ağa atandı. Değişim yalnızca bürokratlarla sınırlı kalmayıp divandaki memurlar da bu değişimden nasibini almıştır²³¹. Azledilen Nasuh Paşa yerine sekbanbaşı vazifesini ifa etmek için daha öncede bu mevkide görev yapmış olan Ömer Ağa seçildi. Silahtar İbrahim Ağa, Mısır Beylerbeyliği unvanı ile atandı. Tüm bu görevlendirmeler yazılan nameler ile ilan edilmiştir²³². Ayrıca bu tarihte atananlardan biri Ferli (?) Mustafa Paşa olup beşinci vezir olarak görevlendirilmiştir²³³.

Devletin idaresinde son derece mühim rol oynayan idari, iktisadi ve askeri alanlardaki değişimler incelendiğinde, yeni hükümdarın eskiye dair hemen hiçbir bürokratı devlet yönetiminde istemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, sabık Osmanlı padişahı II. Osman ile mevcut padişah I. Mustafa arasında yaşanan ölüm kalım mücadelesi, devletin içine sürüklendiği iç isyan, üst düzey makamlardaki görevlilerin öldürülmesi (hatta cesetlerinin yollarda sürüklenmesi) ve son olarak Osmanlı tarihinde bir ilk olarak tahttaki padişahın tahttan indirilerek Yedikule Zindanlarında öldürülmesi olayları birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilir bir haldir. Yaşanan değişimlerin temelinde I. Mustafa'nın ve onu tahta çıkarmak için çaba gösterenlerin içinde bulunduğu bir güvensizlik ortamı vardır. Yukarıda bahsedilen olayların yaşanması tabi olarak yeni hükümdarın ve destekçilerinin eski yönetime güvenmemesine neden olmaktadır. Tüm bu yaşananlar birlikte değerlendirildiğinde I. Mustafa'nın cülusunun ilk hamlelerinin idari, iktisadi ve askeri alanlardaki yöneticilerin tebdili olması şaşırtıcı gelmemektedir. Bu değişimler I. Mustafa'yı olası tehlikelerden korumak adına

²³¹ Abdülkadir Efendi, *age*, s. 764.

²³² Tugi, *age*, s. 124.

²³³ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 43.

atılan ilk adımdır. Ayrıca padişah değişikliği nedeniyle kendi çalışacağı ve güveneceği kişileri göreve getirme gibi bir teamül de işletilmiş olabilir.

1.2. İstanbul'daki Genel Ahval

Sultan Mustafa'nın tahta çıktığı dönemde cülus bahşişi yanında maaş ödemelerinin de birtakım sıkıntılara yol açtığı anlaşılmaktadır. Ancak alınan bazı tedbirler ile mevcut sıkıntıların giderilmesi yönünde adımlar atılmıştır. 19 Mayıs 1622 tarihli bir belgede sultanın cep harçlığı ve kulların maaşları için yapılan ödemelerin yetmiş yük²³⁴ akçe tuttuğu belirtilmektedir. Bunun yirmi dört yükü daha evvel darüssaade ağası olan Mustafa Ağa'nın Piyale Ağa'da bulunan yirmi bin altınından karşılanmıştır. Yine Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'dan otuz kese kuruş (On beş yük akçeye tekabül etmektedir.) temin edilmiştir. Bir kısmı da Haremeyn-i Şerifeyn gönderilecek akçeden karşılanmıştır. Bu akçe askere ödenecek maaşları karşılamada kullanılmıştır. Ayrıca sultana cep harçlığı için de İskenderun'dan yirmi yük akçe Ömer Ağa tarafından başkente getirilmiştir. Yine cep harçlığı olarak Mardin mahsulünden temin edilen on bir yük akçe miktarı Mahmud Ağa aracılığıyla İstanbul'a getirilmiştir²³⁵. İncelenen belgeden anlaşılabileceği üzere Sultan Mustafa'nın tahta geçişi sırasında devletin hazinesinde ekonomik bir bunalımın belirtileri dikkat çekmektedir. Özellikle kul mevaciblerini ödemek için Haremeyn-i Şerifeyn'in bütçesinin kullanılması bunalımın göstergelerinden biridir. Ayrıca sabık Kızlarağası Mustafa Ağa'dan kalan otuz dokuz yük akçeye tekabül eden miktarın maaş ödemelerinde sermaye olarak kullanımı, idarenin hazine kaynaklarını doğrudan kullanmadan giderleri karşılamasını sağlamıştır.

Sultan Mustafa'nın tahta çıkması yeniçeri ve sipahiler için bir anlamda cülus bahşişi demektir. Padişahın kullarına verdiği bu inam, Osmanlılardan önce de literatürde mevcuttu. Osmanlıda ilk kez cülus bahşişi dağıtan hükümdar, Yıldırım Bayezid'dir. Zamanla önemli bir geleneğe dönüşen cülus bahşişinin II. Mehmed ya da oğlu II. Bayezid döneminde kanunlaştığı tahmin edilmektedir²³⁶. Kadim bir gelenek halini alan cülus bahşişini hiç şüphesiz I. Mustafa'nın da dağıtması elzemdi. Bunun için 22 Mayıs 1622 günü sipahilere bahşişleri ve haraç defterleri sorunsuz bir şekilde verildi. Fakat yeniçeriler cülus bahşişinin ödendiği akçenin

²³⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda yük bir ağırlık ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Ancak bu ağırlık ölçüsü net değildir. Diğer mallara göre kumaş, ipek ve baharat gibi ürünler kısmen daha standart bir ölçüye sahiptir. Örneğin Bursa'da 1 yük ipek 155,86 kg, Erzincan'da 161,574 kg, Mardin'de 162,179 kg idi. Ömer İşbilir, "Yük", *TDVİA*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 47.

²³⁵ BOA, TS.MA.e, 1202/37.

²³⁶ Abdülkadir Özcan, "Cülus", *TDVİA*, C. VIII, Ankara 1993, s. 112.

hurda akçe olduğunu gerekçe göstererek dağıtılan inamı kabul etmediler. Talepleri bahşişlerin altın olarak verilmesiydi. Ancak bu durum o sırada birkaç günlüğüne sükun edilebilmişti²³⁷.

Aynı gün haraç defterini almak için Davud Paşa Sarayı'na giden sipahiler, Davud Paşa'ya Sultan Osman'ın öldürülmesinin sebebini sordular. Onlar, II. Osman'ı kendisine emanet ettiklerini ve onun ölümünden birinci derece suçlu olarak Davud Paşa'yı gördüklerini ifade ettiler. Ancak Davud Paşa burada itidalli davranarak sipahilere II. Osman'ın ölümünde kendisinin sorumlu olmadığını, Osman'ın öldürülmesi için Sultan Mustafa'nın ferman çıkarttığını ve bu fermana istinaden sabık padişahın öldürüldüğünü açıkladı. Bu sözler sipahiler üzerinde olumlu bir tesir oluşturarak onların Davud Paşa Sarayı önünden ayrılmasını sağladı²³⁸. Haraç defterleri hazineye para yoksunluğundan dolayı maaş ödemesi olarak sipahilere verilmişti. Sipahiler kendilerine verilen haraç defterlerini nakde çevirebilmek için Fatih Camii'ne gittiler ve burada ellerindeki defterleri en fazla kim ücret ödedyse ona sattılar²³⁹. Bu olaydan on iki gün sonra, 3 Haziran 1622'de, yeniçerilerin de bahşişleri tamamlanarak kendilerine teslim edildi. Yine aynı hafta ulufeler hazırlanarak yeniçerilerin ödemeleri yapıldı²⁴⁰. Yeniçerilere cülus bahşışı için ödenecek para 23 Mayıs 1622 tarihli bir belgede açıkça belirtilmiştir. Buna göre kul inamı için hazineden yetmiş beş kese altın verilmesi istenilmiştir²⁴¹.

Sipahilerin Sultan Osman'ı sahiplenerek onun katlinin hesabını sormaları ilk etapta tehlikeli bir durum gibi göze çarpmaktadır. Şöyle ki sipahiler ve yeniçerilerin büyük desteği ile idareyi ele geçirenler, yine aynı destek grubunun olumsuz bir tepkisi ile karşı karşıya kalmışlardır. Sipahilerin gözünde Davud Paşa padişah katili konumundaydı. Her ne kadar Davud Paşa'nın ilk açıklaması sipahileri teskin etse de meydana gelen güvensizlik ortamı askerlerin daima bahse konu fikri hatırlamalarına sebebiyet verecektir. Sipahilere ve yeniçerilere yapılan cülus bahşışı, haraç defteri ve ulufe ödemeleri ilk etapta Sultan Mustafa'ya ve onun iktidarına karşı doğabilecek ilk hareketleri önlemeye yetmişti.

Davud Paşa'nın uğraşması gereken bir başka hadisede 1622 yılı haziran ayının ilk divanında yaşandı. Bu divan sırasında yeniçeriler ve sipahiler birlikte hareket ederek taşkınlık çıkarmaya başladılar. Gerekçeleri ise Hoca Ömer Efendi, Kaymakam Ahmed Paşa, Defterdar Baki Paşa, Kapıcıbaşı Kara Ali Ağa, Ayas Ağa, Nasuh Ağa ve Kethüda Hüseyin Ağa'nın

²³⁷ Tugi, *age*, s. 125; Solakzade, *age*, s. 720; Naima, *age*, s. 494.

²³⁸ Tugi, *age*, s. 125, Naima, *age*, s. 494,

²³⁹ Cezar, *age*, s. 1834.

²⁴⁰ Tugi, *age*, s. 125; Solakzade, *age*, s. 720; Naima, *age*, s. 494.

²⁴¹ BOA, TS.MA.e, 1202/80.

öldürölmelerini istemeleriydi²⁴². Bu isimler oldukça önem arz etmektedir. Burada bahsedilen kişiler esasında II. Osman döneminin mühim bürokratlarıdır. Ancak, yukarıda da bahsedildiği üzere çeşitli nedenlerden ötürü yeniçeri ve sipahi kendilerine kin beslemektedir. Askerler, II. Osman'dan Hoca Ömer Efendi, Kaymakam Ahmed Paşa ve Defterdar Baki Paşa'nın öldürölmesini ısrarla talep etmişti. Ancak o sırada buna muvaffak olamadılar. Divanın yapıldığı sırada da bu isteklerini yeniden talep ettiler ve hepsinin katledilmesini istediler. Davud Paşa herhangi bir karışıklığa meydan vermemek adına yeniçeri ve sipahinin istediği isimlerin bulunması için çalışma başlattı. Fakat bunlar zaten ortadan kaybolmuştu²⁴³.

I. Mustafa'nın cölusunun akabinde sipahilerin yaptıkları taşkınlıklar oldukça göze batmaktaydı. Taht değışikliklerinde sipahi ve yeniçerinin taşkınlıkları birçok farklı dönemde kaleme alınmıştır. Mustafa'nın tahta çıktığı sırada da durum farklı değildi. Yahudi bir yazar tarafından kaleme alınan anonim İbranice kroniğe göre İstanbul'daki Yahudiler sipahilerden oldukça korkmaktaydı. Yazar, sipahilerin büyük küçük ayırt etmeden tüm Yahudileri ortadan kaldıracağını ileri sürmektedir. Fakat daha sonra Tanrının merhameti sayesinde sipahilerden kurtulduklarını açıklamaktadır. Kurtuluşun manevi sebebi Tanrının merhameti iken maddi nedeni yeniçerilerin yardımındır. Yazar, yeniçerilerin sipahiler gibi davranmadığını hatta onları engellediğini dahi ileri sürmektedir. Yeniçeri ve sipahinin tüm İstanbul'da bir kargaşa havası oluşturdukları da dikkati çekmektedir. Onlar şehri kendi aralarında bölerek kimin nereyi yağmalayacağını planlamışlardı. Bu yağmadan hiç kimsenin kurtulamadığı, askerlerin büyük, küçük, anne, baba, eş ve dost ayırt etmeksizin herkese zarar verip mallarına el koydukları açıklanmaktadır²⁴⁴. Görgü tanığı yazarın ifadelerinden anlaşılacağı üzere taht değışikliği akabinde İstanbul'daki genel ahval oldukça kötü ve güvensizdi. Kimse malından ve canından emin olamıyordu. Hiç şüphesiz bu kaos ortamı tüm Osmanlı tebaasının korku ve güvensizlik içerisinde olmasına sebebiyet veriyordu.

1.3. Şehzadelere Suikastı Olayı

Davud Paşa, 20 Mayıs 1622'de veziriazam olmuştu. O Sultan II. Osman suikastının en önemli sorumlularındandı. Onun azil sürecinde dört unsurun etken olduğunu ifade etmek mümkündür. İlki; Davud Paşa veziriazamlığa geldiği andan itibaren mevkiini muhafaza edebilmek adına kontrolsüz atamalarda bulundu. Bu denetimsiz atamalar neticesinde devlet hizmetleri tükenince bu defa vakıflara, mütevelliliklere ve nazırlıklara el atmak mecburiyetinde

²⁴² Tugi, *age*, s. 125-126; Solakzade, *age*, s. 720.

²⁴³ Tugi, *age*, s. 126; Kâtip Çelebi, *age*, s. 689-690.

²⁴⁴ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 42.

kaldı. Kayırdığı her kim varsa bu mevkileri ve gelirlerini onlara dağıttı. Bu atamalar yapılırken herhangi bir usule de uyulmamaktaydı. Tüm işlemler ne şeriat şartlarına ne de vakıfların kendi yönetmeliklerine gerek duyulmadan gerçekleşmiştir. Bu andan itibaren tayin için yeterli makam kalmayınca kendisinden talepte bulunanlara nereyi istiyorlarsa bulmalarını ve öyle gelmelerini söyledi. Bu durum ilginç mevkiler ve garip olayların yaşanmasına sebebiyet vermekteydi. Peçevi'nin tuttuğu bir kayıt bu düzensiz ortamı anlamak adına güzel bir örnek teşkil ettiği için burada bahsetmek faydalıdır. Buna göre; Zile kasabasındaki ekmek fırınları ile köpekleri teftiş maksadı ile bir müfettiş gönderilmiştir. Görevli Zile'ye geldiğinde fırın işini evinde icra edenlere bu işin doğru olmadığını, bu şekilde evden bozma fırına, ihtiyaçlarını gidermek için namahrem girebileceğini söylemiştir. Yine aynı görevli fırını evde olmayanlara da kendi çocuklarını fırında ekmek yapmak maksadı ile namahrem evine gönderdiklerini iddia etmiştir²⁴⁵. Örnekten anlaşılacağı üzere fırınların denetimini yapmak üzere vazifelendirilen müfettişin gerekli liyakatten yoksun olduğu açıktır. Bu durum, denetimlerin mevcut kanunlara riayet edilmeksizin gerçekleştirildiği ve devlete faydalı olmaktan ziyade bireye faydalı olma amacının güdüldüğünü gözler önüne sermektedir. Gerçekleştirilen liyakatsiz atamalar Davud Paşa'nın itibarını sarsan önemli hadiseler arasında yer almaktadır.

İkinci etmen padişahın tahta çıkışı sırasında yaşanmıştır. Mutat olduğu üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda tahta çıkan her yeni padişah yeniçerilere bahşiş dağıtırdı. Sultan Mustafa'nın ikinci defa cülusunda da bu gelenek değişmedi. Yeniçerilere bahşişlerinin ödenmesi kararlaştırıldı. Ancak yeniçeriler yapılan ödemelerin hurda akçeden olduğunu öne sürerek cülus inamlarını kabul etmediler. Onlar, kendilerine değersiz akçe ile ödeme yapmaya çalışanın Veziriazam Davud Paşa olduğu kanısındaydılar.

Davud Paşa'yı azline sürükleyen üçüncü etken, cülustan hemen sonra yeniçerilerin katlini istediği devlet adamlarını yakalamada Davud Paşa'nın gevşeklik göstermesidir²⁴⁶. Davud Paşa'nın yeniçerilerin istedikleri adamları derhal teslim edememesi onun ile ordu arasında soğuk düşmanlığın oluşmasına sebebiyet veren ana unsurlardandır. Her ne kadar II. Osman'ın tahttan indirilmesinde iki taraf aynı safta yer alsada yeniçerilerin aleyhine yaşanan olaylar suni dostluğun sonlanmasını hızlandırmaktaydı.

I. Mustafa'nın ilk veziriazamının koltuğunu kaybetmesinde son ve en önemli unsur da Osmanlı hanedanını sona erdirme düşüncesidir. Davud Paşa veziriazam olduktan sonra

²⁴⁵ Peçevi, *age*, s. 3643-364.

²⁴⁶ Tugi, *age*, s. 126; Solakzade, *age*, s. 721; Kâtip Çelebi, *age*, s. 690.

akağalardan birisini kapı ağası tayin etti. Akağa ile Sultan Ahmed'in şehzadelerini öldürmek üzere bir anlaşma sağladı. Şehzadelerin öldürülmesine karşılık akağaya Mısır eyaletinin idaresi verilecekti. Bu kapı ağası öncelikle saraydaki görevlilerin güvenini kazandı. Oluşturduğu güven ortamı onun biraz daha esnek hareket etmesine olanak sağlıyordu. Öyle ki II. Osman'ın kaftanı giyip mücevherli hançerini kuşanacak kadar ileri gitti. Kendisini uyarıları da fazla dikkate almadı. Üzerinde II. Osman'ın kaftanı olduğu halde Sultan Mustafa'nın yanına gidip hemen her işe karışarak emirler vermeye başladı. Daha sonra Davud Paşa ile anlaşarak şehzadeleri ortadan kaldırmak için ittifak ettiler. Davud Paşa ittifak konusunu Valide Sultan'a açtı ve beraber bir plan oluşturdular. Buna göre padişah hava değişimi için deniz kenarındaki bahçelerden birisine gidecekti. Onun sarayda olmaması yeniçeri ağasının da olmaması anlamına geldiğinden kendilerine karşı duracak kimse olmayacaktı. Ertesi gün Sultan Mustafa'nın Üsküdar'a gitmesi sağlandı. Sarayda Sultan Mustafa'dan hariç Sultan Ahmed'in şehzadeleri Murad, Bayezid, Hüseyin, Kasım ve İbrahim²⁴⁷ bulunuyordu. Bu isimler Davud Paşa ve Valide Sultan'ın hedefindeydi. Şehzadeleri Üsküdar'a götürmek için Has Bahçe'ye getirdiler. Bu sırada kapı ağası elindeki topuz ile şehzade Murad'a saldırdı. Bu sahneyi gören saray hizmetçilerinden birisi derhal müdahale ederek kapı ağasını etkisiz hale getirdi. Daha sonra diğerleri de kapı ağasına saldırarak orada öldürdüler²⁴⁸. Şehzadelere kast edilmesi olayı Tugı'de farklı bilgiler içererek yer almaktadır. Buna göre, 5 Haziran 1622 Pazar günü gecesinde içoğlanları kapı ağasının cesedini sürükleyerek Atmeydanı'nda bulunan Ejderbaşı'na ayaklarından asmışlardır. Kapı ağasının öldürülmesi sabaha karşı herkes tarafından öğrenilince sipahiler ve yeniçeriler Orta Camii'de toplanarak bu ölümün sebebini öğrenmeye çalıştılar. Onlar bu konuyu tartışırken içoğlanlarından gelen bir name durumun anlaşılmasını sağladı. Bu namede kapı ağasının şehzade Murad'ı öldürmeye çalıştığı bu sırada kendilerinin olaya müdahale ederek olası bir katli önledikleri ve kapı ağasını da öldürdükleri yazılıydı. II. Osman'ın acısının henüz taze olduğuna vurgu yapan namede belirtilen en önemli husus, şehzade Murad'a karşı düzenlenen bu suikastın tertipçisinin Davud Paşa olduğu bilgisidir. Davud Paşa böylece şehzadeleri öldürerek Al-i Osman'ı sonlandırmak istemekteydi²⁴⁹.

Davud Paşa'nın tasarladığı iddia edilen plan oldukça tehlikeliydi. Ancak Kâtip Çelebi'nin eseri incelendiğinde Davud Paşa'nın böyle bir tasarısı olduğunu söylemek biraz güçtür. Burada şehzade Murad'ı öldürmeye teşebbüs eden kapı ağası ile içoğlanlarının ihtilafı

²⁴⁷ Bostanzade Yahya Efendi Sultan Ahmed'in beş erkek çocuğunun isimlerini eserinde belirtmektedir. Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 80; Uzunçarşılı, *age*, s. 142.

²⁴⁸ Uzunçarşılı, *age*, s. 142.

²⁴⁹ Tugı, *age*, s. 126-127.

olduğuna vurgu yapılır. İçoğlanları kapı ağasının mevcut konumuna layık olmadığını dűşünüyorlardı. Onlar bu işte bir yolsuzluk olduğunu bildiklerinden kapı ağasının hal ve tavırlarından rahatsızlık duyuyorlardı. Onu ortadan kaldırmayı planladıklarından bu işe bir gerekçe göstermeleri lazım geldiğinin de farkındaydılar. Ancak gösterilen gerekçe, özellikle sipahiler ve yeniçeriler ile olası bir çatışmayı önlemek için oldukça önemliydi. Akıllarına gelen en geçerli neden, kapı ağasını şehzadelere suikast düzenler gibi göstermek oldu²⁵⁰. Ona emri veren kişileri de Davud Paşa ve Valide Sultan olarak göstermek durumu daha da gerçekçi kılmak adına önemliydi. Çünkü bunlar daha evvel zaten II. Osman'ın öldürölmesinde birinci derecede suçlu görölven kişilerdi. Kâtip Çelebi'nin öne sürdüğü gerekçe bir açıdan kabul edilebilir durumdadır. Davud Paşa'nın göreve geldiği andan itibaren usulsüz atamalar yaptığı kaynaklarda sabittir. Kapı ağasının da (Kâtip Çelebi'de "Arab" tabiri ile de geçmektedir) aynı şekilde tayine maruz kalarak liyakatini aşan bir göreve gelmesi içoğlanlarının huzursuzlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu da onların kapı ağasına suikast düzenlemelerinde geçerli bir neden olarak görölmemektedir.

Dönemin yaşanan olaylarına birinci dereceden şahit olan *Anonim İbranice Kronik* yazarı şehzadelere suikast olayı ile ilgili bizlere farklı bilgiler vermektedir. Öncelikle yaşanan hadiseyi 22 Haziran 1622 Pazar günü olarak belirten yazar bahse konu olayın Veziriazam Davud Paşa ve Valide Sultan eliyle tertiplendiğine vurgu yapmaktadır. Onlar Sultan I. Ahmed'in beş oğlunu ortadan kaldırmak adına kaptanıderya ve içoğlanlardan sorumlu Mehmed Ağa'yı²⁵¹ görevlendirmişlerdir. Yazar Valide Sultan'ın ve Davud Paşa'nın nihai amaçlarının hanedanlığın soyunu kesmek olduğuna vurgu yapmaktadır. Kaptanıderya ile Mehmed Ağa şehzadeleri öldürmek üzereyken şehzadelerin sütanneleri olayı fark ederek bağırmaya başlar. Bunun üzerine orada bulunan içoğlanları bir araya gelerek Mehmed Ağa'yı öldürdölüler²⁵². Anonim kroniğin bize verdiği en mühim bilgi kapı ağasının isminin Mehmed olması ile birlikte şehzadeler suikastına dahil olanlardan birisinin de kaptanıderya olduğu bilgisidir. Böylece düzenlenen tertibin dört kişilik bir gruptan oluğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kaptanıderyanın bu plan içerisinde olması Davud Paşa yanlısı olduğunu göstermektedir.

Şehzadeler suikastında dikkat çeken en mühim noktalardan birisi Osmanlı hanedanlığının sonunu getirme fikridir. Bu fikir kardeş katli uygulamasının Osmanlı siyasi hafızasından henüz silinmediğinin açık bir göstergesidir. I. Mustafa'nın tahta bulunduğu

²⁵⁰ Kâtip Çelebi, *age*, s. 690.

²⁵¹ Burada ismi geçen Mehmed Ağa kapı ağası olan şahıstır. Kâtip Çelebi'de Arap ismi ile de anılmaktadır. Diğer kaynaklar isim vermekten imtina etmişlerdir.

²⁵² *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 43.

dönemde *ekber-erşed* sistemi yürürlükteydi. Bu kanuna göre kardeş katlinin uygulanması uygun değildi. Ancak Valide Sultan ve Davud Paşa I. Mustafa'nın hükümdarlığından öyle faydalanmaktaydılar ki ona alternatif bir hanedan mensubunun yaşamasına müsaade etmemek adına *ekber-erşed* sistemini görmezden gelebildiler²⁵³. Tüm bilgiler birlikte değerlendirildiğinde kaynaklarda belirtilen Osmanlı hanedanının sona erdirilmesi fikri dolaylı yünden dahi olsa bir tehdit konusudur. Davud Paşa ve Valide Sulan tarafından tertiplenen Şehzadelere suikast girişimi, hanedanı inkıza uğratmaktansa I. Mustafa'ya alternatif isimlerin yok edilmesi adına girişilmiş bir faaliyettir. Onların öldürülmesi ile birlikte alternatifsiz kalacak olan Sultan Mustafa rahat bir şekilde hüküm sürecekken onun vaziyetinden istifade eden validesi ve veziriazamı Davud Paşa yerlerinden emin olacaktı. Bu ikili akli muvazenesi yerinde olmayan padişahı idare etmek adına tüm imparatorluğu yönetmekteydiler. Hiç şüphesiz ellerindeki gücün sona ermemesi adına şehzadelere tertip planlamış olabilirler. Padişahın çocuğu olmadığına göre yerine geçecek hanedan üyesi sıkıntısı çekilecektir.

Bu olaylar yaşanırken bir taraftan da vezirlik rütbesi ile Diyarbakır Beylerbeyliğinde görev yapan Hafız Ahmed Paşa İstanbul'a geldi. II. Osman, kendisine karşı düzenlenen isyan sırasında Hafız Ahmed Paşa'yı çağırmişti. Ancak Ahmed Paşa, Veziriazam Davud Paşa tarafından İstanbul'a sokulmayarak Maltepe önlerinde bekletildi. Daha sonra görev mahalline gitmesi söylenince Hafız Ahmed Paşa İstanbul'dan ayrılmıştır²⁵⁴.

1.4. Suikast Planına Ordunun Tepkisi ve Davud Paşa'nın Azli

Şehzadelere suikast haberini alan yeniçeriler, sipahilerle birlikte sabah vaktinde toplanarak sarayın önüne gittiler. Amaçları şehzadelere öldürmek isteyenleri tespit edip onları ortadan kaldırmaktı. Askerler saray önüne geldiğinde Veziriazam Davud Paşa'nın karşına gittiler. Ona; “*Şâhzâdemüz'e ne sebebden kasd eyledün? Henüz, Sultân Osmân Hân'un acısı derûnumuzdan çıkmadın, bir fetâret dahı, peydâ eylemek istersin?*”²⁵⁵ diye sordular. Burada yeniçeriler ve sipahiler, suikast olayının iç yüzünü anlamaya çalışırken aynı zamanda Davud Paşa'ya “*bir fetâret dahı, peydâ eylemek istersin?*” şeklinde bir soru yönelterek açık bir şekilde veziriazamı tehdit etmektedirler. Onlar ayrıca Sultan Osman'ın öldürülmesi vakasında da asıl

²⁵³ Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 79. Bostanzade Yahya Efendi'de şehzadelerin öldürülme girişimindeki maksadın I. Mustafa'nın tahtında sorunsuz bir şekilde hüküm sürmesi olarak değerlendirmektedir.

²⁵⁴ Orhan Fuat Köprülü, “Hâfız Ahmed Paşa”, *TDVİA*, C. XV, Ankara 1997, .s. 84; Naima, *age*, s. 495. Bu olay Naima'nın kaydında suikast girişiminin hemen ertesi günü olarak verilmiştir. Ancak *Anonim İbranice Kronik* Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gelişini 22 Mayıs 1622 olarak vermektedir. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 41.

²⁵⁵ Tugi, *age*, s. 128. *Anonim İbranice Kronik* Davud Paşa'ya bu soruyu soranların halk olduğunu beyan eder. Fakat hiç şüphesiz halk kelimesi ile kastettiği yeniçeri ve sipahi olmalıdır. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 44.

suçlu olarak Davud Paşa'yı görmekteydiler. Kendisine yöneltilen suçlamanın farkında olan ve sonuçlarının ne olacağını da kestirme kabiliyetine sahip olan Davud Paşa; “*Benüm, şâhzâdelerin katli tedbirinde, haberüm yokdur!*”²⁵⁶ diyerek yeniçeri ve sipahiyi teskin etti. Davud Paşa'nın sözüne güvenen askerler, dağılarak saraydan ayrıldılar²⁵⁷. Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir kelime var. Bu kelime “*fetâret*”dir. Bu kelime fetret anlamında kullanılmaktadır ve mezkur kelime ile muhtemelen Yıldırım Bayezid'in saltanatından sonraki süreç ifade edilmektedir. Fetaret kelimesi bu bağlamda değerlendirildiğinde Davud Paşa'ya isnat edilen suçun büyüklüğü de anlaşılmaktadır. Askerler onu Âl-i Osman'ın nesebini inkırazı uğratma ile suçlamaktadır.

Davud Paşa ile askerler arasında geçen diyalog esnasında Tugi eserinde okura bir hatırlatma yapmaktadır. Bu hatırlatma önemlidir zira içerisinde etkili bir eleştiri barındırmaktadır²⁵⁸. Buna göre yeniçeriler II. Osman'ı ele geçirdiklerinde Orta Camii'de Davud Paşa'ya teslim etmişlerdi. Onlar Davud Paşa'ya padişaha herhangi bir şekilde zarar gelmemesini özellikle tembih ettiler. Ancak sonrasında bilindiği üzere Sultan II. Osman'ın öldürülmesi vakası meydana geldi. Tugi bundan sonraki süreci yeniçerilerin ve sipahilerin yeterince önemsemediğini ve onların kendilerine sunulan mansıplara, terakkilere ve inamlara kandıklarını söylemektedir. Halbuki Tugi'ye göre yeniçerilerin ve sipahilerin kendilerine sunulan hiçbir şeyi kabul etmeyerek Sultan Osman'ın katilinin cezasını vermeleri gerekmektedir. Tugi'nin yapmış olduğu kritikten anlaşılacağı üzere o üstü kapalı olarak askerlerin, şehzadelere suikast girişiminde bulunanların tespit edilmesi adına yeterince çaba sarf etmediklerini anlatmaya çalışmıştır.

Davud Paşa ve askerler arasında geçen diyalogda Osmanlı kaynaklarında rastlanmayan bir ayrıntı *Anonim İbranice Kronik*'te yer almaktadır. Burada yazar, Davud Paşa'nın askerleri ikna etmek adına şehzadelere yapılan suikast girişimi ile bir ilgisinin olmadığını yemin ile açıkladığını ifade eder. Sonrasında ise Sultan Mustafa'nın validesi konuya dahil olur. Buna göre Valide Sultan, damadı Davud Paşa'yı korumak adına onu savunarak şehzadelerin öldürülme girişiminde veziriazamın herhangi bir kabahatinin bulunmadığını açıklayarak askerleri ikna etmeye büyük gayret göstermiştir²⁵⁹. Valide Sultan'ın saraya gelen askerleri damadının suçsuzluğu konusunda ikna etme çabasındaki amaç hiç şüphesiz Davud Paşa'nın suç ortağı

²⁵⁶ Tugi, *age*, s. 128.

²⁵⁷ Solakzade, *age*, s. 721.

²⁵⁸ Yazarın kendisinin de eski bir solak olmasından ötürü olsa gerek buraya kadar yeniçeriler hakkında açık bir olumsuz ifade kullanmamaktadır.

²⁵⁹ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 44.

olmasından kaynaklı olmalıdır. Davud Paşa ile birlikte II. Osman'ın öldürülmesinde ortak hareket ettikleri düşünüldüğünde şehzadeleri öldürme fikrinde de müştereken hareket etmeleri şaşırtıcı olmayacaktır.

Yaşanan hadiseler birlikte değerlendirildiğinde Davud Paşa'nın devleti idare etme yönteminden kimsenin memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma kesin çözüm değişim olarak görüldü. 13 Haziran 1622 Pazartesi günü toplanan divanda Veziriazam Davud Paşa azledilerek yerine Mısır Beylerbeyi iken II. Osman döneminde bu görevinden alınan Mere Hüseyin Paşa getirilmiştir. Kaynaklar Davud Paşa'nın bir kez dahi divanda bulunmadığını, kendisinin divanda bulunacak kadar bile görevde kalamadığını belirtmektedirler²⁶⁰. Tugi, Davud Paşa'nın görevde kalma süresini yirmi dört gün olarak belirtmektedir²⁶¹. Davud Paşa'nın yönetiminden kendi yandaşları hariç kimse memnun görünmemektedir. Bostanzade Yahya Efendi'nin tuttuğu kayıta veziriazam oldukça olumsuz ifadeler ile anılmıştır. Buna göre Davud Paşa için; “*Vücûd-ı habîsi ile telvîs idüp gerçi yirmi beş gün vezîr oldı, ammâ itdiği fesâd takrîr olunsa bir niçe yılda suret-i tahrîr bulmaz.*”²⁶² ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca yine bu kayıttan anlaşılabacağı üzere Davud Paşa'nın sadareti yirmi beş gün olarak belirtilmiştir. *Anonim Kronik* ise bu süreyi yirmi üç gün olarak verir²⁶³. Kayıtlardan anlaşılabacağı üzere Davud Paşa'nın vezaret süresi yirmi üç günden yirmi beş güne kadar değişkenlik göstermektedir. Davud Paşa 20 Mayıs 1622 tarihinde veziriazam olarak göreve başlamış olup görevden alındığı gün görev süresine eklendiğinde veziriazam olarak toplamda yirmi beş gün görev yapmış olacaktır.

1.5. Mere Hüseyin Paşa'nın Vezareti ve Mülazımlar Olayı

Mere Hüseyin Paşa, Arnavut asıllıdır. Kendisine mere denilmesinin sebebi de Arnavut kökeni ile alakalıdır. *Mere* Arnavutça'da “alın götürün” manasına gelmektedir ve paşa da cezalandırılmasını istediği kişilere bu kelime ile seslendiğinden kendisine *mere* sözcüğü unvan olarak kalmıştır. Enderun'da eğitim aldığı düşünülmektedir²⁶⁴. Mere Hüseyin Paşa, 1597 tarihli Macar Seferi'nin serdarı olan Vezir Satırcı Mehmed Paşa'nın hizmetinde görevliydi. Topçular Kâtibi'ndeki kayda göre Mere Hüseyin Paşa, Macar Seferi'ne aşçıbaşı olarak katılmıştır²⁶⁵. Satırcı Mehmed Paşa azledilip öldürüldükten sonra çeşitli devlet büyüklerine hizmet eden Hüseyin Paşa, 16 Ekim 1603 tarihli Macar Seferi'ne koyun emini olarak katılmıştır. 17 Ekim

²⁶⁰ Katip Çelebi, *age*, s. 690.

²⁶¹ Tugi, *age*, s. 130.

²⁶² Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 83.

²⁶³ *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 44.

²⁶⁴ Fikret Sarıcaoğlu, “Hüseyin Paşa, Mere”, *TDVİA*, C. XIX, Ankara 1999, s. 8.

²⁶⁵ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. I, s. 191.

1614 tarihinde, Kara Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı sırasında ise çavuşbaşılık görevine getirildi. Hüseyin Paşa, 17 Kasım 1616'da, kapıcıbaşılık görevini ifa etmeye başladı. O sırasıyla kapıcılar kethüdalığı, mirahur-ı sanilik, ve mirahur-ı evvelik görevlerini yerine getirdi²⁶⁶. Çeşitli devlet kademelerinde aktif görev yapan Mere Hüseyin Paşa son olarak Mısır Beylerbeyliği görevindeydi ve İstanbul'daki karışıklıklardan dolayı başkente gelmişti. Paşanın İstanbul'a yanında bir heyet ile geldiği bilinmektedir. Burada dönemin müftüsü olan Yahya Efendi ile bir görüşme yapan Mere Hüseyin Paşa İstanbul'daki durumu yeniden tesis edebileceğini dile getirdi. Paşanın veziriazam olma isteği Yahya Efendi tarafından uygun görülmüştür. Ve konu ile ilgili hemen valide sultana bir tezkire gönderilerek vezaret mührü Davud Paşa'dan alınarak Mere Hüseyin Paşa'ya verilmiştir²⁶⁷. Davud Paşa'nın azledilerek yerine Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazamlığa getiriliş süreci, Sultan I. Mustafa'nın akli melekelerinin devleti yönetecek kadar sağlıklı olmadığını en büyük kanıtıdır. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda veziriazamın olağan değişimi padişahın uygun görmesi ve doğrudan onun isteği ile gerçekleşirdi. Ancak Mere Hüseyin Paşa'nın göreve gelmesi bu şekilde bir olağan süreçten uzaktır. O veziriazamlık makamını elde etmek için İstanbul'a geldiğinde öncelikle müftü Yahya Efendi ile bir toplantı yaptı. Bu toplantı neticesinde müftü tarafından göreve uygun görülen paşa hakkında valide sultana bir tezkire gönderildi. Valide sultan da değişikliği onayladıktan sonra Mere Hüseyin Paşa göreve getirildi. Hâlbuki normal durumlarda veziriazamların göreve getirilmeleri ve azilleri tamamıyla padişahın sorumluluğu ve uygun görmesi ile icra edilirdi. Ancak burada I. Mustafa'nın aklen zayıf olması ve bundan dolayı da devleti idare edebilecek kabiliyetin kendisinde bulunmamasından ötürü tüm önemli işler gibi veziriazam tebdili de Mustafa'yı idare edenlere kalmıştır.

Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazam olabilmek için müftü ile görüşme yapması ve hatta konunun valide sultana bildirilmesi Hasan Bey-zâde tarafından eleştirilmiştir. O bu durumu "...*emr-i ucâbı*..." olarak değerlendirmiş ancak İstanbul'daki düzensizliğe son verilebilir umuduyla kimsenin bu kararın hilafına bir şey söylemediğini belirtmiştir²⁶⁸. Naima'nın da Mere Hüseyin Paşa'yı desteklemediği anlaşılmaktadır. Müverrih, Hüseyin Paşa'nın veziriazamlığa getirilişini onun kabiliyetli oluşundan değil nitelikli adam bulunamayışından gerçekleştiğini kaydetmektedir²⁶⁹. Tugi ise Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazamlığı ile ilgili olumsuz herhangi

²⁶⁶ Sarıcıoğlu, agm, s. 8.

²⁶⁷ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 950; Naima, *age*, s. 496; Tugi, *age*, s. 130; Uzunçarşılı, *age*, s. 143; Öztuna, *age*, s. 45; Abdülkadir Efendi *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. II, s. 765. Burada mührü getiren kişilerin Çavuşbaşı Halicazade Mustafa Ağa ile Kapucular Kethüdası Ahmed Ağa olduğu bilgisi vardır.

²⁶⁸ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 951.

²⁶⁹ Naima, *age*, s. 496.

bir görüş belirtmemektedir. Eserinde Tugi'nin tarih yazımının kapsamlı bir incelemesine yer veren Gabriel Piterberg, Tugi'nin Mere'nin vasıflarını övdüğünü ve hatta kendisinin solak kökenli olmasına rağmen veziriazam konusunda yeniçerileri eleştirdiğinden bahsetmektedir²⁷⁰.

Mere Hüseyin Paşa, 13 Haziran 1622 günü yapılan divandan sonra yeni veziriazam olarak göreve başladı. Onun göreve getirilmesinde Mısır'da iken elde ettiği servetinin önemine vurgu yapılmaktadır²⁷¹. Mere Hüseyin Paşa göreve gelir gelmez ilk olarak askerin desteğini sağlamaya çalıştı. Bunun için hazineden temin ettiği parayla onlara koyun akçesi adı altında bahşişler verdi. 19 Haziran 1622'de yeniçerilere koyun akçesi verildi. Ancak sipahi ve silahtarlara dağıtılan bahşişler askerler arasında infiale sebep oldu. Hüseyin Paşa bunlara koyun akçesini dağıtmak için 21 Haziran 1622'de sipahi ve silahtar mülazımlarını Sultan Ahmed Camii'ne topladı. Ödenecek tutar beş yüz kuruştı. Bahşişler bu iki gruba yarı yarıya taksim edilecekti. Ancak sipahi mülazımları, silahtarların azlığını gerekçe göstererek taksim edilen orana karşı çıktılar. Taraflar birbirleri ile tartışma içerisindeyken olaylar ile alakalı olmayan bir şahıs elinde bıçağı ile kapıdan girerek Sultan Osman'ın öldürülmesinin hesabını sorarak orada bulunanlara saldırdı. Beklenmedik saldırı karşısında kendisini savunacak fırsat bulamayan Mülazımbaşı Yahya Bey olay yerinde öldü. Onun haricinde sipahiden üç kişi yaralandı. Camiinin içinde naralar atan saldırgan sipahiden beş kişiyi daha yaraladı. Yaşanan olayda sekiz asker yaralandı ve bir asker öldürüldü. Olay yaklaşık bir saatte kontrol altına alınarak Sultan II. Osman'ın neden öldürüldüğünü soran şahıs öldürüldü²⁷². Tugi eserinde bu şahıstan “divane” diye söz eder. O, divane ile askerlerin mücadelesini konu edinen birde şiir yazmıştır. Tugi burada Divane olarak adlandırdığı şahsı üstü kapalı olarak kahramanlaştırmaktadır. Seksen mülazıma karşı Divane'nin tek başına mücadele ettiğini ve mülazımlardan bir kişiyi öldürüp sekizini yaralamasını destansı bir üslup ile kaleme alır. Hatta onun öldürülme anını aktarırken sanki bir kahramanın öldürülmesini işler gibidir²⁷³. Şiir dikkatli incelendiğinde okura, Divane'nin güttüğü davanın Tugi tarafından onaylandığı ve desteklendiği hissi vermektedir.

Tugi özellikle son ikiliğinde;

“Aceb ceng eyledi dîvâne el-hakk

Bıçağı bir karış var idi ancak”²⁷⁴

²⁷⁰ Gabriel Piteberg, *Bir Osmanlı Trajedisi Tarihyazımının Tarihle Oyunu*, Küy Yay., İstanbul 2017, s. 144.

²⁷¹ Fikret Sarıcaoğlu, agm, s. 8.

²⁷² Naima, *age*, s. 496; Tugi, *age*, s. 131-132; Hammer, *age*, s. 555; Özdemir, *agt*, s. 57.

²⁷³ Tugi, *age*, s. 133-134.

²⁷⁴ Tugi, *age*, s. 134.

ifadesi ile Camiiyi basan şahsı kahramanlaştırmış ve onun küçük bir bıçakla Sultan II. Osman'ın davasını sürdürmesini önemsemiştir. Bunun yanı sıra Sultan Ahmed Camii'nde meydana gelen mülazımlar olayı halkın Sultan II. Osman'ın yasını hala tuttuğunu ve sabık padişahın ölümünden askerleri sorumlu gördüğünün bir göstergesidir.

1.6. Mere Hüseyin Paşa Dönemindeki Bazı Görevlendirmeler

Mere Hüseyin Paşa göreve geldiğinde bürokratik kadroda bazı değişiklikler oldu. İkinci vezirliğe Gürcü Hadım Mehmed Paşa, üçüncü vezirliğe Çığalazade Mahmud Paşa, dördüncü vezirliğe Mehmed Paşa, beşinci vezirliğe Receb Paşa, altıncı vezirliğe Kemankeş Ali Paşa ve yedinci vezirliğe Tevki'i Mustafa Paşa getirildi. Rumeli Kadıaskeri Mahmud Efendi, Anadolu Kadıaskeri Mehmed Efendi, Anadolu Defterdarı Abdülkerim Efendi, şikkı sani defterdarı Hüseyin Efendi, reisülküttap Mecid Efendi, defteri hakani emini Durak Efendi oldu. Madenlerin mukataası ise Nefi Efendi adlı bir şahsa verildi. Şeyhülislamlık Yahya Efendi'ye tevcih edildi²⁷⁵. Yedinci vezir Mustafa Paşa aynı zamanda nişancı görevini de ifa ediyordu. Ancak daha sonra bu göreve Okçuzade Mehmed Efendi getirilince Mustafa Paşa yalnızca vezaret görevini icra etmeye başladı²⁷⁶. Hüseyin Paşa göreve geldiğinde önceki vezirlerden Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın sarayına geçti. Hüseyin Paşa'dan müjde veya herhangi bir görev bekleyenler ikinci divanı zamanlarında daima veziriazamın sarayına gelirlerdi. Hüseyin Paşa göreve geldiği aynı ay içinde sultana ve vezirlere ait vakıflara bölük halkından görevlendirme yaptı²⁷⁷. Veziriazamın göreve geldiğinde ilk çalışmaları bunlardı.

1.7. Ulemanın Toplanması

Mülazımlar olayının yaşandığı gün ulema grubuna mensup olanlar açıklanmayan bir sebepten ötürü toplanmışlardı. Toplanmanın sebebi açıklanmadığı için halk bu toplantının nedenleri üzerine tahminde bulunmaya başladı. Ulemanın yapmış olduğu toplantıya Tugi özel bir yer ayırır ve önemli bir hatırlatma yapar. Bu hatırlatma Sultan I. Mustafa'nın tahta cülusu sırasında ulemanın derhal biat etmeyerek bir süre muhalefet etmesini içermektedir. Biat sırasında yaşanan muhalefet vakası yeniçeri ve sipahinin hafızasında halen taze olduğu için onlar bu toplantının padişah için olumsuz neticeler doğuracağı endişesindeydiler. Düşünceleri ulemanın yaptığı toplantının padişahı değiştirmek olduğu yönündedir. Ancak Tugi askerlerin

²⁷⁵ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. II, s. 765.

²⁷⁶ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 44; Yılmaz Öksüz, “Şair Bir Osmanlı Münşîi: Okçuzâde Mehmed Şâhi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 22/1, s. 471-472. Burada ismi zikredilen Okçuzade, 1587'de ölen Okçuzade Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Şahi'dir. 1562 yılında İstanbul'da doğan Mehmed Şahi Sultan Mustafa'nın ikinci saltanatında beşinci kez olmak üzere nişancılık görevini ifa etti. 1630 yılında vefat etmiştir.

²⁷⁷ Abdülkadir Efendi *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. II, s. 766.

düşüncelerinde yarıldığı görüşünü paylaşmaktadır. O yapılan meşveretin normal olduğunu ve ulema hakkındaki olumsuz sözlerin hepsinin iftiradan ibaret olduğuna vurgu yapmaktadır²⁷⁸. Tugi tarafından anlatılan bu pasaja incelediğimiz diğer kaynaklarda rastlamadığımız için yaşanan olayı etraflıca değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Ancak pasajdan elde edilen bilgiler doğrultusunda ulemanın son dönemlerde yaşanan olayların yoğunluğu ve olumsuzluğu gerekçesi ile toplandığı iddia edilebilir. Onların bir padişah tebeddülüne girişmesi çok mümkün görünmemektedir. Onların Sultan Mustafa'yı tahttan indirmek için öncelikle asker ile ortak hareket etmeleri veyahut en azından onları karşılarına almamaları gerekirdi. Ancak Sultan Mustafa'nın cülusu sırasında beridir yaşanan olaylar tetkik edildiğinde ulema ve askerlerin o zamanlarda müstereken hareket etmeleri mümkün görünmemektedir. Bu olay ayrıca Tugi'nin yeniçerileri nadiren suçladığı anlardan birisini içermesi açısından da önemlidir. O içerisinden çıktığı yapıyı, ulemayı yıpratmamak adına iftira iddiası ile suçlamaktan imtina etmemiştir.

1.8. Sultan Mustafa'nın Halka Görünmesi ve İlk İzlenimler

Sultan Mustafa ikinci cülusundan itibaren ilk kez halk önüne 24 Haziran 1622 Cuma günü çıktı. Çıkma sebebi ise Sultan Ahmed Han Camii'nde Cuma namazına katılmaktı. Sultanın görünüşünü ve kendisini merak eden herkes oradaydı. Halkın padişahı en çok dikkat çektiği nokta, giyinişi olmuştu. Önceki padişah II. Osman'ın giyinişi halk tarafından sevilmiyordu. Onun sade ve gösterişsiz giyindiği yönünde eleştirilere maruz kaldığı bilinmektedir. Bu eleştiriler iyi tetkik edilmiş olacak ki Sultan Mustafa'nın giyimine ve kuşamına önem verilmiş nitekim kaynaklarda bu değişimin halk üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapmışlardır²⁷⁹. Katip Çelebi, Sultan Osman'ın gösterişsiz kıyafetler giydiğine ve aynı şekilde atının da gösterişsiz olduğuna dikkat çekmektedir²⁸⁰. Naima da aynı konuya vurgu yaparak II. Osman devrinden kalan bu davranıştan hızlıca vazgeçildiğine değinir²⁸¹. Tugi ise aynı konuyu biraz daha halkın duygularını yansıtmaya çabası içerisine girerek kaleme almıştır. O padişahın giyimi ve görünüşü ile güçlü ve sağlam bir intiba uyandırdığına vurgu yapmaktadır. Hatta öyle ki I. Mustafa'nın kendinden önceki tüm padişahlardan daha heybetli ve kuvvetli olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Tugi'nin konu ile ilgili olarak mühim gördüğü en önemli kısım ise Sultan Mustafa'nın seleflerinin adeti olan heybetli giyinmeyi yeniden ihya etmesidir²⁸². Kaynakların aktardıklarından anlaşılacağı üzere Sultan Mustafa'nın yakınında bulunanlar (özellikle veziriazam ve valide sultan) II. Osman'ın halk tarafından seilmeyen

²⁷⁸ Tugi, *age*, s. 134-135.

²⁷⁹ Tugi, *age*, s. 135-136; Naima, *age*, s. 496; Katip Çelebi, *age*, s. 691.

²⁸⁰ Katip Çelebi, *age*, s. 691.

²⁸¹ Naima, *age*, s. 496.

²⁸² Tugi, *age*, s. 135-136.

davranışlarını iyi tespit etmişlerdir. Bu olumsuz davranışlardan birisi de hiç şüphesiz padişahların makamlarına yakışır bir giyim kuşamdan uzak olarak giyinmeleridir. II. Osman'ın bu konuda çok tepki aldığı bilinmesi Sultan Mustafa'yı daha dikkatli davranmaya itmiştir. Onun heybetli kıyafetler ile halkın önüne çıkması, halkın Sultan Mustafa'ya bir sempati duymasına sebebiyet vermiştir. Giyim kuşamda eskinin örnek alınması aynı zamanda II. Osman'ın davranışlarını devam ettirmemek adına da önemliydi. Sultan Mustafa ve kurmaylarının II. Osman döneminin aksine davranış sergilemeleri aynı zamanda bir meşruluk sağlama çabası içinde olduklarını da göstermektedir. Onlar II. Osman döneminden kalan ve halkta, idarede ve askeriyede memnuniyetsizlik oluşturdıklarına inandıkları tüm davranışları değiştirerek ya da ortadan kaldırarak yeni bir dönemin geldiğinin sinyalini vermek istemişlerdir.

Padişahın halk ile karşılaşmasında dikkati çeken önemli bir husus ise Sultan Mustafa'nın fiziksel kuvvetinin zayıflığıdır. Tugi, padişahın Sultan Ahmed Camii'ne giderken onu gören bir kısım halkın padişahı eleştirdiğinden bahseder. Tugi, padişahı eleştirenleri cahil olarak nitelendirmektedir. Buna göre onlar; “*Pâdişâh-ı cihân, atda oturamaz!*”²⁸³ şeklinde birtakım söylemlerde bulunmaktadır. Mustafa'nın at üzerinde duramayacak kadar güçsüz oluşu onun tahta çıktığında da gözlemlenmişti.

1.9. Mere Hüseyin Paşa'nın Veziriazamlık Görevinden Alınması ve Nedenleri

Devletin ileri gelen görevlileri tarafından 30 Haziran 1622 (20 Şaban 1031) tarihinde İstanbul'da bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Veziriazam Mere Hüseyin Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, İstanbul Kadısı, Rumeli Kadiaskeri ve Anadolu Kadiaskeri katıldı. Toplantı Sultan Ahmed Camii'nde yapıldı. Toplantının ana konusu vakıf gelirlerinin bir kısmını beytülmale dahil etmektir. Ancak toplantının içeriğinden haberdar olmayan yeniçeri ve sipahi grubu huzursuz olmaya başladı. Daha evvelde belirtildiği üzere ulema ne zaman toplanacak olsa yeniçeri ve sipahi rahatsızlıklarını dile getirmekteydi. Bunun sebebi de Sultan Mustafa tahta çıktığında ulemanın ona biat etmede çekinceli davranmasıydı. Bu sebepten 30 Haziran tarihli toplantıya da askerler şüphe ile yaklaşmaktaydı. Onlar, ulemanın Sultan Mustafa'nın yönetim ve idaresinden memnun olmadığını düşünerek padişahın tahttan indirileceği endişesindeydiler. Tugi bu gibi dedikoduların özellikle çıkarıldığı ve yayıldığı inancındadır. O, kötü niyetli olduğunu belirttiği bu kişilerin amacının ulema ile askeri karşı karşıya getirmek olduğunu belirtir. Hatta isim dahi verir. Onun verdiği isme göre dönemin en büyük padişah

²⁸³ Tugi, *age*, s. 136.

düşmanı Rumeli Kadiaskeri Kethüda Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'nin birçok yerde I. Mustafa hakkında uygun olmayan sözler söylediği belirtilmektedir²⁸⁴. Toplantıdan askerlerin rahatsızlık duyması Veziriazam Mere Hüseyin Paşa'yı endişelendirmiş olacak ki sipahilerin bir kısmını çeşitli vakıflara mütevellî olarak atamıştır²⁸⁵. Bu hareketi ile Mere Hüseyin Paşa sipahileri kendi yanına çekme çabası içinde olduğunu aleni bir şekilde belli eder. Ancak yine de asker grubu, ulema ile işbirliği içinde olduğuna inandığı Mere Hüseyin Paşa'ya karşı temkinliydi.

Mere Hüseyin Paşa'nın azline sebep olan en mühim hadise yeniçeri ağalığı meselesidir. Sultan Mustafa, 7 Temmuz 1622 (27 Şaban 1031) günü halihazırda kırk yedi gündür yeniçeri ağası bulunan Derviş Ağa'yı görevinden azlederek yerine silahdar olarak görev yapan Bayram Ağa'yı getirdi. Derviş Ağa'ya ise Karaman Beylerbeyliği tevcih olundu. Derviş Ağa görevden alınca aynı gece Veziriazam Mere Hüseyin Paşa, Derviş Ağa'yı Mudanya'dan kayığa bindirerek gönderdi²⁸⁶. Tugi, tutmuş olduğu kayıtta, yeniçeri ağasının görevden alınmasını padişahın kendi iradesinin bir sonucuymuş gibi belirtmeye çalışmıştır. Ancak Derviş Ağa'nın yukarıda bahsedildiği üzere Sultan Mustafa'nın saraydan çıkarılarak Orta Camii'ne gittiği süreçte bizatihi yanında olması, padişahın böyle bir emri kendi iradesi ile verdiğini inandırıcı olmaktan çıkarmaktadır. Derviş Ağa'nın Sultan Mustafa'nın en zorlu anlarında yanında olduğuna dikkat edilecek olursa bu emri verenin padişahıtan ziyade Mere Hüseyin Paşa olduğu akla gelmektedir. Ayrıca Derviş Ağa'nın görevinden alınır alınmaz aynı gece veziriazam tarafından İstanbul'dan gönderilmesi, şüpheleri onun üzerine çekmektedir. Nitekim Naima'da benzeri düşüncelerde olacak ki tüm bu azil ve görevlendirmelerin Mere Hüseyin Paşa tarafından yapıldığını kaydetmektedir²⁸⁷.

Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'nın görevinden azli ve İstanbul'dan uzaklaştırılması sipahi ve yeniçerilerin endişe duymasına sebebiyet verdi. Onlar ertesi gün (8 Temmuz 1622 Cuma günü) Mere Hüseyin Paşa'nın Derviş Ağa'yı öldürdüğü düşüncesi ile Etmeydanı'nda toplandılar. Burada askerler; *“Vezîr-i a'zam Mere Hüseyin Paşa, bugün, Ağa'muz öldürdi, yarın, öbür gün, birer, ikişer, bizi dahı kırmağa başlar. Bu ahvâli Pâdişâh'umuza i'lam*

²⁸⁴ Tugi, *age*, s. 137-138.

²⁸⁵ Tugi, *age*, s. 139-140

²⁸⁶ Tugi, *age*, s. 141; Solakzade, *age*, s. 722; Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 83. Bostanzade, Derviş Ağa'nın sipahiye eşkıyalık faaliyetlerine yönlendirdiği için görevinden alındığını belirtmektedir. Ayrıca o, Derviş Ağa'nın Kızıl Ada isimli bir yere sürgüne gönderildiğini yazmaktadır. *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 45. Burada ise, Derviş Ağa'nın Budin Beylerbeyliğine tayin edildiği belirtilmektedir.

²⁸⁷ Naima, *age*, s. 497; Kâtip Çelebi, *age*, s. 691.

eyleyelüm. Görelüm, Ağa, katl olunduğına Pâdişâh'un fermânı var mı, yok mı? Bilelüm!"²⁸⁸ diyerek veziriazama olan güvensizliklerini açıkça dile getirmişlerdir. Bu cümleden anlaşıldığı üzere sipahi ve yeniçeri alınan karardan padişahın haberi olmadığı inancındadırlar.

Sipahi ve yeniçerinin veziriazama duyduğu güvensizlik padişaha arzuhal yazma sonucunu doğurmuştur. Bu arzuhal padişahın ömrünün ve devletinin uzun olması dileği ile başlamaktadır. Daha sonra asıl konuya gelinir. Mere Hüseyin Paşa'nın Derviş Ağa'yı padişahın haberi olmaksızın suçsuz yere katlettirdiği ifade edilir. Mere Hüseyin bu arzuhalde din ve devlet düşmanı olarak gösterilir ve kendilerinin bu kişiyi padişahın yanında istemediklerini dile getirirler. Askerlerin sıkıntılarını dile getiren bu arzuhal on sipahi ve on yeniçeri ile birlikte saraya götürülerek padişaha teslim edilmek üzere Darüssaade Ağası İsmail Ağa'ya verilmiştir²⁸⁹. Düzenlenen arzuhal, askerlerin devlet kademesinde yapılan işlemlerin Sultan I. Mustafa'dan habersizce yapıldığının kuşkusu içerisinde bulunduklarını gösteren mühim bir hadisedir. Padişah'ın devlet idaresinde ve yönetiminde tesirinin olmadığı bu arzuhalde de anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ağalığı gibi mühim bir mevkiinin padişahı habersiz olarak değiştirilmesi öngörülemez bir durumdur. Atamalarındaki bu serbestlik durumu bile Sultan Mustafa'nın devleti yönetecek akli melekeler ve mukayese kabiliyetine sahip olmadığına göstergesidir.

Yeniçeriler ve sipahilerin gönderdiği arzuhale vakıf olan Sultan Mustafa'nın mukabil bir cevap verdiği anlaşılmaktadır. Düzenlenen hattı şerif Darüssaade Ağası İsmail Ağa'ya verilerek askerlere gönderildi. Hattı şerif çıkarılana kadar arzuhali teslim etmek için giden yirmi kişilik gruba diğer askerlerde katılmıştı. Böylece hemen hemen tüm askerlerin önünde yazılan hattı şerif okunmuş oldu. Buna göre; "*Benüm Sipâh ve Yeniçeri oğullarım! Hakk te'âlâ, sizi din ü devlete bağışlasun. Mefhûm-ı arzunuz, ma'lûmumuz oldu. Üç müstakim Vezîr'üm vardır: Dâvud Paşa ve Gürci Mehmed Paşa ve Lefkeli Mustafa Paşa. Üçi de, eyü âdemlerdür; ammâ, Mustafa Paşa, bî-garaz âdemdür. Her kangısın dilersenüz, Vezîrlîği virdüm*"²⁹⁰. Saraydan çıkan fermanla padişahın veziriazam seçimini askerlere bıraktığı anlaşılmaktadır. Veziriazamlık makamına dahi kendi iradesi ile atama yapamayan bir padişahın yukarıda bahsi geçen yeniçeri ağalığı görevinde yapılan değişiklikleri yapması da beklenemez. Bu ferman ile aslında Derviş Ağa'nın görevinden azlinin Mere Hüseyin Paşa eliyle gerçekleştiği de anlaşılmış oluyor. Ayrıca yine ferman bize Sultan Mustafa'nın devlet idaresinde herhangi bir etkisinin

²⁸⁸ Tugi, *age*, s. 142.

²⁸⁹ Tugi, *age*, s. 142-143, Naima, *age*, s. 497; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692; Hammer, *age*, s. 555; Danişmend, *age*, s. 314; Uzunçarşılı, *age*, s. 143.

²⁹⁰ Tugi, *age*, s. 143.

olmadığını açıklamaktadır. Yazılan fermanda muhtemeldir ki Valide Sultan'ın düşüncelerini yansıtmaktadır.

Fermanda dikkat çeken bir başka hususta yeniçerilere ve sipahilere yönelik hitap şeklidir. Sultan Mustafa'nın hitabında “*Benüm Sipâh ve Yeniçeri oğullarım!*”²⁹¹ İfadesi bulunmaktadır. Aynı gruba Sultan II. Osman'ın “*...Sipâh ve Yeniçeri babalar'um!...*”²⁹² dediğine yukarıda değinilmişti. Buradan anlaşıldığı üzere her ne kadar veziriazamlık makamı gibi mühim bir mevkiinin ataması yeniçeri ve sipahilere bırakılmış olsa da padişahın halen daha askerler üzerinde etkin olma gayesi güttüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca yeniçeri ve sipahilere karşı yönelik bu iki cümle çok kısa bir zaman dilimi içerisinde padişahların kendi içerisinde bulundukları dinamikler çerçevesinde askerlere olan yaklaşımını da ifade etmektedir. II. Osman onların yardımını isterken “babalarım” ifadesini kullanmaktaydı. II. Osman'a nazaran yeri sağlam olan I. Mustafa ise “oğullarım” ifadesini tercih etmektedir.

Fermanda belirtildiği üzere padişah daha evvel Osmanlı İmparatorluğu tarihinde yaşanılmamış bir olaya imza atarak veziriazam intisabını askerlere bıraktı. Ancak sorun çözülemedi. Çözumsuzluğun en önemli sebebi veziriazamlık için belirtilen her ismin askerler içinde farklı destekleyicileri mevcuttu. Askerlerin ortak hedefi Mere Hüseyin Paşa'nın azliydi. Ancak onun yerine kimin getirileceğini ve bu getirilen kişiyi de kendilerinin belirlemesinin istenileceğini hiç şüphesiz tahmin etmemişlerdi. Şayet böyle bir fikre hazır olsalardı hiç şüphesiz intisap edilecek kişi üzerinde daha evvelden ittifak sağlanırdı. Fakat süreci takip ettiğimizde bu şekilde bir fikir ittifakından bahsetmek güçtür. Onların bir kısmı Davud Paşa'yı, bir kısmı Mehmed Paşa'yı ve bir kısmı da Mustafa Paşa'yı istediler. Yeniçeri ve sipahiler arasında üç adayında destekçileri olduğundan tek bir kişi üzerinde fikir birliğine varılamadı. Bunun üzerine askerlerin ileri gelenlerinden bir grup Darüssaade Ağası İsmail Ağa ile görüştüler. Bu kısa müşaverede askerler kendilerinin veziriazam seçiminde herhangi bir isim belirtmelerinin uygun olmayacağını, Sultan Mustafa'nın atayacağı kişinin kendileri için makbul olduğunu belirttiler. Askerlerin tek istedikleri husus Mere Hüseyin Paşa'nın vakit kaybedilmeksizin görevinden alınıp katledilmesi²⁹³. Darüssaade ağası askerlerin görüşünü padişaha ilettiler. Bunun üzerine padişah tarafından veziriazamlık vazifesine kendisinin sütannesinin kocası olan Lefkeli Mustafa Paşa atandı. Onun göreve gelmesinin ardından Derviş Ağa yeniden yeniçeri ağalığı görevine getirildi. Yeniçeri ağası olan Bayram Ağa ise Bosna'ya

²⁹¹ Tugi, *age*, s. 143.

²⁹² Tugi, *age*, s. 98.

²⁹³ Tugi, *age*, s. 145; Naima, *age*, s. 497; Solakzade, *age*, s. 722; Cezar, *age*, s. 1837.

gönderildi. Mere Hüseyin Paşa ise can korkusuyla olsa gerek habersiz bir şekilde ortadan kaybolmuştur²⁹⁴. Lefkeli Mustafa Paşa'nın veziriazam olarak atanmasının akabinde yeniçeri ağalığına Derviş Ağa'nın getirilmesi, onun Mere Hüseyin Paşa tarafından öldürüldüğü haberlerinin asılsız olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bu durum, bize yeniçerilerin istediklerinde veziriazamlık gibi son derece önemli bir mevkiinin değişiminde ne kadar etkili olduklarını da göstermektedir.

Mere Hüseyin Paşa, yeniçeri ve sipahinin talebi ile görevinden alındıktan sonra yağmacılar tarafından aranmaya başlandı. Ancak bulunamadı. Mere Hüseyin taraftarları yağmacıların dikkatlerini dağıtmak için yeniçeriler ve sipahilerin birbirlerine girdiği bahanesini ileri sürdüler. Bu bahane yağın yoğun yağmurunda etkisi ile netice verdi yağmacılar dağıldı²⁹⁵. Sultan II. Osman ve Sultan Mustafa dönemini farklı bir bakış açısıyla anlatan *Anonim İbrance Kronik* yazarı yağmalanma olayını da Tugi'nin anlatımından farklı olarak ele almaktadır. Mere Hüseyin Paşa'nın mal varlığını yağmalamak isteyenlerin yeniçeriler olduğunu belirtir. Bunlar Hüseyin Paşa'nın evine girerek her ne varsa almışlardır. Burada yazar yeniçerilerin yağmaladıkları eşyaların bir kısmının Mere Hüseyin Paşa tarafından hazineden çalındığına vurgu yapmaktadır.²⁹⁶

Mere Hüseyin Paşa göreve geldiği andan itibaren yeniçeri ve sipahileri kendi yanına çekme siyaseti içinde oldu. Bu doğrultuda onlara birçok inamlarda bulunmaktan imtina etmediği görülmektedir. Aynı siyaset Mere Hüseyin Paşa'dan evvel görevde bulunan Davud Paşa tarafından da icra edildiği için devletin hazinesi askerlere verilen paralardan oldukça önemli darbeler yemişti. Peçevi konu ile ilgili olarak kaleme aldığı bir pasajında Davud Paşa'nın vermiş olduğu görevlerden dolayı Hüseyin Paşa'nın yandaşlarına yeni görevler vermekte zorluk yaşadığını yazmaktadır. Ayrıca Hüseyin Paşa'nın devlet hazinesinden kendi çıkarlarını desteklemek için savurganca harcama yaptığını ve bunun sonuncunda da hazineyi boşaltarak halkın damarlarını kuruttuğunu dile getirmektedir²⁹⁷. Mere Hüseyin Paşa'nın kısa süreli vezirlik vazifesindeki faaliyetlerinin faydalığı olmadığına Naima da dikkat çekmektedir. O, Mere Hüseyin Paşa'nın sırf korkusundan askerlere yaranmak için bol bol para dağıttığını ve

²⁹⁴ Naima, *age*, s. 497; Abdülkadir Efendi, *age*, C. II, s. 767. Hasan Bey-zâde veziriazam seçiminin öncelikle valide sultana aksettirildiğine vurgu yapmaktadır Hasan Bey-zâde, *age*, s. 951. Bu kayıt Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının bozukluğu dikkate alındığında daha doğru görünmektedir.

²⁹⁵ Tugi, *age*, s. 146.

²⁹⁶ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 45.

²⁹⁷ Peçevi, *age*, s. 364.

hazineyi boşalttığını iddia eder. Yine bunlara birçok dirlik ve koyun akçesi vermesine rağmen herhangi bir başarıya ulaşamadığını belirtir²⁹⁸.

1.10. Sultan Mustafa'nın Deli Değil Veli Olduğu İddiası

Sultan Mustafa'nın akıl hastalığı aleni olarak bilinmekteydi²⁹⁹. Tahta cülusunda yaşanan ve sonrasında devam eden yönetimdeki etkisizliği bunun en bariz örneklerindendi. Fakat buna rağmen padişahın bu kusurunun dile getirilmekten bazen imtina edildiği görülmektedir. Tugi anlattığı iki olay ile Sultan Mustafa'nın akıl hastalığının olmadığı onun uhrevi bir güce sahip olduğu izlenimini vermeye çalışır. Bunlardan ilki Darüssaade Ağası İsmail Ağa'nın anlatımından çıkmıştır. Buna göre Sultan Mustafa Cuma gecesini uykusuz geçirerek sabaha kadar kendi iç dünyasına dalar ve sabah namazını da kıldıktan sonra Kur'an okumaya başlar. Okuması bitip dua ettiği sırada padişahın önüne yemek getirirler ancak padişah sofrayı kaldırmalarını ve dışarda yaşanan olayları kontrol etmelerini ister. Padişahın bu uyarısından beş saat sonrada sarayın önü karışır³⁰⁰. Bunun gibi bir başka vakada yine Tugi tarafından kaleme alınmıştır. Padişahın bu kerametini Tugi'ye anlatan Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'dır. Buna göre, Sultan Mustafa, Üsküdar bahçesindeyken Bostancıbaşı Hoca Mahmud Ağa'ya filan yerde bir şehidin bulunduğunu ve onun gömüldüğü kabrin içinde bir tane sağ koyunun bulunduğunu, kabri açıp koyunu getirmesi gerektiğini emreder. Bostancıbaşı yanına aldığı birkaç bostancı ile padişahın bildirdiği yere gider. Kabri açtıklarında koyunu sağ olarak orada görürler. Hemen koyunu çıkarır ve padişaha götürürler. Sultan Mustafa, koyunu alarak ayağındaki ve gözündeki ipleri çözerek koyunu Bostancıbaşı Hoca Mahmud Ağa'ya beslemesi için verir. Daha sonra padişah koyunu canlı canlı gömen kişiyi buldurarak azarlamıştır. Tugi Sultan Mustafa'nın bu gibi daha çok kerameti olduğunu söylemektedir³⁰¹.

Sultan Mustafa'nın veli olduğuna delil olarak gösterilen bir başka hikaye yine Tugi ve Kâtip Çelebi tarafından aktarılmaktadır. Buna göre, Cerrah Mehmed Paşa'nın vaizlerinden olan İbrahim Efendi (Cerrahiye şeyhi) 27 Ramazan 1031 Cuma (5 Ağustos 1622) günü, Ramazanın son cuması olması münasebetiyle, vaaz vermektedir. Vaaz sırasında konuyu Sultan Mustafa'ya getirerek, padişahın üç gündür tek başına bir odada kaldığını ve burada yalnızca namazla meşgul olup ağladığını dile getirmektedir³⁰². Padişahın bu hareketlerinin bir pişmanlık göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Mustafa'nın bu denli ibadetle meşgul olmasının

²⁹⁸ Naima, *age*, s. 496.

²⁹⁹ Sultan Mustafa'nın akli sorunları ile ilgili bkz., 1.6., Sultan Mustafa'nın Birinci Hükümdarlığının Sonu.

³⁰⁰ Tugi, *age*, s. 145.

³⁰¹ Tugi, *age*, s. 148-149.

³⁰² Tugi, *age*, s. 155; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692.

sebebi ise onun rüyasında II. Osman'ı görmesinden kaynaklanmaktadır³⁰³. Tugi tarafından anlatılan bu hikayeler Sultan Mustafa'nın hastalığını örtme yönünde birtakım asılsız ve meşruiyet sağlayıcı anlatılardır. Topçular Kâtibi de üstü kapalı olarak Padişahın ulvi bir yanının olduğuna vurgu yapmaktadır. O padişahın ilk saltanatı sona erdiğinde kendi iradesi ile uzlete çekildiğini belirtir³⁰⁴.

Mustafa'nın akıl sağlığı ile ilgili ilginç bir anekdot İspanya Kralı III. Felipe'ye yazılan bir mektup içeriğinde göze çarpmaktadır. III. Felipe'ye yazılan bu mektupta Osmanlı halkının Mustafa'dan "aziz" olarak bahsettikleri ancak onun aziz mi yoksa deli mi olduğu tartışmasının halen daha devam ettiği bilgisine yer verilmektedir. Mektup sahibinin aktardığına göre Sultan Mustafa uzun yıllar boyunca kafes hayatı yaşamış ve bu zaman diliminde oldukça fazla dini kitaplar okumuştur³⁰⁵.

Sultan Mustafa'nın evliya olarak gösterildiği bir başka yer yine Tugi'nin eserinde yer almaktadır. O, padişaha övgü için yazdığı bir şiirde erenlerin Sultan Mustafa'ya rehber ve hizmetkar olduklarını söylemektedir. Yine aynı yerde "velayet" kavramını kullanarak velayetin padişaha verilmiş olduğundan bahseder³⁰⁶. Tüm bu anlatılar aklen zayıf olduğu bilinen Sultan Mustafa'nın Osmanlı tahtındaki yerini meşrulaştırma gayretinden başka bir şey değildir. Zayıf bir padişahın tahta bulunmasının handikabını ortadan kaldırmak adına ona uhrevi bir yön oluşturularak tahtı hak ettiği izlenimi verilmeye çalışılmıştır.

1.11. Lefkeli Mustafa Paşa'nın Vezareti ve İlk Atamalar

Lefkeli Mustafa Paşa sarayda yetişen bir bürokrattı. Önce silahtar olarak görev alan paşa daha sonra 1617 yılında Mısır Beylerbeyliği görevine getirildi. Burada başarısız bir görev yürüten paşa, görevinden azledilerek yeniden İstanbul'a çağrıldı ve bir müddet Yedikule Zindanları'nda hapsedildi³⁰⁷.

Lefkeli Mustafa Paşa, veziriazam olarak tayin edildikten sonra ilk iş Derviş Ağa'nın durumunu değerlendirmeye almak oldu. Bilindiği üzere Mere Hüseyin Paşa'nın azli ve yerine Lefkeli Mustafa Paşa'nın atanmasının sebepleri arasında Derviş Ağa'nın sürgüne gönderilmesi de yer almaktadır. Yeniçerilerin ve sipahilerin tepkisinden çekinenler acele bir şekilde, 9 Temmuz 1622 (29 Şaban 1031) tarihinde, Derviş Ağa'yı İstanbul'a getirttiler. Daha sonra

³⁰³ Tugi, *age*, s. 155; Sakaoğlu, *age*, s. 239-240.

³⁰⁴ Abdülkadir Efendi, *age*, C. I, s. 670.

³⁰⁵ Kumrular, *age*, s. 128.

³⁰⁶ Tugi, *age*, s. 157.

³⁰⁷ Özdemir, *agt*, s. 60-61.

yeniçeriler toplanarak Derviş Ağa'nın tekrardan yeniçeri ağası olması için padişaha bir arzuhal sundular. Padişah reddetme seçeneği oldukça düşük olan arzuhali derhal kabul etti. Böylece Derviş Ağa bir kez daha yeniçeri ağalığı vazifesine gelmiş oldu. Kethüda Ali Ağa ve Başçavuş Ehl-i Mezâk Ahmed Ağa, Orta Camii'de bulunan Derviş Ağa'nın yanına gelerek onu yeniçeri kapısına götürdüler. Derviş Ağa'nın yerine geçtiği Bayram Ağa'ya da Bosna Beylerbeyliği verildi³⁰⁸. Derviş Ağa yeni görevine geçtiği ilk gün yukarıda bahsedilen koyun hikayesini rivayet etmiştir. Bu hikayeyi tam göreve geldiği gün aktarması oldukça manidardır. Böylece Sultan Mustafa ulvi bir karakter gibi aksettirilirken kendisinin yeniden göreve gelmesi de bu ulviliğin bir parçası gibi algılanmaktadır.

Lefkeli Mustafa Paşa göreve geldiğinde sipahi ağalığı görevine Aydın Ağa'yı getirdi. Halep Beylerbeyliği Mustafa Paşa'ya, müratur-ı evvel ağalığı Gürcü Mehmed Ağa'ya, Şam eyaleti Mustafa Paşa'ya ve Erzurum eyaleti de Abaza Mehmed Paşa'ya verildi³⁰⁹.

1.12. Sultan Mustafa'yı Tahttan İndirme Girişimi

Lefkeli Mustafa Paşa'nın vezirliğindeki ilk divanda (10 Temmuz 1622)³¹⁰ yeniçeriler gürültü çıkararak daha evvel teslimi ve öldürülmesi istenen firari devlet adamlarının derhal katledilmesini talep ettiler³¹¹. Her ne kadar rütbeli yeniçeriler tarafından askerler arasındaki sorun giderilmeye çalışılşa da diğer taraftan kavgayı derinleştirmek isteyenlerin faaliyetleri olayın derhal sonlanmasına engel oldu. Onlar ve destekçileri olan yeniçeriler, padişahı istemediklerini açıkça dile getirdiler. Ayrıca bir mektup hazırlanarak sarayın haremine gönderildi. Mektup içeriğinde padişah yeniçeri ve sipahilerin faaliyetlerine karşı uyarılmaktadır. Buna göre padişahın yeniçeri ve sipahiyi dost olarak gördüğü ancak onların sultana ihanet peşinde olduklarını ve beraber ortak hareket ederek Sultan Murad'ın cülusu için gayret gösterdikleri anlatılmaktadır³¹². Bahse konu mektuptan Sultan Mustafa'nın alternatifinin Şehzade Murad olduğu anlaşılmaktadır. Daha evvel yaşanan, şehzadelerin öldürülmesi girişiminde de değinildiği üzere, Şehzade Murad'ın öldürülmek istenmesi olayı hatırlandığında

³⁰⁸ Tugi, *age*, s. 148; Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 84; *Anonim İbranice Kronik* Bayram Ağa'nın Bosna görevine değinmeyerek onun evine çekildiğinden bahseder. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 45

³⁰⁹ Abdülkadir Efendi, *age*, C. II, s. 767-768.

³¹⁰ Tugi, *age*, s. 150. Burada divanın tarihi "...mah-ı Ramazân-ı şerif'ün evveli, yek-şenbe günü..." olarak belirtilmektedir.

³¹¹ Bu ayaklanmayı Sultan Mustafa'nın olaydan beş saat önce tahmin ettiği ile ilgili malumat için bkz., 3.1.11., Lefkeli Mustafa Paşa'nın Vezareti ve İlk Atamalar.

³¹² Tugi, *age*, s. 151.

Valide Sultan'ın ve o zamanki veziriazam olan Davud Paşa'nın şehzadeyi ortadan kaldırarak böylesi bir alternatiften çok önceden kurtulma düşüncelerinin olduğu açıktır.

Tugi'ye göre hareme gönderilen mektup, Valide Sultan'a ondan da Sultan Mustafa'ya ulaştı. Olaya “vâkıf” olan padişah derhal bir hatt-ı şerif yazdırdı ve Ağakapısına gönderdi. Burada 13 Temmuz 1622 tarihi çarşamba günü tüm odalara ertesi sabah kapıda toplanmaları söylendi. Ertesi gün (14 Temmuz 1622) Ağakapısı önünde hatt-ı şerif okunmaya başlandı. Hatt-ı şerifin içeriği şöyleydi; *“Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm, Benüm Yeniçeri ve Sipâhî oğullar'um!. Hakk te'âlâ, sizi dîn devlete bağışlasun. Ben, sizün bahşışünüz ve terakkünüz virdüm. Ben, sizün hakkunuza taksir eylemedüm ve Beytü'l-mâl-i müslimîne telef göstermedüm ve ulûfenüz bî-kusûr virdüm. Siz, beni istememekten murâdunuz nedür? Evvel, size ne hâl oldu kim, âlem-i halvetde iken, beni çıkarup, Pâdişâh'umuz sensin diyüp, beni yirümden, huzurumdan kaldurup, Eskisarây'a ilet düünüz. Anda dahı komayup, Odalae'unuza, Ortacâmi'e iledüp, bey'at eyledüünüz? Virgü, Hakk'undur, suret-i zâhirde, siz, sebeb oldunuz. Şimdi, size ne hâl oldu kim, siz, beni istemez imişsiz?”*³¹³. Sultan Mustafa tarafından yazıldığı iddia edilen hatt-ı şerif incelendiğinde padişahın, askerlerin ayaklanmasına anlam veremediği anlaşılmaktadır. İktidarın yaklaşımı ayaklanmanın gerçeklemesi için bir gerekçe olmadığı yönündedir. Onlara göre askerlerin ulufeleri, bahşışleri ve terakkileri sorunsuz bir şekilde ödenmektedir. Devletin hazinesi de herhangi bir zarara uğramamış vaziyettedir. Yani aslında askerlerin isyanına gerekçe gösterilecek ekonomik bir buhranın olmadığı hatt-ı şerifte anlatılmak istenmiştir. Bu anlatım aynı zamanda ekonomik buhranların ayaklanma sebepleri olmasını da meşru zemine taşımaktadır.

Padişahın askerlere cevap niteliğinde olan hatt-ı şerifinde değindiği bir başka konuda kendisinin rızası dışında tahta çıkarıldığı konusudur. Kendisini öldürülme korkusu olan bir şehzade olarak tanımlamayıp halvette bulunan bir kişi olarak tanımlayan I. Mustafa, hiç aklında yokken yeniçeriler ve sipahilerce tahta cülus ettirildiğini onlar tarafından muhafaza edildiğini ve kendisine sultan olarak biat edildiğini belirtmektedir. Bu kayıttan anlaşılacağı üzere iktidar, askerler tarafından gönderilen mektubu oldukça dikkate almıştır. Buna mukabil olarak olası bir padişah değişikliğini engellemek adına savunma niteliğinde hatt-ı şerif yazılarak yeniçeri ve sipahiye açıklamalar yapılmıştır.

³¹³ Tugi, *age*, s. 152. Bahse konu hatt-ı şerif Tugi ve Solakzade haricinde kullandığımız diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Solakzade'deki kayıt için Solakzade, *age*, s. 723.

Tugi, Sultan Mustafa'nın tahttan indirilip yerine Murad'ın çıkarılması fikrinin askerler arasında tabana yayılan bir fikir olmadığını belirtmektedir. Ocak ağaları, çorbacılar, odabaşılar, yeniçeriler ve sipahilerin birçoğunun böyle bir işten haberlerinin olmadığını söylemektedir. Hatta onlarda kendi aralarında fikir birliğine varıp padişaha bir arzuhal sundular. Buna göre; öne sürülen iddiaların yeniçerileri ve sipahileri yıpratmak adına düzenlenen iftiralar olduğunu, kendilerinin padişahı memnun olduklarını, yazılan mektubun gerçeği yansıtmadığını ve taht değişikliği ile ilgili kendilerinin herhangi bir dahillerinin bulunmadığını açıkladılar³¹⁴.

Mustafa'nın tahttan indirilmesi onun için ilk değildi. Daha evvelde akli yetersizliği gerekçe gösterilerek tahttan indirilen Sultan Mustafa'nın bir kez daha tebdili söz konusu olmuştur. Onun yerine getirilmesi düşünülen ismin şehzade Murad olması oldukça dikkat çekicidir. Şehzadelere yapılan suikast girişiminde de onun öldürülmesi söz konusu oldu. O esnada orada bulunan bir saray hizmetçisinin uyarısı ile hayatı kurtulan Şehzade Murad'ın zamanla Sultan Mustafa'nın en büyük alternatifi haline geldiği görülmektedir.

Yaşanan olaylar neticesinde, Sultan Mustafa ve taraftarları askerlerin hala kendilerini desteklediklerini onaylamış oldu. Bu olaylar aslında bir nevi padişahın askerden güvenoyu alması olarak yorumlanabilir. 16 Temmuz 1622 (7 Ramazan 1031) günü padişah yeniden bir hatt-ı şerif düzenlettirerek yeniçerilere gönderdi. Hatt-ı şerifte padişah, yeniçerilere ve sipahilere dualar ederek bir nevi kendisine verilen desteğin karşılığını göstermiş oldu³¹⁵. Burada Sultan Mustafa'nın ulema ve kadılar hakkında da övgülerde bulunduğu belirtilmektedir. Tugi, ulema arasında Kethüda Mustafa Efendi haricinde padişaha düşmanlık gösteren kimsenin olmadığını belirtmektedir. Kethüda Mustafa'ya tabi olanlarında tıpkı onun gibi padişah hakkında kötü sözler söyledikleri ve bu sebepten Kethüda Mustafa'nın namının inkarcı olduğuna dikkat çekilmektedir³¹⁶.

1.13. İstanbul'da Yaşanan İlginç Bir Olay

Sipahiler ve yeniçeriler ile birlikte taşkınlık çıkarmaya hazır bir grup insan İstanbul sokaklarında yağmaya girişmek için 1031 Ramazan ayının başlarında (10 Temmuz 1622'de ramazan ayı başlamaktadır.) harekete geçti. Bunlar ellerinde davullar ve zurnalar ile sokak sokak gezerek halka korku salmaktaydılar. Güruh, zabıtlar kapısı ile paşalar sarayına giderek burada bulunanlardan ya kumaş ya da para istemekteydiler. İstedikleri para bazen yirmi ile otuz filori olarak değişmekteydi ve para ya da kumaşı almadan kapıları terk etmemekteydiler.

³¹⁴ Tugi, *age*, s. 153; Solakzade, *age*, s. 724.

³¹⁵ Tugi, *age*, s. 154.

³¹⁶ Tugi, *age*, s. 154.

Bunların haricinde Kurşunlu Han'da bulunan sipahiler ile denizciler, Ramazan gecesi İstanbul'daki hayat kadınlarını erkeklerin arasına dahil ederek kahvehanelerde gezdirdiler. Bu taşkınlıklar bayram günü de devam etti. Bayram günü kurdukları salıncaklarda toplumun ileri gelenlerini mumla birlikte salıncağa bindirmekteydiler. Tugi mevcut durumun vahametini anlatmak için “...*El-hakk, ne ekâbirde ırz u vakar ve ne erâzilde edeb ü hayâ kaldı...*”³¹⁷ demiştir.

Tugi ramazan ayının ortasında (24 Temmuz 1622) İstanbul'a Avrupalı bir elçinin geldiğinden söz etmektedir. Ancak burada herhangi bir isim vermemekle birlikte elçinin hangi Batı ülkesinden geldiği de belirsizdir. Elçinin İstanbul'a geldiğinde Sultan Mustafa ile görüştüğü bilinmektedir. Kendisine bir önem göstergesi olarak hilat giydirildiği de bilinmektedir³¹⁸.

1.14. Bağdat'ta Kerim Ağa İsyanı

Anonim Kronikte 15 Temmuz 1622 tarihi ile aktarılan Kerim Ağa isyanı incelenen diğer kaynaklarda ve arşiv belgelerinde rastlanılmamıştır. Her ne kadar vaka teyide muhtaç dahi olsa burada bahsetmekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. II. Osman'ın öldürülmesi Kerim Ağa denilen kişi tarafından öğrenildiğinde isyan hareketi başladı. Kerim Ağa etrafına topladığı her çeşit insan ile Bağdat şehrine girdi. Burada içlerinde sipahilerin de bulunduğu 30 bin kişinin katledildiği bilgisi yer almaktadır. Olayların yaşandığı sırada Bağdat valisi olan Yusuf Paşa muhtemelen olayları iyi idare edemediği için yeniçeri ağasını öldürmüştür. Yaşanan olaylarda Bağdat'ta bulunan askerlerin üçte birinin öldürüldüğü yazmakla birlikte Kerim Ağa'nın halkın canına kastetmediği belirtilmektedir. Ayrıca Kerim Ağa, şehir kulesini ele geçirdiğinde daha evvel Sultan Süleyman'ın İran şahından ele geçirdiği kıymetli silahlara el koymuştur. Olay İstanbul'a aksetmesine rağmen halihazırda yaşanan sorunlar dolayısıyla herhangi bir yardım yapılamamıştır³¹⁹. *Anonim İbranice Kroniğin* bize aktardığı pasaj dikkatle incelendiğinde birtakım gerçekçi olması mümkün görünmeyen bilgiler göze çarpmaktadır. Bunun en belirgin örneği Kerim Ağa grubunun 30 bin kişiyi öldürmesi konusudur. Kroniğin bize aktardığına göre Kerim Ağa'nın yanında toplanan kalabalığın profesyonel bir askeri birlik olmadığı açıktır. O yanına topladığı “*her çeşit insan*” ile bu isyana kalkışmıştır. Yanındakilerin büyük çoğunluğu Sultan II. Osman'ın öldürülmesine duygusal tepki veren ve askerlik mesleğine mensup olmayan vatandaşlardır. Bu grubun 30 bin kişi kadar kitleyi öldürmesi mümkün görünmemektedir.

³¹⁷ Tugi, *age*, s. 154-155.

³¹⁸ Tugi, *age*, s. 155.

³¹⁹ *1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti*, s. 45-46.

Ayrıca yine Kerim Ağa grubunun bu 30 bin kişiyi halktan kimseye dokunmadan öldürdüğü bilgisi iddiayı daha da zayıflatmaktadır³²⁰.

1.15. Sultan Mustafa'nın Halka Görünmesi

Padişah Ramazan Bayramı'nın ilk günü olan 1 Şevval 1031 (9 Ağustos 1622) tarihinde Bayram namazını kılmak için Ahmediye Camiisi'ne gitti. Bayram namazını burada kılan padişah daha evvel halkın karşısına çıktığı gibi yine debdebeli bir görünüş içerisindeydi. Tugi bu sahneyi anlatırken “...*Hakk te'âlâ, ol Pâdişâh-ı gerdûn-vakara ol mikdâr, cemâl-i bâ-kemâl müyesser eylemişdür kim, şâhân-ı selefden birisine müyesser olmamışdur...*”³²¹ ifadelerini kullanmıştır. Ancak padişahın bu gösterişini diğer kaynakları dikkate almamıştır.

Bayram namazının bitmesinin ardından Sultan Mustafa'nın kurulan divana katılmıştır. Ancak o divandaki tahta oturmayarak önünde ayakta beklemekteydi. Burada vezirler, ulema mensupları ve bürokratlar gelerek padişahın elini öptüler³²². Bu kısımda padişahın taht önünde ayakta durması önemli bir konudur. Tugi padişahın bu durumunu meşrulaştırmak adına bazı örnekler vererek konuyu açıklığa kavuşturma çabası içine girmiştir. O, padişahın önceki halifelerin düsturuna uyarak ayakta beklediğini yazmaktadır. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin bayram günlerinde bayramlaşma merasimleri sırasında hep ayakta bulunduklarını ileri sürerek Mustafa'yı haklı çıkarma çabası içerisinde³²³. Ayrıca Tugi'nin böyle bir açıklama gayretinde bulunması padişahın davranışının garip karşılandığının da delili olmaktadır. Naima ve Kâtip Çelebi ise bayramlaşma konusunu ele alırken Sultan Mustafa'nın ayakta bulunduğunu belirtirler. Ancak bu durum müverrihlere de garip gelmiş olacak ki halkın bir kısmının bu davranışını iyiye yormak adına “dört halife geleneği” tezini ileri sürdüklerini ifade ederler. Naima ve Kâtip Çelebi'nin kayıtlarından padişahın bu davranışını tasvip etmedikleri ve bu hareketi iyiye de yormadıkları çıkarımı yapılabilir.

³²⁰ Arşiv belgeleri üzerinden yapılan tetkiklerde Yusuf Paşa ile ilgili bilgilere ulaşılammış olup ancak 14 Ramazan 1606 (23 Ocak 1606) tarihinde Bağdat'ta Vezir Yusuf Paşa isimli bir yöneticinin “...*Bağdat üzerinde müstevli olan sekban vesair eşkıyanın ve kızılbaş taifesinin def'i ve izalelerinden envai say-u ihtimam olup...*” şeklinde İstanbul'a gönderdiği belgeden Bağdat'ın karışıklığa müsait olduğu bir vaziyetin olduğu anlaşılabılır BOA, AE.SAMD.I, 4-321. Kerim Ağa olayı da bu çerçevede değerlendirildiğinde, II. Osman'ın öldürülmesi vakasının halkın tepkisine yol açması ve küçük çaplı bir isyana sebebiyet vermesi muhtemeldir. Ancak kroniğin bildirdiği sayılar gerçekçi olmaktan uzaktır.

³²¹ Tugi, *age*, s. 155-156.

³²² Tugi, *age*, s. 156; Naima, *age*, s. 497; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692, Sakaoğlu, *age*, s. 240,

³²³ Tugi, *age*, s. 157. Tugi eserinin aynı yerinde *Der Medh-i Sultan Mustafa Hân* başlığını taşıyan şiirinde padişahın velayetine atıfta bulunmuş ve onun davranışlarını dört halifeden örnekler vererek meşrulaştırmaya çalışmıştır.

1.16. Lefkeli Mustafa Paşa'nın Görevden Azli ve Bazı Yeni Atamalar

Lefkeli Mustafa Paşa kısa süreli veziriazamlığında kendisinden önceki dönemi yeterince tetkik etmemiştir veyahut bunun için bir gayret göstermemiştir. Hüseyin Paşa dönemi gibi kendisinin döneminde de birçok aksaklıklar göze çarpmaktadır. Bunların en mühimi rüşvet ve iltimasın sonlandırılmamış olmasıdır. Mustafa Paşa göreve geldiğinde önceki veziriazamın yapmış olduğu atamaları değiştirerek, devletin bürokratik kademelerine kendi adamlarını getirip nüfuz sahibi olma düşüncesiyle. Yeni mansıpları kendi çıkarlarını desteklemek için kullanan Mustafa Paşa buradan birçok gelir de elde etti. Alınan rüşvetler haliyle halkın canını sıkmaktaydı³²⁴.

Lefkeli Mustafa Paşa'nın faaliyetlerinden Bostanzade Yahya Efendi'nin de oldukça rahatsız olduğu eserinden anlaşılmaktadır. O, veziriazamdan bahsederken oldukça sert ve keskin ifadeler kullanmıştır. Müverrih, Devleti Aliyye'nin kuruluşundan itibaren Mustafa Paşa kadar nefret edilen bir şahsın hiç bulunmadığını söylemektedir. Veziriazamın mevcut durumunu izah için kıyas yolunu tercih eden Yahya Efendi onun karşısına Mısır'ın eski sultanı olan Firavun'u koymuştur³²⁵. Anlaşılabacağı üzere Lefkeli Mustafa Paşa'nın kısa süreli vezaretinden kimse memnun değildi. Bu memnuniyetsizliğin en mühim nedeni de önceki döneme hakim olan rüşvet ve iltimasın sonlandırılmamasıdır.

Lefkeli Mustafa Paşa'nın yönetiminden en çok rahatsız olan grup sipahilerdi. Onlar veziriazamdan duydukları endişeyi dile getirmek adına 9 Şevval 1031 (17 Ağustos 1622 Çarşamba) günü Etmeydanı'na geldiler. Yeniçerilerin de bulunduğu meydanda, Mustafa Paşa hakkında uygunsuz bazı konuşmalar yaparak veziriazamın değiştirilmesi gerektiği yönünde oy bildirdiler. Ancak burada yeniçerilerin sipahiler ile aynı fikirde olmadıkları anlaşılmaktadır. Yeniçeriler ve sipahiler arasında yapılan müşavere birincilerin sarayın kararlarının arkasında oldukları yönünde sonuçlandı. Yeniçerilerin düşüncesi; veziriazam intisabı padişah tarafından yapılan bir eylemdi ve ordunun buna karışması uygun değildi. Aynı zamanda kendileri veziriazamın devleti idare yönteminden memnundular. Veziriazamın padişahın mutlak vekili olduğuna da vurgu yapan yeniçeriler, onun hakkında herhangi bir söz söylemenin uygun olmayacağı görüşündeydiler³²⁶. Bu bilgiyi yalnızca Tugi vermektedir. Lefkeli Mustafa Paşa'nın vezaretten azli konusu yeniçeri ve sipahi arasında istişare edilmesi muhtemel bir olaydır. Burada şüphe ile yaklaşılması gereken esas konu, sipahi grubunun veziriazamı istemezken

³²⁴ Peçevi, *age*, s. 364.

³²⁵ Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 84.

³²⁶ Tugi, *age*, s. 158-159.

yeniçerilerin istemesidir. II. Osman ile I. Mustafa arasında yaşanan olaylar anlatılırken birçok kez görüldüğü üzere bu iki grubun daima müştereken hareket ettiği gözlemlenmektedir. Ne olmuştur ki Peçevi ve Yahya Efendi'nin kayıtlarında oldukça kötü anılan Lefkeli Mustafa Paşa yeniçerilerden destek görmüştür. Burada akla gelen tek husus Tugi'nin yandaş bir tavır sergilemiş olabileceğidir. Bununda çok açık bir sebebi vardır ki kendisi eski bir yeniçeri solaktır³²⁷. Sekiz yıl müddetince solak olarak orduda görev yapan Tugi daha sonra emekliliğe ayrıldı. Emekliliği sırasında yeniçeri ocağı ile bağını hiçbir zaman koparmadı. Bu yakınlık onun yeniçeri ileri gelenlerinden maddi destek sağlamasına kadar gitmiştir³²⁸. Sipahi grubu tarafından önerilen veziriazam değişikliği mevzuu Tugi'nin içinde bulunduğu durum ile birlikte değerlendirilmelidir. Böylece yeniçerileri saraya sadık ve verilen kararlara karşı anlayışlı gösterme çabası açığa çıkmış olur.

Sipahi ve Yeniçeri arasında yaşanan olaydan üç gün sonra Sultan Mustafa, Eyüp Sultan Türbesi'ne gitti. Mutat olduğu üzere kayıkla gidip at ile geri dönmüştür. 17 Şevval 1031 (25 Ağustos 1622 Perşembe) günü de padişahın Davud Paşa Çiftliği'ne gittiği bilinmektedir³²⁹. Tugi bu bilgileri sunarken kaleme aldığı beyitlerin bir mısrasında “...*Adl-ile şehrin gezer Şâh-ı cihân Mustafa...*”³³⁰ demektedir. Yazar her ne kadar ayrıntıya girmese bile Sultan Mustafa'nın bu gezileri birtakım sorunları halletmek adına gerçekleştirdiği anlaşılabilir.

Aynı tarihlerde İstanbul kadısının da değiştiğini görmekteyiz. 5 Eylül 1622 günü İstanbul kadısı olan Çeşmi Efendi görevinden azledilerek yerine daha evvel Edirne kadılığı görevinde bulunan ve aynı zamanda Müftü Yahya Efendi'nin de akrabası olan Hasan Efendi atanmıştır³³¹.

Yukarıda bahsedildiği üzere sipahi grubu Lefkeli Mustafa Paşa'nın vezaretine muhalifteler. Ancak yeniçerilerden gerekli desteği bulamadıkları için 17 Ağustos 1622 günü yaptıkları girişim sonuçsuz kaldı. Bu ilk girişimden yaklaşık bir ay sonra 15 Zilkade 1031 (21 Eylül 1622 Çarşamba) günü sipahiler bir kez daha Lefkeli'nin görevden alınması için girişimde bulundular. O sırada padişah Davud Paşa Çiftliği'nde bulunduğundan sipahiler de çiftlik önüne gittiler. Burada Darüssaade Ağası İsmail Ağa ile mülaki olan sipahiler veziriazamdan şikayet

³²⁷ Mithat Sertoğlu, “Tuğî Tarihi”, *Belleten*, C. XI, TTK Yay, Ankara 1947, s. 489; Nezihi Aykut, “Hüseyin Tûğî”, *TDVİA*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 15.

³²⁸ İz, agm, s. 15.

³²⁹ Tugi, *age*, s. 159. Naima ve Kâtip Çelebi padişahın Davud Paşa çiftliğine gittiği tarihi 11 Şevval 1031 olarak vermektedirler Naima, *age*, s. 498; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692.

³³⁰ Tugi, *age*, s. 159.

³³¹ Tugi, *age*, s. 159.

etmeye başladılar. Şikayetlerinin temelinde, Lefkeli Mustafa Paşa'nın rüşvet alması yer almaktaydı. İsmail Ağa sipahilerin taleplerini Sultan Mustafa'ya ilettiğinde padişah hemen Lefkeli'yi görevinden alarak yerine Gürcü Mehmed Paşa'yı atadı. Lefkeli Mustafa Paşa'nın da görev süresi oldukça kısa sürdü. O veziriazamlık görevinde ancak yetmiş yedi gün kalabilmiştir³³². Veziriazamın azli ile ilgili kaynaklardaki tarihlerde farklılık göze çarpmaktadır. Naima ve Kâtip Çelebi, Tugi'den farklı olarak 15 Şevval 1031 tarihini vermektedirler³³³. Burada ayrıca Naima tarafından fazladan bir bilgi daha verilmektedir. Buna göre Lefkeli Mustafa Paşa görevinden azledilirken padişahın konuyu şeyhülislam da açtığı belirtilmektedir. Şeyhülislam, Davud Paşa Çiftliği'ne davet edilmiş ve burada yapılan meşveretin akabinde vezaret mührü Lefkeli'den alınarak Gürcü Mehmed Paşa'ya verilmiştir³³⁴.

Lefkeli Mustafa Paşa'nın azli konusunu Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi biraz farklı ele almıştır. Farklılığın en mühim göstergesi olayın tarihlenmesindedir. O veziriazam değişikliğini 1032 yılının Muharrem (1622 yılı kasım sonları aralık başları) ayına atmaktadır. Olayı anlatırken Gürcü Mehmed Paşa taraftarlarının 1031 yılı Zilhicce ayının son günlerinde (29 Ekim-04 Kasım 1622?) bir araya gelerek kendisini vezarete geçmesi yönünde tahrik ettiler. Mehmed Paşa taraftarları Lefkeli Mustafa'yı suçlarken "*Hâlâ Vezîr-i a'azam olan Mustafa Paşa bir ala ecnebî tevâbi' peydâ etdi*"³³⁵ diyerek Mustafa Paşa'nın idaresinden duydukları sıkıntıları dile getirdiler. Daha sonra beraberce Davud Paşa Çiftliği'ne giden Gürcü Mehmed Paşa taraftarları, burada Lefkeli ile ilgili şikayetlerini dile getirdiler ve padişah tarafından Lefkeli Mustafa Paşa görevden alınarak yerine Gürcü Mehmed Paşa veziriazam yapıldı (1-5 Muharrem 1032?). Vezaret mührü Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa tarafından Mustafa Paşa'dan alınıp Gürcü Mehmed Paşa'ya teslim edildi³³⁶.

Lefkeli Mustafa Paşa'nın görevinden azlinde en etkin tarafın sipahiler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ilginç olan burada yeniçeriler tarafından herhangi bir destek görmemeleridir. Topçular Kâtibi'nin belirtmiş olduğu Gürcü Mehmed Paşa taraftarlarının da değişime sebep olan sipahiler olması muhtemeldir³³⁷. Bu vezaret değişiminde dikkat çeken bir

³³² Tugi, *age*, s. 160,162; Bostanzade Yahya Efendi, *age*, s. 84; Uzunçarşılı, *age*, s. 143.

³³³ Naima, *age*, s. 498; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692.

³³⁴ Naima, *age*, s. 498.

³³⁵ Abdülkadir Efendi, *age*, C. II s. 768.

³³⁶ Abdülkadir Efendi, *age*, C. II s. 768-769.

³³⁷ Veziriazam değişikliğinde etkin olan esas unsurun sipahiler olduğu anlaşılmaktadır. Tugi tarafında verilen bir ara bilgide Davud Paşa Çiftliğinde bulunan sipahiler arasında yeniçeri askerinin bulunup bulunmadığı konusunda bir pasaj yer almaktadır. Buna göre Yeniçeri Ağası Derviş Ağa yeniçerilerin sipahilerle işbirliği yapıp yapmadığını öğrenmek için odabaşlarını ve çorbacıları toplamıştır. Grubun cevabı daha evvel yukarıda değinildiği gibidir. Kendilerinin veziriazamdan herhangi bir şikayetlerin olmadığını söylemişlerdir. Tugi, *age*, s. 162.

diğer önemli husus tarihlenmede görülen farklılıklardır. Dönemi bizzat yaşayan Tugi tarafından verilen 21 Eylül 1622 tarihi daha gerçekçi bulunduğundan vezaret değişimi olarak bu tarih kabul edilmiştir.

1.17. Gürcü Mehmed Paşa Dönemi ve Genel Ahval

Vezaret değişikliğinden sonra 25 Zilkade 1031 (1 Ekim 1622 Cumartesi) günü Karadeniz donanmasının serdarı olan Recep Paşa İstanbul'a geldi³³⁸. Recep Paşa önderliğindeki donanma, 1621 yılındaki Osmanlı-Lehistan barışından sonra Kazakların Osmanlı topraklarına akın etmesi sebebi ile Karadeniz'deki akınları engellemek için orada bulunuyordu³³⁹. Aslında Lehistan ile yapılan barışa göre Kazakların Karadeniz kıyılarına akın yapmaları yasaktı. Ancak bunlar İstanbul'un içinde bulunduğu durumdan faydalanma düşüncesi ile saldırılarına devam etmişlerdir. Kazak akınlarını kesmek için görevlendirilen Recep Paşa 600 şaykadan oluşan Kazak denizcileri ile mücadele ederek onlara ağır zayıatlar verdi. Recep Paşa İstanbul'a döndüğünde yanında 500 esir bulunmaktaydı. 27 Zilkade 1031 (3 Ekim 1622 Pazartesi) tarihinde Sultan Mustafa uzun bir süredir bulunduğu Davud Paşa Çiftliği'nden ayrılıp İstanbul'a geldi ve burada Recep Paşa'ya Karadeniz'deki başarılarından ötürü padişah tarafından kıymetli bir hilat verildi³⁴⁰.

Bu sıralarda İstanbul'da yaşanan bir başka kayda değer olayda İran'dan elçi gelmesidir. Osmanlı ile İran (Safevi) ilişkileri 1501 tarihinden itibaren aktif olarak devam etmekteydi³⁴¹. Sultan Mustafa'nın kısa süreli iki hükümdarlığında da bu ilişkiler devam etti. 9 Ekim Pazar günü Şah Abbas tarafından gönderilen Ağa Rıza isimli elçi İstanbul'daydı. Elçi oldukça kalabalık bir alay ile karşılandı. Karşılama yapanlar arasında yeniçeri ağası, bölük ağaları, kapıcıbaşılar, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, sipahi ve yeniçeriden iki grup, cebeciler, topçular ve acemioğlanları vardı. Elçi böyle bir kalabalık ile karşılanırken Sultan Mustafa'da saraydan elçiyi izlemekteydi. Daha sonra elçi Vefa semtindeki Dilsiz Kızılbaş Hasan'ın evine götürüldü. Yanında padişaha sunulmak üzere getirdiği hediyeleri ve adamları ise yakında bulunan Pertevpaşa Hanı'na götürüldü³⁴². Elçinin ziyaretinin sebebi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı ile Safeviler arasındaki dış ticaret ilişkileri düşünüldüğünde ziyaretin sebebinin iktisadi işbirliği için olduğu düşünülebilir. Özellikle bu

³³⁸ Tugi, *age*, s. 163.

³³⁹ Danişmend, *age*, s. 315.

³⁴⁰ Cezar, *age*, s. 1838; Hammer, *age*, s. 559; Danişman, *age*, s. 84; Kâtip Çelebi, *age*, s. 692-693; Tugi, *age*, s. 164.

³⁴¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevî Münasebetleri (XVI.-XVII. yüzyıllar)", *Belleten*, C.LXVI, S. 246, 2002, s. 503.

³⁴² Tugi, *age*, s. 165; Naima, *age*, s. 498.

dönemde Osmanlı üzerinden Avrupa'ya nakledilen İran ipeğinin önemi düşünüldüğünde ziyaretin gerekçesi daha iyi anlaşılmaktadır. İran ipeği hem ucuz hem de kaliteli bir üründü ve bu ürün Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Halep ile İzmir'de oldukça boldu. 1621 yılında İran'ın 6000 balya ham ipeği Halep üzerinden Avrupa'ya aktardığı bilinmektedir. Nakliye işini de büyük çoğunlukla Venedik ve İngilizler üstlenmekteydi³⁴³. İngilizlerin ipek ithalatına duydukları ilgi oldukça yüksekti. İngiltere'nin ipeğe olan ilgisi onları, ürünü daha ucuza mal edebilmek için Trabzon üzerinden İran ile doğrudan bir bağlantı oluşturma düşüncesine dahi itti. Ancak bu teşebbüs Venedik, Ermeni ve Gürcü ipek tüccarlarının karşı gelmesi ile uygulamaya giremedi³⁴⁴. İngilizler İran ipeğine ulaşmak için Osmanlı topraklarında yaptıkları her işleme vergi ödüyorlardı ve buda Osmanlı İmparatorluğu için ipekten edilen bir kazanç kalemi anlamına geliyordu. Ancak bu gelir zaman zaman Osmanlılar ile Safeviler arasında yaşanan ambargolardan dolayı kesintiye uğruyordu. İki devletin birbirine ambargo uygulaması kendileri haricinde İtalyanları ve İngilizleri de olumsuz etkiliyordu. Fakat asıl kaybeden Osmanlı İmparatorluğu ile İran oluyordu³⁴⁵. İki devlet arasındaki ticari ilişki ağı İran elçisinin İstanbul'a geliş sebebi olabilir. Elçinin yanında hediyeler³⁴⁶ ile gelmesi bu iddiayı doğrular nitelikte bir kanıttır.

Elçi Ağa Rıza, 17 Ekimde toplanan divana kabul edildi. Hediyelerini bizzat Sultan Mustafa'ya sundu. Padişahın eteğini öpen elçi İran şahının mektubunu sultana sundu. Elçinin getirdiği hediyeler o kadar çoktu ki bunları padişaha göstermek için 1400 kişinin uğraştığı söylenmektedir. Padişah hediyeleri gördükten sonra Ağa Rıza'ya ve onunla birlikte saraya gelen yirmi kadar adamına hilat giydirilmesini söyledi³⁴⁷. Padişah tarafından İran elçisine hilat giydirilmesi bu görüşmenin olumlu sonuçlandığının bir göstergesidir.

İstanbul'da yaşanan bir başka mühim hadisede 6 Zilhicce 1031 (12 Ekim 1622 Çarşamba) günü Kaptan Halil Paşa'nın Akdeniz donanması ile gelmesidir. Bunlar Akdeniz'de düşman donanması ile karşılaşmamışlar ancak dört defa fırtınaya yakalanmışlardır³⁴⁸.

³⁴³ Cihat Aydoğmuşoğlu, "Şah Abbas Devrinde (1587-1629) İran'da Ticari Hayat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48, 2012, s. 367-368.

³⁴⁴ Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, çev., Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 434-435.

³⁴⁵ Aydoğmuşoğlu, agm, s. 367-368.

³⁴⁶ Tugi bu hediyelerden bahsederken "...*El-hakk, bir târîhde, böyle hedâyâ ile Devlet-i Osmâniyye'ye ilçi gelmiş degül idi...*" ifadelerine yer vermektedir. Tugi, *age*, s. 165. Naima bu hediyelerin hazineye teslim edildiğini kaydetmektedir. Naima, *age*, s. 498.

³⁴⁷ Tugi, *age*, s. 169-170.

³⁴⁸ Tugi, *age*, s. 165.

1.18. Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'nın Görevinden Alınması

Yeniçeri Ağası Derviş Ağa, yeniçeriler ile yaşadığı buhran sonrasında padişahın emri ile 14 Ekim 1622'de görevinden alındı. Ağanın azlinin sebebi, İstanbul dışındaki yerlerde yeniçerilerin hazinesine³⁴⁹ kalan emtianın kaydının kendi adamlarınca tutulmasını istemesidir. Onun bu isteğine yeniçeriler karşı çıktı. Onlar, ocağın kuruluşundan itibaren hazinelerinin zaptı ve tasarrufunun yine ocak içinde görevli olan gedikliler³⁵⁰ tarafından idare edildiğini söylediler. Bu yüzden Derviş Ağa'nın isteği onlara uygun değildi ve bunu kabul etmediler. Derviş Ağa askerlerin tepkisini dikkate almayarak istediğini görevlendireceğini bildirdi. Bunun üzerine yeniçeri askerleri bir uyarı daha yaparak ağaya kendi adamları haricinde, ocak içerisinde bulunan istediği gedikliyi gönderebileceğini söyledi. Ancak ağa bu cevaptan memnun olmayarak yeniçerilere ve hazinelerine lanet okudu. Bu olay askerleri huzursuz ettiği için Derviş Ağa'ya karşı muhalefet ettiler ve durumu Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'ya açtılar. Veziriazam konuyu Sultan Mustafa'ya iletti. Padişah çözümü Derviş Ağa'yı ağalıktan azletmekte görerek derhal görevine son verdi. Yerine Rikabdar Kara Mustafa Ağa atandı³⁵¹. Tugi, konu ile ilgili Derviş Ağa'ya biraz sert ifadeler içeren bir şiir kaleme almıştır. Burada ağanın ocağa inkarcı olmaması, küfür etmemesi gerektiği bunun yerine hizmet etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şiirin son beytinde Şeyh Ruşeni'nin eserine gönderme yapan Tugi, inine ürüyen köpek uyuz olur anlamında bir ifade kullanarak Derviş Ağa'nın davranışlarını hiç onaylamadığını açık bir dille belirtmiştir³⁵².

1.19. Başkentte Düzen Sağlama Gayretleri

İstanbul'da, 22 Zilhicce 1031 (28 Ekim 1622 Cuma) tarihinde, oldukça önemli bir toplantı gerçekleşti. Toplantıda Veziriazam Gürcü Mehmet Paşa, ulemanın önde gelenleri, Yeniçeri Ağası Kara Mustafa Ağa, bölük ağaları ve diğer ağalar vardı. Amaç başkentte bozulan düzeni yeniden tesis etmektir. Özellikle geceleri ortaya çıkan bazı gruplar başkent halkına rahat vermiyorlardı ve halkı gördükleri yerde soyuyorlardı. Toplantının bir başka konusu ise Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazamlığı sırasında sipahilere dağıtılan vakıf tevliyetleriydi³⁵³. Daha

³⁴⁹ İstanbul ve taşrada vefat eden yeniçerilerin mirasına el koyulurdu. Bu vazife beytülmalci olarak bilinen yayabaşılar tarafından ifa edilirdi. Yeniçerilerin beytülmal sandığı yeniçeri katibinin dairesinde bulunurdu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. I, TTK Yay., Ankara 1988, s. 215.

³⁵⁰ Gedüklü kelimesi çoğunlukla yeniçeri ocağına mensup askerlerin oğulları için kullanılmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. II, TTK Yay., Ankara 1988, s. 165. Gedüklüler hakkında daha fazla bilgi için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. I, s. 402-404.

³⁵¹ Tugi, *age*, s. 165-167. Derviş Ağa 22 Ekim 1622'de padişah tarafından Budin Beylerbeyliği görevine verildi; Tugi, *age*, s. 169.

³⁵² Tugi, *age*, s. 167-168.

³⁵³ İsmail Cebeci, "Tevliye", *TDVİA*, C.XXXI, Ankara 2012, s. 40; Tevliyet terimi burada Osmanlılar döneminde vakıfların yönetimi için mütevellî tayini olarak açıklanmıştır.

evvel kolayca vakıf mütevellisi olanları gören mevcut sipahiler aynı şekilde kolayca vakıf mütevellisi olmak istiyordu. Mütevellilikteki bol kazanç sipahileri cezbediyordu. Bunlardan bazıları hiç sipahilik görevini yapmadan doğrudan sipahi mülazımı oluyor ardından vakıf mütevelliliği elde ediyordu. Sistem bu şekilde bir bozukluğa düştüğü için divan katipleri ve diğer devlet görevlileri kendi dirliklerini bırakıp sipahiliğe geçmeye başladılar. Bunlar askerlik mesleğinden o kadar uzaktı ki çoğu savaşılar gitmezdi. Bazıları İstanbul'dan dahi çıkmıyordu. Mevcut durumdaki sorunları gidermek adına iki çözüm ileri sürüldü ve bunlar kabul edildi. İlki, görevini hakkıyla yerine getirmeyen sipahilere herhangi bir şekilde tevliyet verilmemesiydi. İkincisi ise yalnızca emektar sipahilerin bu haklardan yararlanmasını sağlamaktı. Toplantıdan çıkan bu kararlar ihtiyar sipahiler tarafından kabul edildi ancak yeni olanlar haliyle bu karara olumlu yaklaşmadılar³⁵⁴.

Toplantının olduğu gün bir başka halledilmesi gereken sorun da eski Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'nın Ali Ağa'nın mallarına el koyması konusuydu. Ali Ağa'dan kalan mallara Derviş Ağa, yeniçeri ağası olduğu zaman el koymuştu. Derviş Ağa'nın el koyduğu bu malları Ali Ağa'nın çocukları talep etti. Ancak halen Budin Beylerbeyi olan Derviş Ağa bu malları iade etmek konusunda çok istekli değildi. Bunun üzerine konuya dahil olan Gürcü Mehmed Paşa diğer ocak ağalarının da şahitliği ile Ali Ağa'nın çocuklarının mallarının tahsil edilmesi için emir verdi. Ancak bu durumda da Derviş Ağa gerekli iadeyi yapmadı. Daha sonra konu Sultan Mustafa'ya intikal etti ve bizzat padişah tarafından verilen bir emir ile Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa çocuklara vasi tayin edildi ve malların tahsili sağlandı³⁵⁵.

Genel anlamda bakıldığında İstanbul'daki mevcut durum oldukça kötüydü. Halkın can ve mal güvenliği yoktu. Bizzat askerler tarafından yapılan zulümler halkı daha da müşkül duruma sokuyordu. Bu düzensizliğin giderilmesi yönündeki çabalar ise kalıcı çözümlerden ziyade günlük olayları sonlandırmaya yönelik kısa vadeli çözümlerdi. Özellikle Yeniçeri Ağası Derviş Ağa'nın kendisinden önceki ağanın mallarına el koyması ve bunları geri vermemekteki ısrarı devletin en önemli bürokratlarından birisinin ne kadar yozlaştığının belirtisidir. Yine sipahilik görevini bir vazife olarak görmeyip buradan tevliyet etme çabası içerisine girilmesi de aynı derece tehlikeli bir vaziyettir. Bu iki örnek bile Osmanlı askerinin ne kadar düzensiz ve amacına aykırı davranışlar sergilediğinin bir göstergesidir.

³⁵⁴ Tugi, *age*, s. 172.

³⁵⁵ Tugi, *age*, s. 173.

2. II. OSMAN'IN KAN DAVASI VE İÇ İSYANLAR

2.1. II. Osman'ın Öldürülmesinin Etkileri

Toplum nazarında II. Osman'ın öldürülmesi yeniçeriler ve sipahilerin suçu olarak görülmekteydi. Ancak gerçekte sabık padişahın öldürülmesinde iki etkin kişi vardı. Bunlardan birisi Sultan Mustafa'nın validesi iken diğeri eski veziriazam olan Davud Paşa'dır. Bu ikisinin II. Osman'ın öldürülmesinde etkili olduğunun en büyük kanıtı, Osman'ın öldürülmesinin ardından Davud Paşa tarafından kulağının kesilerek Valide Sultan'a gönderilmiş olmasıdır. Ancak tüm bunlara rağmen halk halen yeniçeriler ve sipahileri suçlamaktaydı. Bu iki grubun padişahın öldürülmesinde etkisi dolaylı olarak vardı. Ancak doğrudan bir etkilerinin olduğunu söylemek oldukça güçtür³⁵⁶.

Tugi'nin aktardığı bir pasajda Sultan II. Osman'ın henüz hayattayken ülkenin birçok bölgesine yeniçerileri ortadan kaldırmaları yönünde haberler gönderdiğine değinilmektedir. Bu minvalde ilk hareket Karaman'dan Antep'e gelen Baki Efendi isimli bir kadının kışkırtmasıyla meydana gelmiştir. Baki Efendi Karaman'da görev yaparken etki alanı içindeki köylü ve kasabalıya zulüm etmekteydi. Yeniçeriler ise bu durumdan rahatsız olduğu için kadını işini hakkaniyetle yapması yönünde uyarmışlardır. Ancak kadının kendisine yapılan uyarıları dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine şehir ayanı durumu İstanbul'a aksettirmiş ve kadı derhal görevden alınmıştır. Görevden azledilen kadının Antep'e gittiği görülmektedir. Baki Efendi burada yeniçeri ile halkın arasının iyi olmadığını anlayınca sahih olmayan bir haber yaydı. Buna göre, Karaman şehrinde II. Osman'ın ölmeden önce ülkenin her yanına gönderdiği “yeniçerilerin öldürülmesi” emrinin Karaman'da uygulandığını ve buna istinaden tüm yeniçerilerin öldürüldüğünü ilan etti. Kadının bu sözüne inanan halk şehirdeki eşkıya takımı ile bir olup yeniçerilere saldırdı ve bu çatışmada iki yeniçeri hayatını kaybetti. Bunun üzerine yeniçerilerden bazıları İstanbul'a gelerek saldırıyı bildirdi ve veziriazam tarafından bir görevli, eşkıyayı ortadan kaldırmak için Antep'e gönderildi³⁵⁷. II. Osman'ın kan davası ile başlayıp Abaza Mehmed Paşa'nın isyanına giden süreç Antep'te yaşanan bu olay ile başlamış oldu.

Antep haricinde diğer şehirlerde de bazı karışıklıklar yaşanmaya başlandı. Bağdat'ta Beylerbeyi Yusuf Paşa yeniçeriler ile yaşadığı husumet neticesinde Bekir Subaşı'nın öncülüğünde toplanan sekban ve yeniçeriler tarafından katledildi. Yerine daha önceden Şam vilayetinde beylerbeyliği görevi yapan Süleyman Paşa getirildi³⁵⁸.

³⁵⁶ Özdemir, *agt*, s. 63.

³⁵⁷ Tugi, *age*, s. 173; Naima, *age*, s. 498; Kâtip Çelebi, *age*, s. 694.

³⁵⁸ Tugi, *age*, s. 173-174.

2.2. Abaza Mehmed Paşa İsyanı

Abaza Mehmed Paşa asi Halep Valisi Canbuladoğlu'nun hazinedarıydı. Koca Gazi Murad Paşa tarafından Canbuladoğlu bozguna uğratıldığında Abaza Mehmed Paşa da bu bozguna ele geçirildi. Ancak dönemin yeniçeri ağası olan Halil Ağa, Gazi Murad Paşa ile görüşerek Abaza'nın kendisine verilmesini istemiştir. Murad Paşa tarafından da uygun görülen bu istek doğrultusunda Abaza Mehmed Paşa, Halil Ağa'nın himayesine girdi. Halil Ağa zamanla Kaptanıderya vazifesine gelince Abaza Mehmed Paşa'ya da hizmetini beğendiği için derya beyliğini verdi. Aynı zamanda onu oğlu olarak kabul etti. Abaza Mehmed Paşa bu görevde bir süre kaldı. Halil Ağa veziriazamlık ile İran Seferi'ne gittiğinde Abaza'yı da yanında götürmüştü. Bu sefer sırasında kendisine Maraş Beylerbeyliği tevcih edildi. Bu görevden sonra, Hotin Seferi sırasında, Erzurum Beylerbeyliği görevine atandı. Erzurum Beylerbeyi iken Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'nın kardeşi Erzurumlu Hüseyin Paşa'nın kızı ile evlendi³⁵⁹. Bu sıhriyet siyaseti Abaza Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki elini kuvvetlendirmiş oldu. İktidar yakınları ile bağlantılı olmak onun daha rahat hareket etmesini ve hatalarının görmezden gelinmesi adına önemli bir adımdı.

Abaza Mehmed Paşa konusu, onun yeniçeriler ile yaşadığı çatışmadan ortaya çıkmıştır. Abaza Mehmed Paşa Erzurum Beylerbeyi iken buranın kalesinde nöbetçi bulunan yeniçeriler ile sorun yaşadı. Bunun sebebi, Abaza'nın adamları ile yeniçeriler arasında çıkan çatışmadır. İki grup arasında yaşanan kavgada yeniçerilerden üç kişi ölürken Abaza Mehmed Paşa'nın adamlarından beş kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine hemen iç kaleye sığınan yeniçeriler burada silahlandılar. Çıkan çatışmadan haberdar olan ve o sırada Erzurum'da bulunan Hüseyin Paşa hemen devreye girerek iki grup arasında barışı sağladı. Yeniçeriler iç kaleden çıktı ve Abaza tekrar kaleye hükmederek hemen kaleyi koruma yönünde adımlar attı. İlk olarak kalede bulunan yeniçerileri göndererek sekban yazmaya başladı³⁶⁰.

Abaza Mehmed Paşa'nın yeniçerileri ile yaşadığı bu olayı Kemahlı Vardapet Grigor (1576-1643) isimli bir Ermeni müellif de kaleme almıştır. Yazarın Abaza Mehmed Paşa ile ilgili ele aldığı bölümler incelendiğinde Mehmed Paşa'nın hareketini onaylar görünmektedir. Yazar, yeniçerilerin imparatorluğun her tarafında halka zulüm ettiğinden bahseder. Erzurum olaylarını anlatırken Abaza Mehmed Paşa'nın yeniçerileri kimsenin mallarını almamaları, halka zulüm etmemeleri gibi konularda uyardığından bahseder. Hatta yazara göre Abaza Paşa,

³⁵⁹ Tugi, *age*, s. 180; Naima, *age*, s. 498; Kâtip Çelebi, *age*, s. 694; Solakzade, *age*, s. 725; Mücteba İlgürel, "Abaza Paşa", *TDVİA*, C. I, Ankara 1988, s. 11.

³⁶⁰ Tugi, *age*, s. 174.

yeniçerilere yönelik, Erzurum ile İstanbul'un ayrı yerler olduğunu, İstanbul'da yaptıkları zulümleri Erzurum'da da yapacak olurlarsa haklarından geleceğini söyleyerek tehdit dahi etmiştir. Ancak yeniçeriler bu uyarılara aldırmadıkları gibi zulümlerini artırarak devam ettirmişlerdir. Bunun üzere Abaza Mehmed Paşa'nın yeniçerilere bir adam göndererek hareketlerinden derhal vazgeçmeleri konusunda uyarıda bulunduğunu ancak askerlerin gelen habercileri döverek gönderdiklerine değinilmiştir. Yazara göre Abaza'nın yeniçerilere karşı muhalefeti burada başlamaktadır. Abaza Mehmed Paşa topladığı askerler ile yeniçeriler üzerine giderek onları yenmiştir.³⁶¹ Resmi tarih anlatısının haricinde çağdaş bir yazarın gözünden bakıldığında Abaza Mehmed Paşa halk taraftarı bir kişilik olarak tanıtılmaktadır. Ancak merkezi yönetimin gözünde Abaza Mehmed Paşa isyan eden bir asiydi.

Erzurum vilayetinin ileri gelenleri Abaza Mehmed Paşa'nın Erzurum'daki faaliyetlerini İstanbul'a bildirmek için bir ulak gönderdi. Ulaktan edinilen bilgiler doğrultusunda Abaza Mehmed Paşa'nın amacı, Sultan II. Osman'nın öldürülmesine karışan herkesten intikam almaktı. Yeniçerilerinde sultanın öldürülmesinde etkisi olduğuna inandığı için ilk mücadelesini onlara karşı verdi³⁶².

Abaza Mehmed Paşa tarafından 1622 yılı aralık ayının sonlarında kovulan yeniçerilerin tamamına yakını Erzurum'dan İstanbul'a geldi. Abaza ayrıca Kars ve Ahıska Beylerbeylerine de yazılı emirler göndererek kalelerinde ne kadar yeniçeri varsa hepsini ihraç etmelerini istedi. Ahıska Beylerbeyi Melek Paşa bu emir yazıyı doğrudan başkente gönderdi. Yazı Veziriazam Mehmed Paşa'nın eline ulaştığında derhal Abaza Mehmed Paşa'nın babalığı olan Kaptan Halil Paşa ile bir mülakat yaptı. Veziriazam Kaptan Halil Paşa'ya oğlunun isyan ettiğini, Erzurum'da kendi adına asker topladığını, Erzurum Kalesi'ni ve şehrini korumakla görevli yeniçerileri şehirden kovarak padişaha karşı asi durumuna düştüğünü ve devlete ihanet ettiğini söyledi. Bunun üzerine Halil Paşa hemen harekete geçerek güvendiği iki adamını Abaza Paşa'ya gönderdi. Bu adamlar vasıtasıyla Halil Paşa Abaza'ya teslim olması yönünde telkinlerde bulundu³⁶³.

Abaza Paşa'nın isyan etmesinin zahiri ve batını iki sebebi vardır. İlki yukarıda da değinildiği üzere II. Osman'ın katlinin intikamının alınmak istenmesidir. İkinci ve esas sebep ise I Mustafa idaresinden memnuniyetsizliktir. Merkezi yönetimde padişahın etkili olamayışı ve devletin Valide Sultan eliyle idare edilişi Abaza'nın isyanını tetikleyen nedenler arasındadır.

³⁶¹ Hrand D. Andreasyan, "Abaza Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, C. 17, S. 22, 1967, s. 133.

³⁶² 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 48; Tugi, *age*, s. 180.

³⁶³ Tugi, *age*, s. 184; Naima, *age*, s. 503; Kâtip Çelebi, *age*, s. 699.

Naima bu konu ile ilgili bir pasajında dönemin ahvalini anlamak adına oldukça ilgi çekici bilgiler vermektedir. Buna göre; “*Vâkı’â bu eyyâmda kul ziyâde yüz bulup zabt-u rabttan kaldı, cümle menâsıb u hizmet ve tevliyet ü cibâyeleri alıp ehl-i ırz ve emekdar ve ukalâ ve umûr-dîde ihtiyârlar mağlûb olup söz ayağa düşmüş ve halk-ı âlemin hâli mükedder olmuş idi. Her bâr ki müstakil padişah ve hall ü akd bir hâkim-i kâhirin hükmüne münhasır olmaya, devlete şürekâ peyda olur, âdet-i İlâhhiye böyle ola-gelmiştir.*”³⁶⁴ Naima’nın kaleme aldığı bazı aksaklıklara (tevliyet sorunları, askeri sistemde aksaklıkların meydana gelmesi, ordu içerisinde yeni ve eski çatışması vs.) yukarıda değinilmişti. Burada esas dikkati çeken nokta padişah hakkında yapmış olduğu eleştiridir. Devletin başı olan padişah, devlet işlerini idame etmede gevşeklik gösterirse kötü niyetli yöneticilerin devleti bozguna sürükleyebileceği ve bu durumunda devlet içerisinde ortakların çıkmasına sebebiyet verebileceğine değinmektedir. Hiç şüphesiz Naima burada I. Mustafa’nın devleti yönetemediğine ve bu idare boşluğunun da Valide Sultan tarafından değerlendirildiğine değinmektedir. Valide Sultan burada “*devlete şürekâ peydâ olur*” konumundadır.

Abaza Mehmed Paşa da merkezi yönetimin mevcut durumundan haberdardır. Abaza gibi tüm Anadolu ve diğer memleketler bu durumun farkındadır. Naima halk arasında bilinen şu gerçeği bize aktarmaktadır; “*Devlet vâlide elindedir, padişah zevi’l-ukûlden değildir.*”³⁶⁵ Halkın bu eleştirisinin Abaza’nın elini kuvvetlendirdiği aşîkârdır. Padişahın mutlak iradesine ve güçlü idaresine alışkın olan halkın, validesinin etkisinde bulunan I. Mustafa’ya karşı olumsuz fikirler içerisinde bulunması kuvvetli bir ihtimaldir.

İstanbul’da Abaza Mehmed Paşa’nın isyanının değerlendirildiği sırada yeniçeri ağası veziriazamın sarayına giderek ona yeniçerilerin ayaklandıkları bilgisini verdi (23 Aralık 1622). Ayaklanma sebebi olarak, Abaza Mehmed Paşa’nın isyan etmesinin Gürcü Mehmed Paşa ve Halil Paşa yüzünden olduğunu dile getirdi. Çünkü Abaza Paşa, Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa’nın biraderi olan Hüseyin Paşa’nın damadıydı. O aynı zamanda Kaptan Halil Paşa’nın da manevi oğluydu³⁶⁶. Yeniçeriler, bu sıhriyet ve akrabalık bağlarının Abaza’ya güç verdiğini düşünmekteydiler. Aynı zamanda yaşanan olaylar, devletin askeri kanadının Abaza Paşa’nın bürokratik konumundan rahatsız olduğunu göstermektedir.

Yeniçeri Ağası veziriazam sarayından ocak kapısına giderken etrafındaki asker ile birlikte Kaptan Halil Paşa’ya rastladılar ve hemen etrafını çevirdiler. Yeniçeri grubu içerisinde

³⁶⁴ Naima, *age*, s. 499.

³⁶⁵ Naima, *age*, s. 499.

³⁶⁶ Tugi, *age*, s. 184-185; Naima, *age*, s. 503; Kâtip Çelebi, *age*, s. 700.

Abaza Mehmed Paşa tarafından Erzurum'dan kovulan birkaç asker vardı. Bunlardan birisi Halil Paşa'ya yönelik suçlamalarda bulunarak, manevi oğlu olan Abaza Paşa'nın devlete ihanet ettiğini, bu durumu da Veziriazam Mehmed Paşa'ya bildirdiklerini ancak veziriazamın konuyu çok ciddiye almadığını, bunun sebebi olarak da Abaza Paşa'nın kendisinin manevi evladı olmasından ileri geldiğini söylediler. Yeniçeriler ile Halil Paşa arasındaki konuşma, Kethüda Bey Çeşteci Ali Ağa ve Başçavuş Ehl-i Mezak Ahmed Ağa'nın olay yerine gelmesi ile son buldu. Bunların geldiğini gören yeniçeriler Halil Paşa'nın etrafından ayrılarak ocak kapısına doğru gittiler³⁶⁷.

24 Aralık 1622 tarihli divanda yeniçeriler toplanarak Abaza Mehmed Paşa'nın idamını istediler. Ocak zabitleri derhal olaya müdahale ederek toplanan kalabalığı sakinleştirdiler ve olayın büyümesini önlediler. Ertesi gün (25 Aralık 1622) padişah tarafından Ağakapısına bir hatt-ı hümayun gönderildi. Buna göre I. Mustafa, Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'yı görevinden aldığını ve Abaza'nın faaliyetlerinde Kaptan Halil Paşa'nın herhangi bir suçunun bulunmadığını ifade etmiştir³⁶⁸. Hatt-ı hümayundan anlaşılacağı üzere Kaptan Halil Paşa'nın bizzat padişah tarafından korunduğu anlaşılmaktadır. Ancak I. Mustafa'nın akli durumu göz önünde bulundurulduğunda hatt-ı hümayunun yazılmasında, Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa ve Valide Sultan'ın etkisinin olduğunu kabul etmek daha doğrudur. Özellikle yeniçerilerin rahatsız olduğu konular arasında Abaza Paşa'nın Veziriazam Mehmed Paşa'nın biraderi olan Hüseyin Paşa'nın damadı olması göz önünde bulundurulduğunda, yeniçerilerin bir sonraki hedefinin veziriazam olduğu kolaylıkla anlaşılabılır. Bu durumu ortadan kaldırmak adına veziriazamın idare üzerindeki etkisi ile Halil Paşa'nın suçsuzluğu ilan edildi.

Aralık 1622 yılının son on günü içerisinde (25 Aralık 1622'den sonra olmalıdır) Erzurum'da yaşanan olayları yerinde tespit etmek ve olayın mahiyetini öğrenmek adına yeniçeriler içerisinde bir çorbacı görevlendirildi³⁶⁹. Müfettiş yetkilerine haiz bu çorbacı Erzurum'a giderek oradaki vaziyet hakkında bilgi toplayıp İstanbul'a dönecekti.

Erzurum'a gönderilen görevli yaklaşık üç ay sonunda İstanbul'a döndü (13.03.1623). Onun hazırlamış olduğu rapor tetkik edildiğinde Abaza Mehmed Paşa'nın isyancı kimliği gözlemlenmektedir. Buna göre Abaza Paşa, bizzat padişah tarafından emredilmesine rağmen, azlini kabul etmemektedir. Kendisinin yerine Erzurum Beylerbeyi olarak görevlendirilen ve

³⁶⁷ Naima, *age*, s. 503; Tugi, *age*, s. 185; Kâtip Çelebi, *age*, s. 700.

³⁶⁸ Tugi, *age*, s. 185-186; Solakzade, *age*, s. 727; 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 48. Kronikte, saray içerisinde Halil Paşa'yı destekleyen bir grubun bulunduğu bahsedilir.

³⁶⁹ Tugi, *age*, s. 186.

Nasuh Paşa'nın da kethüdası olan Mustafa Paşa'nın müteselliminin bile şehre girmesine mani olan Abaza Paşa bölgedeki tüm sancakları kendi adamlarına tevcih etmektedir. Bunun yanı sıra reayaya yeni vergiler ihdas eden asi paşa her evden biner akçe toplanmasını onaylamıştır. Yeniçeri çorbacısının raporundan anlaşılacağı üzere Abaza Mehmed Paşa'nın bünyesinde on beş bin kadar silahlı adam bulunmaktaydı³⁷⁰. Ancak bu rapora ve yeniçerilerin İstanbul'daki faaliyetlerine karşı duyarsız olan Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa yalnızca biraderi Hüseyin Paşa'ya güvenmekteydi. Hüseyin Paşa'nın veziriazama yazmış olduğu mektupta ise Abaza Paşa'nın faaliyetlerine değinilmeyerek herhangi bir olumsuzluk yokmuş gibi bir intiba yansıtılmaktaydı. Hatta Hüseyin Paşa, Abaza Paşa için ayrı bir beylerbeylik görevi de talep etmekteydi³⁷¹. Bu mektup Abaza Mehmed Paşa'nın sıhriyet ilişkisi ile merkezden kendisine nasıl destek sağladığının açık bir göstergesidir. Onun Hüseyin Paşa'nın damadı olması ve Hüseyin Paşa'nın da Abaza'yı desteklemesi aralarındaki rabıtayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Abaza Mehmed Paşa Osmanlı İmparatorluğu'na karşı giriştiği faaliyette kendisine destek bulmak için civar eyaletlerle ve nüfuzlu kişilerle etkileşime girmişti. Bunlardan bazıları Biber Solak, Çopur Bekir, Kör Hazinedar, Küçük Abaza ve Sarhoş Bölükbaşı idi. Bu görevlilerin hepsi Osmanlı yönetiminden ayrıldıklarını ve artık Abaza Mehmed Paşa ile birlikte hareket edeceklerini açıklamışlardır³⁷². Konu ile ilgili Defterdar Peçevi de bilgi vermektedir. Abaza Mehmed Paşa'nın girişimler sırasında Peçevi, Diyarbakır defterdarı olarak görev yapmaktaydı. O Diyarbakır'da bulunduğu sırada, Abaza Paşa ile Diyarbakır'da bulunan Hafız Paşa arasında birtakım adamların gidip geldiğinden bahsetmektedir. Peçevi bu ikili arasına Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bir ilişkinin tesis edildiğini anlatmaya çalışmaktadır³⁷³. Peçevi'nin bu kaydı Abaza Paşa'nın siyasi ortaklıklar kurma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. O ayrıca askeri yönden de kuvvetlenmek adına sekban yazdırmaktaydı³⁷⁴.

2.3. Mere Hüseyin Paşa'nın İkinci Defa Veziriazamlığa Getirilmesi

Abaza Mehmed Paşa devlet eli ile soruşturulurken bir yandan da asker veziriazama karşı harekete geçmekteydi. Sadaret mevkiindeki ve diğer devlet kademelerindeki sürekli değişiklik devletin istikrarsız bir sürecin içerisinde girdiğini göstermektedir. Özellikle yeniçerilerin etkin pozisyonu onların üçüncü kişiler tarafından kendi çıkarları adına kullanılmalarına neden

³⁷⁰ Naima, *age*, s. 507; Kâtip Çelebi, *age*, s. 702; Tugi, *age*, s. 211-212.

³⁷¹ Tugi, *age*, s. 203.

³⁷² Naima, *age*, s. 507.

³⁷³ Peçevi, *age*, s. 365.

³⁷⁴ Danişman, *age*, s. 92.

oluyordu. Mere Hüseyin Paşa da yeniçerilerin bu aktif durumundan faydalanmıştır. Mere Hüseyin Paşa, daha evvel 13 Haziran 1622 tarihinde Davud Paşa yerine veziriazam oldu. Onun ilk vezaretinde Valide Sultan'ın ve İstanbul müftüsü Yahya Efendi'nin etkin olduğu biliniyor. Bu defa ise onu veziriazamlığa taşıyacak olanlar yeniçerilerdir.

5 Ocak 1623 tarihinde odabaşılar Ağakapısı'nda toplanarak yeniçeri ağası ile görüştüler. Onların asıl konusu devletin içerisinde bulunduğu bunalımdı. Özellikle Erzurum'da Abaza Mehmed Paşa'nın isyanı ve buna istinaden oradaki yeniçerilerin Erzurum'dan kovularak hakir edilmesi askerleri endişelendiren konulardan birisidir. Bağdat'ta da benzeri olayların yaşandığı yönünde bilgiler bulunmaktadır. Askerin yeniçeri ağasına serzenişte bulundukları bir diğer konu da Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'nın gerekli tedbirleri almayarak işleri savsaklamasıdır. Kendilerinin hiçbir düşmandan korkuları olmadığını dile getiren askerler için önemli olan unsur başlarında güçlü bir veziriazamın olmasıdır³⁷⁵. Yeniçeriler ile komutanları arasındaki bu mülakat Gürcü Mehmed Paşa'nın azlinin sebebidir. Buradan anlaşılacağı üzere askerler, Abaza Paşa'nın yeniçeriler üzerinde kurmuş olduğu baskıdan rahatsızlardı. Ayrıca onlar veziriazamın kendilerini dikkate almamalarından ve devletin huzur ile sükûnunu sağlayamamasından hoşnutsuzlardı.

Hiç şüphesiz yeniçerilerin bu hareketinde Mere Hüseyin Paşa'nın da tesiri vardı. O sadarete gelmesi durumunda yeniçeri ve sipahilere yüz bin altın vaat etmişti³⁷⁶. Bu vaat askerler için oldukça teşvik ediciydi. Zaten mevcut veziriazamdan memnun olmayan askeri kanat bu teklif ile fazladan kazanç edecekti.

Mere Hüseyin Paşa'nın askere verdiği paralar ayrıntılı bir şekilde Tugi'de belirtilmektedir. Buna göre; Hüseyin Paşa, her gece on dördüncü bölükte görevli Tophaneli Ahmed Çelebi'nin evine odabaşıları çağırarak her odaya yirmi beşer bin akçe, odabaşılardan kendilerine beşer bin akçe, zorbabaşı diye bahsedilenlere iki yüzer filori, ağalardan dört kişiye beşer bin altın ve Tugi'nin ismini vermekten imtina ettiği iki büyük ağaya onar bin altın vermiştir³⁷⁷.

Mere Hüseyin Paşa'nın bu siyaseti karşılık buldu. Nitekim yeniçeri taifesi bir isyan belirtisi olarak divanda çorba içmediler. Sebebi sorulduğunda ise açık bir şekilde Gürcü Mehmed Paşa'yı devletin başında istemediklerini söylediler. Bizzat padişah tarafından

³⁷⁵ Tugi, *age*, s. 205.

³⁷⁶ Hammer, *age*, s. 573.

³⁷⁷ Tugi, *age*, s. 205-206.

yeniçerilerin ne istedikleri soruldu. Onlar cevaben derhal veziriazam değişikliği olması gerektiğini ve kendi adaylarının da Mere Hüseyin Paşa olduğunu belirttiler³⁷⁸.

Bu konuya Hasan Bey-zâde de değinmiştir. O, Mere Hüseyin Paşa'yı vazih bir şekilde “zalim” olarak niteledikten sonra vezareti elde etmek adına sipahi ve yeniçeriye kışkırttığını söylemektedir³⁷⁹. Bu noktada Mere Hüseyin Paşa'nın ikinci adam olmak için yeniçeri ve sipahiye rüşvet verdiği ve onları ayaklanmaya azmettirdiği göze çarpmaktadır. I. Mustafa dönemi genel olarak düşünüldüğünde, devlet içindeki bozuklukları gidermek, imparatorluğa istikrar sağlamak, isyanları bastırmak vs. gibi sorunları ortadan kaldırmak adına sadarete geçmek isteyen bir kişinin bile karışıklık çıkarmak zorunda kaldığı bir dönem olarak anlaşılmaktadır.

5 Şubat 1623 tarihli divana yeniçeriler ve sipahiler damga vurdu. Yaklaşık kırk sipahi ve birçok yeniçeri ağa kapısına gitti. Burada yeniçeri ağasına imparatorluğun durumunu düzeltecek bir vezirin gerekli olduğunu mevcut veziriazamın ülkeyi düzene koymak için çabalamadığından şikayet ettiler. Yeniçeri ağası bu durumu derhal Gürcü Mehmed Paşa'ya ilettiler. Mehmed Paşa herhangi bir karşı koyma göstermeden hemen mührü hümayunu çıkartıp kapıcılar kethüdasına teslim ederek emekliye ayrıldı³⁸⁰.

Hasan Bey-zâde veziriazam değişikliğini biraz farklı olarak anlatmaktadır ve Naima'nın da bu yazarı takip ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre; yeniçeriler ve sipahiler toplanarak 5 Şubatta toplanan divana gittiler ve veziriazama suçlamalarda bulundular. Onlar Gürcü Mehmed Paşa tarafından bazı yeniçerilerin yok edildiğini ve horlandığını söylediler. Askerler olarak kendisini bu makamda istemediklerini, vezaret makamında bir hadımı kabul etmediklerini beyan ettiler. İsteklerinde ısrarlı olduklarının anlaşılması adına şayet veziriazam makamından feragat etmezse, onu hançer darbeleri ile öldüreceklerini açık bir şekilde söylediler³⁸¹. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere Gürcü Mehmed Paşa artık askerin desteğini tamamen kaybetmişti. Halktan içerisinde de kendisinin taraftarı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. I. Mustafa'nın tahta cülusundan itibaren siyasette hep aktif olan askerler bir kez daha devreye girerek veziriazamın değişmesine sebebiyet verdiler.

Hazinedarbaşı elinde bulunan mührü yeniçeri ve sipahinin de onayı ile Mere Hüseyin Paşa'ya verdi. Yeni veziriazam belli olunca yeniçeriler yeniden çorbalarını içtiler. Bu durum

³⁷⁸ Tugi, *age*, s. 206.

³⁷⁹ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 954.

³⁸⁰ Tugi, *age*, s. 206.

³⁸¹ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 954.

hoşnutsuzluğun ortadan kalktığı anlamına gelmekteydi. Gürcü Mehmed Paşa ise kendi adını dahi beklemeden, orada bulunan bir çavuşun atına binerek, gitti. Azledilen sabık veziriazam yüz otuz altı gün bu görevde kalmıştır³⁸².

2.4. Abaza Mehmed Paşa İsyanının İkinci Safhası

Abaza Mehmed Paşa kendisini asi vali konumuna sokacak ilk hareketini Kara Hisar'ı kuşatma altına alarak başlatmış oldu. Bu sırada Kara Hisar, Murtaza isimli birinin idaresindeydi. Murtaza, Abaza Mehmed'in hareketine dahil olmadığı gibi ona karşı muhalefet halindeydi. Bundan mütevellit kendisi Abaza Mehmed'in ilk hedefi oldu. Kara Hisar, Abaza Mehmed Paşa tarafından on gün süre ile muhasara altına alındı. Özellikle suya ulaşamamak buradaki halkı zorladığı için direnişleri kırıldı ve hisarı teslim ettiler. Aynı zamanda Murtaza Paşa, Abaza Mehmed Paşa'ya dahil olmak zorunda kaldı. Abaza Mehmed Paşa ve taraftarları buradan hareketle Sivas ve Ankara üzerine yürüdüler. Bu yürüyüş sırasında Abaza Paşa tarafından civardaki beylere davetler gönderiliyordu. Çoğu da asi pozisyonuna düşmekten çekinmeyerek ya da Abaza Paşa'nın kudretinden korkarak davete icabet ettiler. Bunların içinde en önemlisi Maraş Beylerbeyi olan Kalavun Yusuf Paşa'nın Abaza Mehmed Paşa'ya ilhakıdır³⁸³. Abaza Mehmed Paşa kendisine dahil olanlar ile yaptığı bir meşverette; kendilerinin artık celali zümresine dahil olduklarını, padişaha asi durumuna düştüklerini, yaptıkları zulümler ile şer-i şerife aykırı hareket ettiklerini ve devletin tüm gücünün kendilerine karşı durduğundan bahisle artık girdikleri yolun dönüşünün olmadığını anlatmıştır³⁸⁴. Bu anlatıya göre Abaza Mehmed Paşa karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun bulunduğu net olarak farkındadır. Ayrıca bu girişiminde her ne olursa olsun vazgeçmemekte kararlı görünmektedir.

Abaza Mehmed Paşa, Sivas önlerine geldiğinde Tayyar Mehmed Paşa kendisini karşılayarak desteğini gösterdi. O ayrıca Zile yakınlarına geldiğinde yanında bulunan Kalavun Yusuf Paşa'yı katletti. Bu sırada oldukça ilgi çekici bir olay daha yaşanmıştır. Kayserili bir din adamı olan Sarıbabazade Abdürrahim Efendi ile Abaza Paşa'nın görüşmesi oldu. Abaza Mehmed Paşa şeyhi tutanlardandı. Bu şeyh ona, Allah tarafından Abaza Paşa'nın, dini güvence altına almak adına gönderildiğini söyledi. Devlet içerisinde zalimliklerin zuhur ettiğini ve

³⁸² Tuği, *age*, s. 207-208. Tuği'nin burada veziriazamın yüz otuz altı gün görev yaptığını söylemektedir. Ancak bu tarih hatalıdır. Gürcü Mehmed Paşa veziriazamlığa 15 Zilkade 1031 (21 Eylül 1622) tarihinde gelmiştir. Görevinden alınma tarihi ise 3 Rebiulevvel 1032'dir (5 Ocak 1623). Bu şekilde hesaplandığında Gürcü Mehmed Paşa'nın yüz altı gün görev yaptığı ortaya çıkmaktadır.

³⁸³ Naima, *age*, s. 507-508.

³⁸⁴ Abdülkadir Efendi, *age*, C. II, s. 773-774.

bu­ları giderecek ki­şinin Abaza Mehmed oldu­ğunu söy­ledi³⁸⁵. Kayserili Şeyh söy­lemlerinde devlete asi olan paşaya kutsiyet atfederek onun isyanını meşru hale getirme çabası gütmektedir. Hiç şüphesiz bu durum isyancı paşanın elini güç­lendiren ve toplumsal destek sağ­lamasını kolay­laştıran etkenler arasındadır.

Abaza Mehmed Paşa daha sonra Çorum’a uğradı ve oradan Çankırı’ya geldi. Burada kendisini Nogay Paşa karşıladı. Abaza Paşa Çankırı’da bulduğu yeniçerilerin hepsini tevkif ederek bazılarının malına el koyarken bazılarını ise katletti veyahut tabanına nal çakarak öldürdü. Onun bu korkutucu hareketleri İstanbul dışındaki tüm yeniçerilerin yerlerini terk ederek merkeze doğru gitmelerine sebep oldu³⁸⁶. Yeniçerilerin isyancıların güzergahını boş bırakıp kaçmaları Abaza Mehmed Paşa’nın işine gelmiş olmalı. Buradaki halk, isyanı desteklemek niyetinde olmasa dahi ölüm korkusu ile mecburiyetten onu desteklemiş olmalıdır.

Asiler yolları üzerindeki kapıkulu ocağına mensup neredeyse herkesi öldürdüler. Bu katliamlar sırasında yalnızca sipahilere dokunmadılar. Abaza Paşa kendisine katılanlarla birlikte yaklaşık kırk bin kişilik bir kuvvete ulaştı. Bu kuvveti ile de Ankara’yı kuşattı. Bunun üzerine Abaza Paşa’yı durdurmak için ilk askeri adım atılarak Anadolu Beylerbeyi İlyas Paşa ile Karaman Beylerbeyi görevlendirildi³⁸⁷. Ayrıca Cıgalazade Sinan Paşa’nın oğlu Vezir Mahmud Paşa da asileri durdurmak için İstanbul’dan hareket etti. Mahmud Paşa’nın emrinde üç bin yeniçeri, Turnacıbaşı Kara Mazak Ağa ve dört bölük halkı, topçular, ordu defterdarı, ruznameci vs. gibi kalem efradı vardı. Bunlar 1623 Mayıs’ında İstanbul’dan ayrıldılar³⁸⁸. İstanbul’dan ayrıldıktan sonra ilk durak Bursa oldu. Buradan hareketle Ankara’nın Beypazarı bölgesine geldiler. Buradayken Vezir Mahmud Paşa, Abaza Mehmed Paşa’nın topladığı kuvvetleri kendi askerlerinden çok olduğunu anlayınca tekrar Bursa’ya döndü³⁸⁹. Bu sırada Abaza Mehmed Paşa, Ankara’yı kuşattı. Osmanlı’ya karşı başkaldıran asi paşa yaklaşık üç ay Ankara’yı kuşatma altına aldı. Kuşatma sırasında şehrin suyunu kesti. Şehrin varoş bölgelerinde istediği başarıyı sağlasa da kaleyi ele geçiremediği için ve kışın da gelmesi ile kuşatmayı bırakarak Niğde’ye çekildi³⁹⁰. Bunun üzerine Mahmud Paşa bir süre Bursa’da kaldıktan sonra

³⁸⁵ Naima, *age*, s. 508; Hammer, *age*, s. 574; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 151. Uzunçarşılı Abaza Paşa ile Sarıbazade Abdürrahim Efendi arasındaki konuşmayı Ankara kuşatmasından sonraya atmaktadır. Ancak burada Naima’nın verdiği bilgiler takip edilmiştir.

³⁸⁶ Naima, *age*, s. 508.

³⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 151; Cezar, *age*, s. 1840.

³⁸⁸ Naima, *age*, s. 508; Kâtip Çelebi, *age*, s. 703; Topçular Kâtibi ‘Abdülkadir Efendi, *age*, s. 776; Cezar, *age*, s. 1840; Hammer, *age*, s. 575.

³⁸⁹ Vezir Mahmud Paşa Beypazarı yakınlarına geldiğinde Abaza Mehmed Paşa yanındaki askerlerin sayısını öğrendiğinde şu cümleyi kurmuştur “...bizde onlarla karşı durabilecek asker yoktur”. Peçevi, *age*, s. 366; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 964.

³⁹⁰ Naima, *age*, s. 508; Topçular Kâtibi ‘Abdülkadir Efendi, *age*, s. 796.

herhangi bir başarı elde edemeden İstanbul'a döndü. Abaza Paşa'yı durdurmak adına yapılan masraflarda bir netice vermemiş oldu. Başarısızlığın ana nedeni Abaza Mehmed Paşa'nın faaliyetlerine merkezi yönetimin gerekli önemi vermemesidir³⁹¹. Özellikle Abaza isyanının başlangıcında hareket etmekte geç kalınması ve olayın basit bir hareket olarak görülmesi isyanın büyümesini ve Abaza'nın taraftar toplamasını kolaylaştırdı. Erzurum'dan başlayan isyan hareketi doğudan genişleyerek ve ilerleyerek Anadolu'ya kadar ilerlemiş ve geri çekilme ancak Ankara önlerine gelindiğinde mümkün olabilmıştır. Abaza Mehmed Paşa'nın Ankara kuşatması, kuşatmanın uzun sürmesi ve soğuk havasında tesiri ile isyancı tarafından bizzat kaldırılmıştır. Bu isyan Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunlarla boğuştuğu bir zamanda olması sebebi ile kolayca yayılmıştır. Celali isyanlarından geride kalan asilerin desteği Abaza için önemli bir güç olmuştur. Bu gücü yalnızca fiziksel bir kuvvet olarak değil zihinsel bir destek olarak da ele almak gerekir. Abaza Mehmed Paşa'nın hareketi neticesinde onun tarafından tahkir edilen askerlerin tepkisi nedeni ile merkezi yönetim veziriazam değişikliğine dahi gitmiştir. Ele alınan konular birlikte değerlendirildiğinde bahse konu isyanın oldukça önemli bir hareket olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Abaza isyanı sırasında Bağdat'ta da birtakım olayların ortaya çıkması devletin bu isyanı ikinci sıraya atmasına neden olmuştur. Böylece Abaza Mehmed Paşa fırsattan istifade ederek durumunu daha da güçlendirme yoluna gitmiştir³⁹². Abaza isyanının sonuçlanması IV. Murad dönemine sarkarak bu dönemde Hüsrev Paşa'nın mücadelesi neticesinde Abaza Mehmed Paşa 1628 tarihinde teslim olmak zorunda kaldı. IV. Murad, Abaza Mehmed Paşa'yı affederek Bosna Beylerbeyi olarak atadı ve bu görevde 1634 yılına kadar kesintisiz olarak kaldı. 1634'te bir kez daha isyan edeceği söylentileri üzerine idam edilerek hayatı sonlandırıldı³⁹³. Şunu da belirtmekte fayda var ki; Osmanlı İmparatorluğu Abaza Mehmed Paşa isyanına kadar kendi varlığına isyan eden beylerbeylerine hiçbir zaman başka bir beylerbeylik veya vezirlik vermemiştir³⁹⁴. Bu durum Abaza Mehmed Paşa'dan itibaren dönüşüm göstererek isyanların bastırılmasında değerlendirilen bir seçenek haline gelmiştir.

Abaza Mehmed Paşa'nın devlete karşı giriştiği hareket iktidarın sorgulanmasına da sebep olmuştur. Bu isyan ile birlikte yönetim kademesindeki eksikliklerin ve atamalardaki ölçütlerin niteliğinin dile getirildiği görülmektedir. Özellikle Tugi bu noktada sert eleştirilerde

³⁹¹ Özdemir, *agt*, s. 81.

³⁹² Uzunçarşılı, *age*, s. 151.

³⁹³ Uzunçarşılı, *age*, s. 152-153; Özdemir, *agt*, s. 81.

³⁹⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yay, İstanbul 1975, s. 445.

bulunmaktadır. O “*Münâsib-i Hâl-i Rûzgâr*” başlıklı nazmında birtakım sorunları ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

“*Cihânun hâli şimdi ey karındaş*

Baş ayak oldu hem dahı ayak baş”³⁹⁵

diyen Tugi iktidardaki mevcut yöneticilerden memnun olmadığını açıkça söylemektedir. Bu memnuniyetsizlik, veziriazamların mevkilerinde kalıcılığı sağlamak ve kendi hayatlarını güvence altına almak adına yaptıkları liyakatsiz atamalardan kaynaklanmaktadır. Bahse konu atamalar kabiliyetsiz kişilerin mühim mevkilere gelmesi ile sonuçlanmaktaydı ve bu durumda kriz anlarında iktidarın doğru kararlar almasına engel teşkil etmekteydi. Tugi, imparatorluk içerisindeki eksiklikleri görerek bunları daha o yıllarda kaleme dökmüştür.

Yazarın bir başka şikayeti ise yine aynı şiirinde doğrudan Sultan Mustafa’ya yöneliktir.

Burada;

“ ...

Kalemle yıkılup gitdi vilâyet

Eger olmazsa sultânda himâyet

...

Cihân hâlinden ol bir giz sen âgâh

Kılıçsuz memleket zabt olmaz ey şâh

Dilersen memleket ola imâret

Siyâset kıl siyâset kıl siyâset”³⁹⁶

şeklinde ifadelere yer veren yazar oldukça çarpıcı noktalara değinmektedir. Her ne kadar bu şiir Abaza Mehmed Paşa isyanını açıklayan satırların akabinde yazılmış olsa da aslında Abaza olayı özelinde değil tüm bir Sultan Mustafa dönemi üzerine yapılan eleştirilerdir. Alıntılanan bölümün başında sultanın gayretsiz olduğuna değinilmektedir. Devlet işleri ile ilgilenmeyen veyahut ilgilenecek kabiliyetten yoksun olan bir sultanın ülkeyi yönetemeyeceği ve neticede devletin yıkılıp gideceğine vurgu yapan yazar hiç şüphesiz burada Sultan Mustafa’nın eksikliğini anlatmaya çalışmıştır.

³⁹⁵ Tugi, *age*, s. 174.

³⁹⁶ Tugi, *age*, s. 175-176.

Tugi nazımının sonlarına doğru I. Mustafa'yı eleştirmeye devam etmektedir. Padişahın Osmanlı ile Osmanlı dışındaki dünyanın durumundan habersiz olduğuna değinmektedir. Ayrıca yine padişahın askeri vasıflarının bulunmaması da Tugi tarafından eleştiri konusu olmuştur. Tugi'nin tüm sorunlara önerdiği çözüm ise siyasi katlden geçmektedir. Bu kısma özellikle vurgu yapan yazar son mısırda üç defa öldürmenin kesin çözüm olduğuna vurgu yapmaktadır.

Abaza Mehmed Paşa isyanında ele alınması gereken bir başka konu da onun müstakil bir devlet kurmak isteyip istemediği veya mevcut devleti ele geçirip bir darbe girişimi düşüncesine sahip olup olmadığıdır. Bu noktada bütünsel bir değerlendirme yapıldığında Abaza Paşa'nın bu tarz fikirler içerisinde olmadığı açıktır. Abaza Mehmed Paşa'nın esas sorunu Sultan Mustafa yönetimi idi. Sultan Mustafa'nın iktidarda yeterince etkin olamaması doğudaki Abaza Paşa'yı tedirgin ediyordu. İstanbul'daki düzensizlik zamanla tüm Anadolu'ya yayılmıştı. İşte Abaza Paşa'nın asıl hedefi mevcut düzensizliği ortadan kaldırarak imparatorluğa istikrar sağlayacak bir anlayış geliştirmektir. Her ne kadar onun nihai maksadına vakıf olmak mümkün olmasa da eldeki ipuçlarından Abaza Paşa'nın hedefinin padişah değişikliği olduğu tahmin edilebilir.

2.5. Rusya ve Lehistan Elçileri

Osmanlı yetkilileri 8 Kasım 1622'de düzenlenen divanda Moskova'dan gelen Rus elçisini kabul etti. Rus elçisi divana girdiğinde Sultan Mustafa ile karşılaştı ve etek öperek ona hediyelerini sundu. Aynı gün Lehistan elçisinin de İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Çavuşbaşı, Leh elçiyi Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bir yere yerleştirdi. Elçinin yanında yedi yüz atlısı vardı³⁹⁷. Bu sırada Ruslar ile Lehliler arasında 1618'de Deulina'da imzalanan 14 yıllık bir barış mevcuttu³⁹⁸. Ancak iki ülke arasındaki 1622 yılındaki gerginlikler elçilerin Osmanlı topraklarına gelmelerine neden olmuştur.

Leh elçisi üç yüz adamı ile 13 Kasım 1622'de Vezir Gürcü Mehmed Paşa'nın yanına gittiğinde Rus elçisini onun yanında gördü. Bu sahne Leh elçinin hoşuna gitmemiş olacak ki Rus elçisini korkak diyerek tahkir etmiştir. Rusların maksadı Lehistan'ı bertaraf ederek Sakalibe'yi kendi topraklarına katmaktır. Bunun içinde Osmanlı'nın ittifakına başvuruyorlardı. Lehistan'ın isteği ise Kantemir Paşa'nın Silistre Paşalığından alınmasıydı. Onların bu isteğinin temelinde Kantemir Paşa'nın Lehistan üzerine yaptığı akınlar vardı. Lehistan 1621 baharında Eflak ve Boğdan üzerine sefer düzenlediğinde bunlar birlikte hareket ederek Lehlilere karşı

³⁹⁷ Tugi, *age*, s. 176; Naima, *age*, s. 502; Kâtip Çelebi, *age*, s. 699.

³⁹⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 232.

Kantemir Paşa'nın yardımına başvurdular. Paşa da bu isteği geri çevirmeyerek kendilerine yardım etti. Kırk bin Tatar askeri ile Lehlileri geri püskürten paşa daha sonra Lehistan ülkesine akını serbest bırakarak Leh topraklarını ganimete açtı. Bu akın sırasında Sakalibe çok tahrip olmuştur³⁹⁹.

Leh elçisi 7 Aralık 1622'de divana kabul edilmiştir. Tugi elçinin Sultan Mustafa'ya hediyeler sunduğunu anlatmaktadır. Burada Tugi'nin bahsettiği bir başka konuda Sultan Mustafa'nın elçi üzerinde bıraktığı tesirdir. Padişah ile karşı karşıya gelen elçinin padişahın heybeti ve sertliğinden korktuğunu ve titremeye başladığını söylemektedir. Bu durumun bir süre sonra yine padişahın tesiri ile geçtiği anlatılmaktadır⁴⁰⁰. Yazarın buradaki maksadı bürokratlar ve toplum tarafından tam anlamı ile benimsenmeyen Sultan Mustafa'ya karizmatik bir yapı eklemektir. Tugi, böylece padişahın devlet ve toplum üzerindeki etkisinin artacağını düşünmüş olabilir.

Leh elçisinin Kantemir Paşa'nın Sakalibe bölgesinden çekilmesi istediği Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa tarafından olumlu karşılanmadı. Bunun sebebi de Sultan II. Osman döneminde yapılan sulh gereğince Lehistan'ın ödemesi gereken vergileri henüz Osmanlı'ya ödememesidir. Her ne kadar elçi bu vergiye karşılık bir miktar hediye getirmiş olsa da Osmanlı kanadında bunların yeterli görülmediği anlaşılmaktadır. Kantemir Paşa da konu ile ilgili olarak İstanbul'a göndermiş olduğu haberde; elçinin ve yanındaki adamlarının savaş haracı ödenene kadar tevkif dilmesini önermektedir⁴⁰¹. Ancak bu kararın uygulanmadığı, elçinin daha sonra divana kabul edilmesinden anlaşılmaktadır. Kantemir Paşa'nın da Sakalibe bölgesinden alındığına dair bir veri elimizde bulunmadığından Osmanlı ile Lehistan mülakatının Lehliler adına olumlu geçmediği ön görülebilir. Leh ve Rus elçilerinin gelişleri bütünsel anlamda değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu tüm buhranlara rağmen halen daha Rusya ve Lehistan arasında hakem görevi görecektir ve anlaşmazlık giderecek bir konumda olduğunu göstermektedir. İki devlet Sakalibe sorununun çözümü olarak Osmanlı'dan yardım beklemekteydi. Özellikle Rusya'nın bahse konu bölgeyi ele geçirmek için Osmanlı ile ittifak kurma gayesi imparatorluğun dış siyaset gücü anlamında oldukça önemlidir.

2.6. II. Osman'ın Kan Davası

II. Osman, Sultan Mustafa'nın validesi ve Davud Paşa'nın girişimleri neticesinde hal edildi. Yerine Sultan Mustafa cülus ederek ikinci defa imparatorluğu yönetmeye başladı. Bu

³⁹⁹ Tugi, *age*, s. 178; Naima, *age*, s. 502.

⁴⁰⁰ Tugi, *age*, s. 183.

⁴⁰¹ Tugi, *age*, s. 178.

değişim sırasında Valide Sultan ve Davud Paşa'nın en büyük destekçileri, yeniçeri ve sipahilerdi. Onlar gerek II. Osman'ın tevkifinde gerekse Sultan Mustafa'nın Topkapı'dan çıkarılarak tahta geçmesi sürecinde oldukça etkindiler. Ancak dönemin çağdaş kaynakları tetkik edildiğinde Osmanlı askerlerinin II. Osman'ın öldürülmesine rızalarının olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat zaman içerisinde toplum Sultan II. Osman'ın katili olarak onları görmekteydi. Hâlbuki sabık padişah öldürüldüğünde bizatihi Davud Paşa tarafından kesilen kulağı Valide Sultan'a teslim edildi. Bu sahne, Sultan II. Osman'ı katledenlerin Valide Sultan ve Davud Paşa önderliğindeki bir organizasyon olduğunu göstermektedir. Her ne kadar yeniçeri ve sipahi taht değişimi olayında etkin olsa ve II. Osman'ın kendilerine alternatif bir ordu oluşturma projesine vakıf olsalar bile onların II. Osman'ın öldürülmesini istemediklerini kaynaklar anlatmaktadır. Askerlerin ekserisi II. Osman'ın hapsedilmesi düşüncesindeydi. Bu durum onlar için avantajda teşkil etmekteydi. Devlet işlerinin olası bir çıkmaza düşmesinde veyahut bürokrasi-askeri çatışmasında her daim alternatif bir padişah adayı bulunacaktı. Ayrıca ekonomik açıdan değerlendirilirse yeni padişah yeni cülus bahşışı demektir. Bu gerekçelerden dolayı yeniçeri ve sipahinin II. Osman'ın öldürülmesinde esas etkin unsur olmadığı kanaatindeyiz. Ancak Osmanlı toplumu II. Osman'ın öldürülmesinden sonraki süreçte gerek kendi düşünceleri olsun gerek toplum propagandası şeklinde olsun sabık padişahın ölümünde yeniçerileri ve sipahileri suçlamaya başladılar. Yeniçerilerin ve sipahilerin içine düştükleri bu padişah katili ithamından sıyrılmak adına gerçek katillerin bulunması için çalışmaya başladılar

Padişah katili ithamına ilk tepki sipahilerden gelmiştir. Onlar 1 Ocak 1623 Pazar günü padişahın bulunduğu divanda toplandılar. Toplanmaktaki maksatları Anadolu ve Karaman bölgesindeki halkın ve kadıların kendilerini Sultan II. Osman'ın katili olarak suçlamalarıdır. Kendilerinin bahse konu bölgelerde rahatça hareket edemediklerinden şikâyetle bulundular. Bu zor durumdan sıyrılmak adına ürettikleri çözüm ise oldukça basit görünmektedir. Şöyle ki, Sultan II. Osman'ı katledenlerin derhal bulunarak katledilmesidir. Olayın bir anda alevlenmesi divanın sağlıklı bir şekilde yürütülememesine sebep olduğundan o günkü divan iptal edildi⁴⁰².

Divanın dağılması ile sipahiler Orta Camii'ye gelerek burada yeniçeriler ile ittifak kurmak için girişimde bulundular. Buna göre sipahilerin önde gelenleri yeniçeri ihtiyaçlarına hitaben; *"Cümlemüz, yoldaş ve karındaşız. Bize olan ihânet, size ve size olan ihânet, bizedür. Etrâf-ı memâlikde, gezecek yüzümüz yokdur. Her kangı diyâra varsak, bizi görenler, birbirlerine Pâdişâh'ların öldüren Kul, bunlardur diyüp, gösterürler. Engüşt-nümâ-yı âlem*

⁴⁰² Tugi, *age*, s. 186; Naima, *age*, s. 504; Uzunçarşılı, *age*, s. 144.

olduk. Cemî'i vilâyetlerde, nâmumuz ısyân üzere anılır ve fırsatumuz buldukları yirde, emân virmeyüp, katl iderler. Bizüm, Sultân Osmân Hân'ı öldürmede tedbîrümüz yoğ iken, biz bu nâmı kabul itmezüz!"⁴⁰³ diye söylevde bulundular. Pasajdan anlaşılacağı üzere sipahilerin içinde bulundukları durum oldukça endişe vericidir. Onlar güvenliği ile sorumlu oldukları bölgelerde kendi can güvenlikleri yoksun olarak yaşamaktaydılar. II. Osman'ın katli ile suçlanmaları ve kadıların dahi bu fikirde olması hiç şüphesiz halkın kolayca galeyana gelmesinde etkin bir gerekçedir. Özellikle reayanın sipahileri öldürmeleri oldukça önemli bir noktadır. Reayanın bu denli öfkeli hareket etmesi, II. Osman'ın öldürülmesinden duyduğu derin üzüntüyü de ifade etmektedir.

Sipahilerin ittifak önerisine yeniçeri ihtiyarlarının verdiği cevap Tugi tarafından şöyle aktarılmıştır;

"Bizüm dahi, her vechile, hüsn-i tedbirde, sizünle muvâfakatumuz vardır;lâkin, sizün bu güne hareketünüzden, eşkıyâ, ayağa kalkup, şehir garet ü târâc olmak mukarrerdür. Sonra, yağmacılık, Yeniçeri ve Sipâh nâmına çıkar. İl ve memleketde, Pâdişâh emrine muhâlefet idüp, sa'âdetlü Pâdişâh'un Pây-i tahtın yağma idenlerdür didüklerinden mâ'adâ, ayağ altında, Re'âyâ, pâymâl olur. Bu didiğiniz tedbirde, bizüm dahi, yoldaşlar'umuzu, eger Açıntâb'da ve eger, Erzurum'da, ziyâde rencide eylemişlerdür; lâkin, bu ahvâli sizünle söyleşüp, zâbitlar'umuza i'lâm idelüm. Zâbitlar'umuz dahi, Ağa'muza i'lâm eylesün. Siz dahi, Ağalar'unuza i'lâm idün. Ağalar'umuz dahi, Vezir-i a'âzâm hazretlerine i'lâm eylesün. Vezîr-i a'zam dahi, sa'âdetlü Pâdişâh'a arz eylesün. Eger, Pâdişâh'umuz, Sultân Mustafa Hân, karındaşı oğlu Sultân Osmân Hân'un katline fermân eylediyse, ölen Şâh, öldüren Pâdişâh'dur. Bizüm, ol da'vâya liyâkatumuz yok. Emir, Pâdişâh-ı âlî-şân hazretlerininündü ve eger, sa'âdetlü Pâdişâh, fermân itmeyüp, Dâvud Paşa, bu işe şürû' eylediyse, sa'âdetlü Pâdişâh-ı cihân, katl eylesün. Bize Pâdişâh kanının da'vâsı düşmez. Nihâyet, biz, Pâdişah'a i'lâm eyleyelüm. Katil, kim idüğü bilinsün. Biz, bize ve siz, size olan bühtândan halâs olalum!"⁴⁰⁴.

Yeniçeri ihtiyarlarının sipahiler ile yaptığı bu mülakat oldukça önemlidir. Yeniçerilerin ittifak konusunda bazı çekincelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Onlar öncelikli olarak iyi

⁴⁰³ Tugi, age, s. 187.

⁴⁰⁴ Tugi, age, s. 187-188.

düşünölmüş bir plan oluşturulursa sipahi ile birlikte hareket edebileceklerini belirtmişlerdir. Akabinde yeniçeriler, sipahileri yaptıkları davranışlar konusunda da eleştirmektedirler. Sultan II. Osman'ın katillerini ortaya çıkarma fikri sağlam bir zemine ve gerekçelere oturtulamaz ise şehirlerde eşkıyalığın ve yağmacılığın ortaya çıkacağına dikkat çekmektedirler. Ayrıca bu durumda kendilerinin sipahilerle birlikte hareket etmesinden dolayı halkın yeniçerilere de tepki gösterebileceğine değinilmektedir. Bu durumda yeniçerilerin sipahilerle direkt olarak bir anlaşma sağlamamalarının sebeplerinden birisi de toplumun tepkisini üstlerine çekmemek olarak görölmektedir. Tugi'nin kaydından anlaşıldığı üzere yeniçeriler, sipahiler ile anlaşmak için hemen muvafakat göstermemişlerdir. Onlar öncelikli olarak silsile yolu ile konunun Sultan Mustafa'ya intikal etmesi gerekliliğini lüzumlu görmüşlerdir. Bunun içinde gerekçe olarak şayet II. Osman'ın öldürölmesinde Sultan Mustafa'nın emri var ise konunun imparatorluğun bekasını ilgilendirmesinden ötürü bu emrin sorgulanmasının doğru olmayacağı yönündeki anlayışlarıdır. Bunu da açıklarlarken “ölen şah, öldüren padişah” fikri ile açıklamışlardır. Ancak II. Osman'ın öldürölmesi Sultan Mustafa'nın iradesi dışında gerçekleşen bir vaka ise ve bu vaka Davud Paşa eli ile yapılmış ise yine kendilerinin bu kan davasına dahil olmalarının doğru olmadığı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Bu fikre gerekçeleri ise yeniçeri ocağına padişahın kanının davasının düşmeyeceğidir. En nihayetinde yeniçeri ihtiyarları konunun padişaha intikal ettirilmesi ve bu sorunun bizatihi Sultan Mustafa nezdinde çözölmesi gerektiğini sipahilere iletmişlerdir.

Ertesi gün sipahiler yeniden divan toplantısına gelmişlerdir. Bu defa sipahilerin mustarip oldukları konunun çözölümü üzerinde daha kararlı oldukları anlaşılmaktadır. Onlar Sultan II. Osman'ın Yedikule Zindanlarına konulmasındaki amacın sabık padişahın öldürölmesi değil, hapsedilmesi olduğunu, şayet maksadın padişahı öldürmek olsa hiç hapsedmeden bu işin yapılabileceğini anlattılar. Ayrıca toplumda kendilerinin Sultan II. Osman'ın katili oldukları düşüncesi hakim olduğundan rahat hareket edemediklerini, bundan mütevellit padişah katilinin hemen bulunması gerektiğini ve bulunur bulunmazda katledilmesi gerektiğini dile getirdiler⁴⁰⁵. Buradan herhangi bir müspet cevap alamamış olacaklar ki davalarını şariat nezdinde çözmek adına Şeyhülislam Yahya Efendi'ye gittiler. Yahya Efendi aynı gün askerlere verdiği cevapta, şayet II. Osman'ın katli Sultan Mustafa'nın iradesi dışında gerçekleşiyse padişahı öldürenin kusurlu olduğu yönünde cevap verdi⁴⁰⁶. Aldıkları cevap üzerine saraya giden askerler burada Sultan Mustafa'nın padişahın katledilmesinde rolü olup

⁴⁰⁵ Tugi, *age*, s. 188; Kâtip Çelebi, *age*, s. 700; Naima, *age*, s. 504; Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age*, s. 83-84; Uzunçarşılı, *age*, s. 144.

⁴⁰⁶ Tugi, *age*, s. 188-189.

olmadığını sordular. Saraydan çıkan cevapta, Sultan Mustafa'nın II. Osman'ın öldürülmesine rıza göstermediği ve onu öldürenin Davud Paşa olduğu ve olaya dahil olanların hakkindan gelinmesi gerektiğini bildirir bir ferman çıktı⁴⁰⁷. Bu konu üzerinde Tugî eserinde isim vermemiş ve Padişahın fermanında Davud Paşa'yı gösterir bir ibare kullanmamıştır⁴⁰⁸. Ancak bir başka yerde Davud Paşa'yı konu edindiği nazmında;

“ ...

Emânet eyledük Dâvud'a Şah'ı

Revâ mı katl ide ol Pâdişah'ı

Bu midur dünyâda dîn ü diyânet

O gün virdük o gün itdi hıyânet

Çıkartmadı sabâha diri anı

Şehenşâh-ı cihân Osmân Hân'ı

...⁴⁰⁹ ”

diyerek Davud Paşa'yı II. Osman'ın katili olarak tasvir etmektedir. Ayrıca yine aynı yerde Sultan Mustafa'nın Davud Paşa'ya, II. Osman'ı öldürmesi yönünde bir talimat vermediğini ve sabık padişahın katilinin Davud Paşa olduğunu söylediği bilgisi vardır⁴¹⁰.

Sultan Mustafa'nın fermanı doğrultusunda sipahiler, II. Osman'ın öldürülmesi emrinin padişah tarafından verilmediği ve muhtemel sorumlunun da Davud Paşa olduğunu teyit ettiler. Hemen harekete geçen askerler, öncelikle Cebecibaşı'nı yakalayıp öldürdüler. Bu sırada Davud Paşa başına gelecekleri tahmin etmiş olmalı ki ortalıkta görünmüyordu. Öncelikli tedbir olarak Davud Paşa'nın hanesi mühürlendi. Daha sonra askerler iki gün boyunca Davud Paşa'yı aradılar. Davud Paşa üçüncü gün Eyüp yakınlarında Topçular'da kendisini destekleyen ve sipahi olan Hamza Bey'in samanlığında bulundu. Bulunduğunda üstünde yeşil renginde pejmürde bir kıyafetin olduğu belirtilmektedir⁴¹¹. Davud Paşa'nın fiziksel görünümü gerçekten bir zavallı görünümünde midir? Yoksa Naima tarafından bizzat Sultan II. Osman'ın durumuna mukabil bir vaziyet oluşturmak adına hususi olarak mı bu satır arası bilgi verilmiştir? Bizce üç

⁴⁰⁷ Naima, *age*, s. 504; Kâtip Çelebi, *age*, s. 700; Uzunçarşılı, *age*, s. 144; Danişmend, *age*, s. 318.

⁴⁰⁸ Tugî, *age*, s. 189.

⁴⁰⁹ Tugî, *age*, s. 190.

⁴¹⁰ Tugî, *age*, s. 191.

⁴¹¹ Naima, *age*, s. 504.

gün boyunca Osmanlı askeri tarafından aranan bir şahsın fiziksel görünümünün iyi olması beklenemez. Bundan dolayı Naima'nın verdiği satır arası bu bilgi doğrudur.

Davud Paşa Yedikule'ye hapsedildikten sonra o tarihte subaşı görevini ifa eden Kelender Uğrusu denilen ve II. Osman'ı elleri ile öldüren şahıs yakalanarak Yedikule'ye gönderildi⁴¹². 7 Ocak 1623 tarihinde tüm yeniçerileri ve sipahileri Orta Camii'de toplayan Yeniçeri Ağası onlara; Davud Paşa'nın tevkif edildiğini ve onun hakkında kararın padişaha ait olduğunu, Sultan Mustafa ne karar verirse onun uygulanacağını, kimsenin tek bir kelime etmemesini ve en önemlisi bu olay neticelendikten sonra askerden hiç kimsenin “falan kişiyi de isteriz” şeklinde çıkışlar yapmaması gerektiğini tembihledi⁴¹³. Askerler tarafından olumlu karşılanan Yeniçeri Ağasının ikazı oldukça önemlidir. O mevcut durumda yeniçeri ve sipahinin herhangi bir karışıklığa meydan vermemesi adına uyarılarda bulunmuştur.

Davud Paşa'nın karısı Hâtuni Sultan, kocasının öldürülmesine engel olmak adına bazı girişimlerde bulundu. Bu şahıs Sultan Mustafa'nın ana bir kardeşi idi. Padişah ile aralarındaki kan bağına istinaden onunla görüşerek Davud Paşa'nın affedilmesini istedi ancak I. Mustafa tarafından bu istek kabul edilmedi. Bunun üzerine Hâtuni Sultan yanında Davud Paşa taraftarları ile birlikte yeniçeri ocağına gitti. Davud Paşa'ya taraftar olan isimlerden bazıları şunlardır; Kırküçüncü Ağa Bölüğünden Bokçu Murad, Çukurcu Köroğlu, Aşçı Hasan, Kayıkçı Mustafa, Çalık Mehmed, Altıncıoğlu Muslı'dır. Davud Paşa'yı destekleyen yeniçerilerin sayısı yaklaşık yüz kişiydi. Onun sipahi içinden de destekçileri vardı. Nitekim yukarıda bahsedildiği üzere Davud Paşa'yı 3 gün boyunca saklayan da yine bir sipahi olan Hamza isimli bir şahıstı. Sipahi destekçilerinden bilinen ikisinin adı Cerrâhzâde Mehmed Çelebi ve Feridun Efendi'dir. Hâtuni Sultan ve destekçileri Davud Paşa'nın celladına (Usta Süleyman) rüşvet vererek idam sırasında işi biraz ağırdan almasını tembihlediler⁴¹⁴.

8 Ocak 1623'te divan toplandı. Divan oldukça kalabalıktı. Osmanlı bürokratları, yeniçeriler, sipahiler ve halktan bazıları oradaydı. Tugi, mevcut kalabalığı haşır gününe benzetmektedir⁴¹⁵. Bu kalabalık arasında Cellat Usta Süleyman, Davud Paşa'yı başını kesmek için Kapıcılar Odası'ndan çıkarıp meydana getirdi. Bu sırada Davud Paşa'nın elinde bir kağıt bulunmaktaydı. Davud Paşa bu kağıdı yakınında duran bir kapıcın eline verdi. Daha öncesinden Cellat Usta Süleyman ile Davud Paşa taraftarları arasında mutabakat sağlandığından ötürü

⁴¹² Kâtip Çelebi, *age*, s. 701.

⁴¹³ Naima, *age*, s. 504.

⁴¹⁴ Tugi, *age*, s. 197; Naima, *age*, s. 504.

⁴¹⁵ Tugi, *age*, s. 198.

cellat oldukça yavaş hareket etmekteydi. Yavaş yavaş tülbindini çıkarıp kollarını sıvadı. Yine yavaş hareketler ile kılıcını kınından çıkardı ve temizledi. Onun bu yavaş hareketleri Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'nın dikkatini çekti. Veziriazam Muhzır Ağa isimli bir görevliyi hemen cellada adam göndererek çabuk hareket etmesini ve derhal Davud Paşa'yı öldürmesini emretti. Buna rağmen Usta Süleyman işi ağırdan almıştır. O, Davud Paşa'yı hemen öldürmeyip kılıcını değiştirme bahanesi ile işi uzatmıştır. Muhzır Paşa'nın ikazları üzerine Usta Süleyman kılıcını çekip Davud Paşa'yı öldürmek üzereyken bir kısım sipahi öne atılarak Davud Paşa'nın öldürülmemesini istedi⁴¹⁶. Çünkü bu sırada Davud Paşa, Sultan II. Osman'ı kimlerin onayı ile öldürdüğünü açıklamaktaydı. Buna göre Davud Paşa, Sultan II. Osman'ın ölüm fermanını Rumeli Kadiaskeri olan Mustafa Efendi ve Anadolu Kadiaskeri olan Yahya Efendi'den imzalı olarak aldığını ve bu fermanın bizzat Sultan Mustafa tarafından onaylandığını söylemekteydi⁴¹⁷. Buna göre Davud Paşa, Sultan II. Osman'ın kanunlar dahilinde katledildiğini ve bu işte kendisinin asıl suçlu olmadığını açıklamak istemiştir. Sipahi bu gerekçelerle Davud Paşa'nın hemen öldürülmesine taraftar değilken yeniçeriler eski veziriazamın derhal öldürülmesini istiyorlardı. Bu karışıklık arasında Davud Paşa taraftarlarından olan bir yeniçeri askeri onu idam tahtasından alarak Davud Paşa'nın diğer destekleyicileri ile birlikte Orta Camii'ye götürdü⁴¹⁸. Yeniçerilerin geneli ağalarının da ikazı üzerine Davud Paşa'nın öldürülmesi taraftarıydı. Ancak Davud Paşa'yı celladın elinden kaçıranın bir yeniçeri olması onun devletin hemen her kademesinde bir adamının bulunduğunu gösterir. Ancak Davud Paşa destekçilerini rüşvet ve mansıplar ile elinde tuttuğundan onun gücünün suni bir güç olduğu unutulmamalıdır.

Davud Paşa, Orta Camii'ye getirilince öncelikle üstüne yeni kıyafetler getirildi. Daha sonra etrafındakilerin biat etmesi ile Davud Paşa veziriazam oldu. Camii minberinin ikinci basamağına çıkan Paşa etrafındakilere mansıplar dağıtmaya başladı. Bazılarına çorbacılık verirken kimine de doğrudan sancak yönetimi veriyordu. Destekçileri arasında bulunan Bokçu Mustafa'ya ise muhızrlık (mübaşir) payesi verdi⁴¹⁹. Davud Paşa burada yetkisiz bir şekilde ve eski alışkanlığı olduğu üzere liyakatsiz kişilere mansıplar dağıtırken diğer taraftan asıl veziriazam Gürcü Mehmed Paşa celladı yanına çağırarak Davud Paşa'yı kimlerin kaçırdığını sordu. Usta Süleyman Davud Paşa'yı sipahilerin kaçırdığını söyledi⁴²⁰. Davud Paşa'nın kaçırılması konusunda Tugi yeniçerileri olaya dahil etmemiştir. Tugi'nin anlatısının bu kısmına

⁴¹⁶ Tugi, *age*, s 198-199.

⁴¹⁷ Naima, *age*, s. 505.

⁴¹⁸ Naima, *age*, s. 505; Tugi, *age*, s. 199-200.

⁴¹⁹ Tugi, *age*, s. 200; Naima, *age*, s. 505.

⁴²⁰ Tugi, *age*, s. 200-201.

ihtiyatlı yaklaşmakta fayda var. Kendisi de bir yeniçeri emektarı olan Tugi, Davud Paşa'nın kaçırılması olayına yeniçerileri dahil etmemektedir. Naima burada Tugi'den farklı bir bilgi vererek Davud Paşa'yı kaçırmanın yeniçeri olduğunu vazıh bir şekilde belirtir. Davud Paşa'nın kaçırılması ile ilgili Kâtip Çelebi de ayrıntılı bir bilgi vermemiştir. Solakzade ise konu ile ilgili yalnızca Davud Paşa yandaşlarından on kişinin Paşa'yı siyaset meydanından kaçırdığından bahsetmektedir⁴²¹.

Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa, Davud Paşa'nın kaçırılması işinin sipahiler eliyle olduğu kanaatine varınca sipahi komutanlarını yanına çağırttı. Sipahiler, Davud Paşa'nın kaçırılması planına kendilerinin dahil olmadığını, paşayı kaçırmanın onun kendi adamları olduğunu belirttiler. Bu sırada Davud Paşa'nın kaçırılması olayı Sultan Mustafa'ya iletilti. Padişah, Paşa'nın derhal yakalanarak Yedikule Zindanlarına hapsedilmesi emrini verdi⁴²². Naima, Davud Paşa'nın yakalanma emrinin Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa tarafından verildiğini savunur. Buna göre; Davud Paşa'nın kaçıışından rahatsız olan veziriazam sarayına geldiğinde oldukça huzursuzdu. Şaşırmış bir vaziyette ne yapacağını düşünen Mehmed Paşa'nın yanına Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa geldi. Onun önerisi Davud Paşa'yı yakalayarak katletmektir. Bunun için veziriazamdan ferman bekliyordu. Kethüdanın fikrini benimseyen Mehmed Paşa, Davud Paşa'nın katledilmesini isteyen fermanı yazdı. Bunun üzerine Kethüda Ahmed Ağa iki yüz kadar adamı ile Davud Paşa'yı yakalama hareketine başladı⁴²³. Davud Paşa'nın yakalanması oldukça önemliydi. Onun yaşaması öncelikle Gürcü Mehmed Paşa'yı rahatsız ediyordu. Davud Paşa celladın kılıcından daha yeni kurtulmasına rağmen mansıplar dağıtmaya başlamıştı. Gürcü Mehmed Paşa askerin ve bürokrasinin bu mansıplar ve rüşvetler ile Davud Paşa, lehine hareket etmesinden çekinmiş olmalı. Davud Paşa'nın kaçmasından etkilenen bir diğer isim ise Valide Sultan'dır. O, II. Osman'ın katledilmesin de Davud Paşa ile birlikte etkin olan en önemli isimdi. Bu durumda Davud Paşa'nın ölüm korkusu ile kendisini ifşa edeceğinden korkmuş olmalı. Hatta bu korku ona, Davud Paşa'nın derhal yakalanması konusunda padişah adına karar vermiş olduğunu dahi gösterebilir.

Davud Paşa'nın ortadan kaldırılması kararlaştırıldıktan sonra o, yeniçeriler tarafından Orta Camii'de ele geçirilerek bir pazar arabası ile Yedikule Zindanlarına götürüldü. 8 Ocak 1623 günü Davud Paşa, Sultan Mustafa'nın fermanı ile Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa eliyle

⁴²¹ Solakzade, *age*, s. 727-728.

⁴²² Tugi, *age*, s. 201; Kâtip Çelebi, *age*, s. 701.

⁴²³ Naima, *age*, s. 506.

Yedikule’de Sultan II. Osman’ın öldürüldüğü odada boğularak öldürüldü⁴²⁴. Davud Paşa’nın cesedi “*Sultanın kanını döktüğü için öldürülmüştür!*”⁴²⁵ denilerek evinin önüne bırakıldı ve daha sonra gömüldü. Davud Paşa’nın ardından Sultan II. Osman’ın öldürülmesinde etkin rol oynayan Kelender Uğrusu, Yedikule içinde öldürülerek cesedi denize atıldı. Sultan Osman’ın katillerinden olan ve Budin Beylerbeyliğinde görevinde iken o sırada bu görevinden alınarak kendisine Timişvar Eyaleti verilen eski Yeniçeri Ağası Derviş Ağa’nın da öldürülmesi için İstanbul’dan bir kapıcıbaşı gönderildi. O sırada Köstendil sancağındaki arpalığında bulunan Meydan Bey’in öldürülmesi için de bir kişi gönderildi. Zira Meydan Bey, II. Osman’ın öldürülmesini tertipleyenler arasındaydı⁴²⁶.

Davud Paşa’nın, Kelender Uğrusu’nun, Derviş Ağa’nın ve Meydan Bey’in öldürülmesi yeniçeri ve sipahilerin üstündeki padişah katili suçlamalarını görünürde sonlandırmıştı. Katillerin öldürülmesi, Sultan Mustafa’nın da üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırdı. Sultan Mustafa’yı suçlayan cenah, onun II. Osman’ın ölümü için ferman çıkardığını öne sürmekteydi. Padişah bu suçlamalardan kurtulmak adına açıklama yapmak zorunda kalmıştı. Davud Paşa’nın öldürülmesi bir yandan da Abaza Mehmed Paşa hareketini de yıpratmak adına etkili oldu. Abaza Mehmed Paşa’nın gayelerinden birisi II. Osman’ın intikamını almaktı. Devlet, bu intikamı kendi eli ile alarak Abaza Paşa’yı da zayıflatmıştır.

3. SULTAN MUSTAFA’NIN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

3.1. Fatih Camii Olayı

Fatih Camii Olayı’nın temelinde Veziriazam Mere Hüseyin Paşa’nın ulema üzerinde baskı kurmaya çalışması yatmaktadır. Askeri kanadın kendisini destelediğinden emin olan veziriazam, baskı ile olsa da ulemayı kendi yanında görmek istemektedir. Ulemanın tavır ve davranışları, Hüseyin Paşa aleyhine görünmekteydi. Onlar, Hüseyin Paşa’nın yeniçerileri yanında tutabilmek adına hazineden çok fazla para sarf ettiğini ve böylelikle hazinenin devamlı suretle zayıfladığını dile getirmekteydi. Ulema bu şekilde bir siyasete karşıydı. Bu tür bir siyasetin başarılı olamayacağı yönünde fikir birliği içindeydiler⁴²⁷.

Fatih Camii Olayı, Hüseyin Paşa ile ulema arasındaki çatışmanın eyleme dökülmesi şeklinde cereyan eden bir hadisedir. Bu vaka Mere Hüseyin Paşa’nın azledilmiş olan bir kadıya öfkelenmesi ve hatta sopa ile dövmesi ile meydana gelmiştir. Görevinden azledilen kadı,

⁴²⁴ Tugi, *age*, s. 202.

⁴²⁵ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 50-51.

⁴²⁶ Naima, *age*, s. 506.

⁴²⁷ Naima, *age*, s. 509.

Hüseyin Paşa'ya arz için divana geldiğinde iddiaya göre veziriazama karşı divan önünde küstah tavırlarda bulunmuştur. Mere Hüseyin Paşa, kadının bu hareketlerine öfkelenerek onu divandan kovmuştur⁴²⁸. Divandan kovulan kadı maruz kaldığı davranış için ulema ileri gelenlerine giderek olayı aktarmış ve ayrıca Mere Hüseyin Paşa'nın Mısır Beylerbeyi iken küfürlü sözler söylediğini beyan ederek şikayetçi olmuştur. Mere'nin sinkaflı ifadeler kullandığı o sırada mecliste bulunan ulemanın bazıları tarafından da onaylanmıştır. Bunun üzerine cemiyetin tamamı toplanarak Sultan Mehmed Camii'ne gittiler⁴²⁹. Tugi ise aynı olayı anlatırken farklı bilgiler sunmaktadır. Buna göre, ulema Sultan Mustafa'nın yönetiminden memnun değildi. Onlar, Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmadığını söylüyorlardı ve bundan dolayı da padişahlığının caiz olmadığı yönünde görüş birliği içerisindeydiler. Ulemanın iki isteği vardı. Birisi akıl sağlığı yerinde olmayan Sultan Mustafa'nın tahttan el çektilmesi, ikincisi kul taifesine kese kese altın dağıtarak hazinenin günden güne erimesine sebep olan Mere Hüseyin Paşa'nın azli⁴³⁰. Tugi'nin aktardığı pasajda en dikkat çekici nokta ulemanın Sultan Mustafa'yı istememesidir. Onlar padişahın akıl sağlığının yerinde olmadığını söylemektedirler. Bu durum bir padişah için oldukça mühimdir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi bütünü ile incelendiğinde ulema tarafından destek bulamayanların tahta çıkmakta ve orada tutunmakta büyük zorluklar yaşadığı bilinmektedir. Bunun en büyük örneği hiç şüphesiz Cem Sultan ile II. Bayezid arasındaki mücadelede, ulema tarafından desteklenen Bayezid'in Osmanlı tahtına çıkmasıdır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere ulemanın taht üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Olay, Sultan Mustafa nezdinde değerlendirildiğinde ulemanın padişahı desteklemediği iddiası hiç şüphesiz onun siyasi geleceğini etkilemektedir.

Haziran 1623 yılının ortalarında Fatih Camii'nde toplanan ulema, Şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi'yi, Rumeli ve Anadolu kadıaskerlerini ve halen görevde bulunmayan ileri gelenleri buraya davet etti. Ulemanın⁴³¹ isteği davalarının şer ile görülmesidir ve bu sırada da Mere Hüseyin Paşa'nın Camiide hazır bulunmasıdır. Yahya Efendi ulemanın talebini mantıklı bulmayarak konunun öncelikle Sultan Mustafa'ya arz edilmesi gerektiğini anlatarak ortalığı biraz sakinleştirme yoluna gitmiştir. O ayrıca padişahın Hüseyin Paşa'nın

⁴²⁸ Naima, *age*, s. 509; Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 779. Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Hüseyin Paşa'nın kadıya yönelik hareketlerinden daha sonra pişman olduğunu belirterek kadının gönlünün alınması adına bir süre sonra Anadolu'da bir kadılık vazifesi verildiğini söylemektedir.

⁴²⁹ Naima, *age*, s. 509.

⁴³⁰ Tugi, *age*, s. 219.

⁴³¹ Ulemanın bazıları ismini Bostanzade kaydetmiştir. Buna göre; daha önce Anadolu Kadıaskerliği görevinde bulunan Şerif Efendi ve Bahsi Efendi, İstanbul Kadısı Hasan Efendi, İstanbul kadılığından emekli Abdullah Efendi, Mekke kadılığından ayrılan Ali Birader, Vefa müderrisi Kara Çelebizade Abdülaziz, Müderris Uşşâkzâde Aziz Ser-Mahfilzâde Mehmed, Müderris Eşekzâde Ahmed Fatih Camii vakasında bulunan kişilerdendir. Bostanzâde Yahyâ Efendi, *age*, s. 100.

azlini isteyeceğini de söylemiştir. Şeyhülislam yanında kadiaskerlerle birlikte padişah ile görüşmek için Üsküdar'daki saraya gittiler⁴³². Naima burada Bıçakçioğlu isimli bir sipahinin ulemaya, Yahya Efendi'yi göndermemeleri konusunda uyarıda bulunduğundan bahseder. Bıçakçioğlu, şeyhülislamın Camiiden çıktıktan sonra sözlerinin arkasında durmayacağını ve hatta onun ulema cemiyetinin dağıtılması yönünde çaba harcayacağı iddiasında bulunur⁴³³. Naima tarafından ileri sürülen bu iddia bize sonucu bilinen bir hikayeye sonradan ekleme yapılmış izlenimi vermektedir.

Yahya Efendi sarayda Darüssaade Ağası, Bab-ı Saadet Ağası ve vezirler ile ulemanın mevcut durumunu görüştü. Şeyhülislam, olayların yatışması için Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazamlıktan azledilmesini ve yerine Mehmed Paşa'nın atanmasını talep etmiştir. Bu sırada Hüseyin Paşa ve Yeniçeri Ağası ulemanın toplanmasından haberdar olduğu gibi şeyhülislamın saraya gittiğini de öğrendiler. Bu bilgiyi edinen Hüseyin Paşa, harekete geçerek kendisini destekleyen yeniçeriler ile birlikte bir plan yapmıştır. Bu plana göre yeniçeriler, Hüseyin Paşa'nın azledilmesinden rahatsızlıklarını dile getirecekler ve iki defa mevacib isteyeceklerdir. Yeniçeriler plan üzerine hareket ettiler ve ayrıca padişaha mevcut veziriazamın devletin genel durumu üzerinde gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olduğunu ve ulemanın toplanması olayına da hakim olduğunu söylediler. Padişah yeniçerilerin fikrine muhalif hareket etmeyerek Hüseyin Paşa'yı yerinde bırakan fermanı gönderdi. Bu fermana; *"Umûr sana tevfiş olunmuştur, hizmet üzere olasız. Ve şakilerin hakkından gelinüp, bir yerde cem'iyyet olmasun."*⁴³⁴ ifadeleri yer almaktadır. Fermandan anlaşılacağı üzere Sultan Mustafa ulemanın toplanmasından rahatsız olmaktadır ve onların derhal dağıtılmasını talep etmektedir. Padişah tarafından söylendiği iddia edilen bu ifadeler Osmanlı tarihinde eşine ender rastlanır bir olaydır. Ulemanın toplanması olayı, Sultan Mustafa'dan çok validesini⁴³⁵ ve Sultan Mustafa'nın tahtta bulunması sebebi ile birtakım mevki ve makam sahibi olanları rahatsız etmiş olmalıdır.

Saraydan çıkan karar doğrultusunda Ağa Kapısında bulunan Mere Hüseyin Paşa, taraftarlarının hepsini yanına çağırdı. Ağalar ile plan yaparlarken Şeyhülislam Yahya Efendi ile kadiaskerlerde davet edildi⁴³⁶. Onların Mere Hüseyin Paşa yanında bulunması stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Böylece Mere, ulemaya karşı yine onların sınıfından olan ve

⁴³² Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 779-780; Tugi, *age*, s. 219; Naima, *age*, s. 509; Kâtip Çelebi, *age*, s. 704.

⁴³³ Naima, *age*, s. 509.

⁴³⁴ Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 780.

⁴³⁵ Nitekim bu iddiayı Naima eserinde desteklemektedir. Burada Veziriazam Hüseyin Paşa, Fatih Camii'ndeki kalabalığın dağıtılması için kurduğu şu cümle ilginçtir; *"Sultan Mehmed'de olan cem'iyyetin perişan olması murad-ı hümayündür. Hususân vâlide hazretlerinin maksududur"* Naima, *age*, s. 510.

⁴³⁶ Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 780.

en yüksek mevki ve makama sahip kişileri yanına çekmiş oluyordu. Burada yapılan plan neticesinde Fatih Camii'nde bulunan kalabalık her ne olursa olsun dağıtılacaktı. Nitekim saraydan gönderilen fermanda bu kararı meşrulaştırmıştı.

Hüseyin Paşa taraftarlarına karşılık Fatih Camii'nde bulunan ulema gittikçe kalabalık hale gelmekteydi. Ancak bunların kalabalık hale gelmesinin Mere Hüseyin Paşa üzerinde herhangi bir tesiri olmadı. Camiideki ulemanın ve destekçilerinin dağılması için veziriazam tarafından ocak ağalarından olan Deli Kasım ile Birinci Mehmed Ağa gönderildi. Bunlara verilen bir başka görevde İstanbul Kadısı Biber Efendi'nin kardeşi olan Hasan Efendi'ye bulunduğu cemiyetten çıkmasını telkin etmektir. Öneri Hasan Efendi tarafından makul bulunmuş olacak ki abdest yenilemek bahanesi ile Fatih Camii'nden ayrıldı. Onun ayrılmasının ardından Deli Kasım Ağa Camiiye girerek ulemaya eylemlerinden vazgeçmelerini telkin etti. Ancak Deli Kasım'ın sözleri ulema üzerinde herhangi bir etki bırakmadı. Hatta içlerinden birisinin⁴³⁷ galeyana getirmesi ile Deli Kasım'ın üzerine saldırdılar. Şeyh Kadızade ve birkaç kişinin yardımıyla Deli Kasım dışarı çıkabildi⁴³⁸. İlk denemede ulemayı ikna çabaları boşa giden Mere taraftarları şeyhülislamın da talebi ile bir defa daha girişimde bulundu. Bu defa elçi olarak Nakibüleşraf Şerif Efendi ve Şeyh Sivasi Efendi gönderildi⁴³⁹. Kâtip Çelebi, Nakibüleşraf Şerif Efendi'den Nakib Gubari Efendi olarak bahseder ve bunun elçi olarak Camiiye gittiğini ve içeride bulunan ulemayı davalarından vazgeçirmeye çalıştığını bildirir. Hatta Gubari Efendi padişah tarafından yazıldığı iddia edilen, ulemanın dağıtılmasını içeren hattı şerifi de orada ulemaya okumuştur. Ancak orada bulunanlar okunan hattı şerifin Sultan Mustafa tarafından yazıldığına ikna olmamıştır. Ulema sözcüleri Gubari Efendi'ye yönelik *"bizim pâdişâhımız mecnûndur, okumak yazmak bilmez. Bu hat fülân cariyenindir"*⁴⁴⁰ şeklinde cevap vermiştir. Nakibüleşrafın çabaları sonuçsuz kaldı. Ulema ayrıca Mere Hüseyin Paşa'nın azledilmesindeki kararını yineledi. Mevcut durumu saraydan takip eden yönetim bir hatt-ı hümayun daha göndererek bostancılar eliyle Fatih Camii'nde toplanan herkesin dağıtılmasını istediler. Bu emir üzerine ikinci namazından sonra vezirler, kadiaskerler, yeniçeriler, sipahiler ve şeyhülislamdan oluşan Mere taraftarları Fatih Camii'ne doğru harekete geçtiler. Şeyhülislam

⁴³⁷ Naima, age, s. 510. Naima bu kişinin ismini Yahya Efendi olarak vermektedir. Ancak bu Yahya Efendi'nin o sırada şeyhülislam olan Yahya Efendi olup olmadığı belirtilmemiştir. Bu Yahya Efendi o sırada şeyhülislam olan Yahya Efendi olamaz. Çünkü Şeyhülislam Yahya Efendi, Tugi'de açıkça belirtildiği üzere Mere Hüseyin Paşa tarafında bulunmaktaydı, Bostanzâde Yahyâ Efendi, age, s. 100.

⁴³⁸ Naima, age, s. 510.

⁴³⁹ Tugi, age, s. 220; Naima, age, s. 510.

⁴⁴⁰ Kâtip Çelebi, age, s. 704-705. Sultan Mustafa'nın okuma yazma bilmediği kaynaklarda söylenmektedir. Her ne kadar onun okuma yazma bilip bilmediğini net olarak kanıtlamasa da arşiv vesikaları arasında Sultan Mustafa'ya ait bir hatt-ı hümayun mevcuttur. BOA, Hat, 1446/27.

Yahya Efendi son bir girişimde bulunarak topluluğun dağıtılması için bir elçi daha gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine harem ağalarından birisi elçi vazifesi ile gönderilmiştir. Ancak ulema tarafı kararlarından dönmeyerek dağılmayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Mere Hüseyin Paşa, ulemayı dağıtmak adına yanındakilerle birlikte harekete geçti. Bu sırada Mere'nin eline gelen bir hatt-ı hümayunda onun hareketini meşrulaştırmıştı. Burada padişah (Valide Sultan olmalıdır) acele etmelerini ve bir an evvel Fatih Camii olayını bastırmalarını istemektedir. Mere Hüseyin Paşa ile birlikte hareket edenler haricinde İstanbul Ağası Mimarzade Mehmed Ağa'da bin kadar acemioğlanı ile Fatih Camii'ne gitti⁴⁴¹. Ulemaya yönelik yapılan hazırlıklar konunun hassasiyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda devletin ulema ayaklanmasına karşı oldukça ciddi önemler aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle askeri açıdan yapılan hazırlık silahsız bir grup ulema için gereğinden fazla bir önlem gibi görünmektedir. Burada Mere Hüseyin Paşa'nın iki amaç güttüğü söylenebilir. Bunlardan ilki kendi gücünü kanıtlama istediğidir. Yeniçeri ve sipahiler tarafından desteklendiğini göstermek adına önlemleri sıkı tutmuş olabilir. Diğer bir gerekçe ise ulema ayaklanmasının halk arasında yayılmasını engellemek olabilir. Devlet yönetiminden rahatsız olan ve Sultan Mustafa'ya muhalif olan bir kısım halkın ulemayı destekleyerek Fatih Camii Olayı'nın büyümesine sebebiyet vermesinden duyulan endişe Hüseyin Paşa'nın sert önlemler almasına gerekçe olarak gösterilebilir. Bunun hâlihazırda en iyi örneği Abaza Mehmed Paşa isyanıdır. Osmanlı yönetimi Abaza Mehmed Paşa vakasına müdahale etmekte geç kalınca isyancının imparatorluğun birçok yerinden destek bulduğu bilinmektedir. Mere Hüseyin Paşa'da benzeri bir sahne ile karşılaşmamak adına olay daha başlamadan önlemek istemiş olmalıdır.

Mere Hüseyin Paşa'nın ulema üzerine geldiği haberi Fatih Camii'ne geldiğinde içlerinden bazıları karşılıklı bir mücadeleye girmemek adına abdest almak bahanesi ve vaktin geç olduğu bahanesi ile Camiiden çıkmışlardır⁴⁴². Mere Hüseyin Paşa destekçileri Camii önüne geldiklerinde ulemanın dışarıda bulunan atlarını ve malzemelerinin çoğunu yağmaladılar. Yağma işi bittikten sonra Fatih Camii içine girdiler. İçeride bulunanları ayaklanmaya sebebiyet verme gerekçesi ile öldürmeye başladılar. Tugi o gün öldürülenlerden birisi olarak aktardığı Eğribozlu Beyzade isimli bir müderrisin akşam namazı kıldığı sırada minber yanında öldürüldüğünü kaydeder⁴⁴³. O gün ulema kanadından on dokuz kişi öldürülmüştür⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Tugi, *age*, s. 220-221; Naima, *age*, s. 510.

⁴⁴² Tugi, *age*, s. 221; Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 781.

⁴⁴³ Tugi, *age*, s. 221.

⁴⁴⁴ Tugi, *age*, s. 221; Uzunçarşılı, *age*, s. 146.

Ölenlerden dokuzu henüz öğrenci iken on kişi ise müderris, kadı ve şeyhlerden oluşmaktaydı. Ölenlerin kimliklerinin gizlenmesi adına cesetler Camii avlusundaki kuyuya atılmıştır⁴⁴⁵.

Fatih Camii'ndeki ölümlerin etkisi biraz dindikten sonra devlet ulemanın bazısını olayları teskin etmek adına sürgüne göndermeye başladı. Meşru sultana isyan etme suçu ile Yahya Efendi, Şerif Efendi, Ali Çelebizade ve sekiz müderris İstanbul'dan gönderildi. Yahya Efendi Bursa'ya gönderilirken İstanbul kadısı azledilerek yerine Çeşmi Efendi getirildi⁴⁴⁶. Fatih Camii Olayı'nın kazananı Mere Hüseyin Paşa olmuştur. O ulemaya karşı başarısı ile tahakkümünü artırarak görünüşte dahi olsa elini güçlendirmiştir. Ancak toplum aynı düşüncede değildi. Onlar devletin ulemaya karşı yaptığı kanlı baskını olumlu görmüyorlardı. Fatih Camii Olayı'ndan sonra halkın bir kısmının devlete olan güveni zayıflamıştı. Devlete olan bağlılığı zayıflayanlar Abaza Mehmed Paşa'yı desteklemeye başlamıştır⁴⁴⁷. Nitekim yukarıda Abaza Mehmed Paşa'nın isyanı açıklanırken Kayserili bir şeyhin Abaza Mehmed Paşa'yı desteklediğinden bahsedilmişti. Hiç şüphesiz bu desteğin sebeplerinden birisi de Sultan Mustafa yönetimi ile ulema çatışmasıdır. Bu ihtilaf, padişahın ikinci saltanat sürecinde ortaya çıkmıştı. Ulema, Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmadığını öne sürerek biat etmekten imtina etmişti. Ancak bu çekinceleri askerin tehditleri karşısında ortadan kayboldu ve Sultan Mustafa'ya biat etmek zorunda kaldılar. Fatih Camii'nde meydana gelen vakada bize göstermektedir ki ulema Sultan Mustafa'nın iktidarından halen rahatsızdır. Ancak onları Sultan Mustafa'nın hükümdarlığından görünürde daha fazla rahatsız eden konu ise Veziriazam Mere Hüseyin Paşa'nın kontrolsüz devlet yönetimidir. Hüseyin Paşa'nın devleti iktisadi bir düzene oturtmaması ve hatta ekonomik durumun daha da bozulmasına sebebiyet verecek hamleler yapması, ulemanın dikkatini çekmekteydi. Bunun yanı sıra onlar devlet idaresinde Valide Sultan'ın etkisinden de rahatsızlardı. Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde ulemaya mensup kişilerin ve bürokratların genel olarak devlet işleyişinden memnun olmadıkları göze çarpmaktadır. Bu memnuniyetsizliği dile getirmek adına Fatih Camii'nde toplanmışlar ancak bu toplanmanın neticesi kısa vadede kendilerinin lehine sonuçlanmamıştır.

Fatih Camii'nde yaşananları Bursevi Meyli, müseddes şeklinde kaleme almıştır. Burada ulemanın devlet eliyle zulme uğradığı belirtilmiştir. Özellikle ilk altı mısra dikkat çekici olduğundan doğrudan aktarmak faydalı olabilir:

“Şüphemiz var şol gürûhun dînine îmânına

⁴⁴⁵ Tugi, *age*, s. 222; Naima, *age*, s. 511; Cezar, *age*, s. 1851.

⁴⁴⁶ Naima, *age*, s. 511.

⁴⁴⁷ Kâtip Çelebi, *age*, s. 705.

Kim gire nâ-hakk yire erbâb-ı ilmün kanına
Kadi ‘askerler’le Müftî’nün düşer mi şânına
Bir Yezîd’ün râm olup dünyâ için fermanına
Girdiler çok âlim ü Âl-i Resûl’ün kanına
Döndi sahn-ı Hân Mehemed Kerbelâ –meydânı’na’’⁴⁴⁸

Müseddes dikkatle incelendiğinde Bursevi’nin çok sert ifadelerde bulunduğu görülmektedir. Öncelikle o Fatih Camii Olayı’nı Kerbela’da yaşananlara benzetmektedir ve ulemanın devlet eliyle zulme uğratıldığına inanmaktadır. Ayrıca ulemayı Hz. Muhammed’in alimleri olarak tanımlayan Bursevi onları öldürenlerin imanlarının şüpheli olduğunu vurgulamaktadır. Bursevi, Mere Hüseyin Paşa’yı da Yezid ile eş değer görerek onun boyunduruğu altına giren Anadolu ve Rumeli kadiaskerlerine ve şeyhülislama tepki göstermektedir. Müseddesin devamında da benzer ifadeler ile müftü ve kadiaskerler sık sık yerilmektedir. Bu müseddes, Fatih Camii vakasının olaylara dış pencereden bakan birisi üzerinde bıraktığı tesiri tetkik etmek açısından önemlidir.

3.2. Mere Hüseyin Paşa’nın Veziriazamlıkta Son Anları

Mere Hüseyin Paşa döneminde oldukça eleştiri alan bir bürokrattı. Özellikle devletin bilim adamları ile arası açıktı. Bunun temelinde de iktisadi bozukluklar yatıyordu. Ancak tüm aksaklıklara rağmen görevine devam etmekteydi. Onun makamından azline sebep olan olay sipahilere karşı planladığı olaydı. Hüseyin Paşa genellikle yeniçeri ocağına daha yakındı ve onları sürekli olarak kontrol altında ve kendi yanında tutmak adına hazineden çok fazla para sarf ediyordu. Yeniçerilere olan yakınlığı zamanla sipahilere gerekli ihtimamı gösterememesine sebep oldu.

Hüseyin Paşa’nın sipahilere karşı durmasının temelinde, onların devamlı olarak halkı isyana kışkırtmaları iddiası yatmaktadır. Onun nihai amacı, sipahileri ortadan kaldırmak ya da tam anlamı ile kontrol altına almaktı. Bunun yanına her zaman olduğu gibi yeniçerileri topladı. Yeniçerilere ek olarak bostancılardan ve kendi tevabiinden olanları da yanına aldı. Mere Hüseyin Paşa’nın planına göre; Osmanlı İmparatorluğu’na elçi geldiği haberi ile tüm yeniçeriler tam silahlanacaktı. Sipahilere ise görev dağılımını elçinin huzurunda yapılacağı söylenecekti. Böylece ne kadar sipahi varsa bunlar divana toplanacak ve Mere’nin saldırı emri ile yeniçeriler sipahilere saldıracak ve içlerinden bir kişi dahi kalmayana kadar hepsini ortadan

⁴⁴⁸ Tugi, *age*, s. 222.

kaldıracaklardı⁴⁴⁹. Ancak bu plan uygulamada uğradığı aksaklıklar sebebi ile tam tersi bir sonuç doğurdu.

Naima'nın aktardığına göre İstanbul'da bayram kutlamaları sırasında Mere Hüseyin Paşa'nın tevabiinden olan birkaç kişi ve hazinedarı olan şahıs, bir dükkânda oturmaktaydı. Aynı dükkâna girmek isteyen birkaç sipahi, hazinedarın yardımcısı tarafından Mere Hüseyin Paşa'nın adamlarının içeride bulunması gerekçesi ile engellendi. Bunun üzerine sipahiler kendilerinin padişahın seçkin kulları olduğunu söyleyerek girmekte ısrar edince vezir hizmetçilerinden birisi sinirlenerek; *"Sizün tedârükünüz görülmüştür, ba'de'l-îd belânızı bulursuz"*⁴⁵⁰ şeklinde bir ifade kullanarak sipahileri tedirgin etmiştir. Bu olay aslında Mere Hüseyin Paşa ile sipahiler arasındaki mücadelenin güzel bir örneğidir. Mere'nin ve ona bağlı kişilerin sipahiler ile çatışması aynı mekânda bulunamayacak kadar hassas bir noktadadır.

Sipahilerin maruz kaldıkları muamele diğerleri tarafından öğrenilince hep birlikte divana girerek Mere Hüseyin Paşa'nın karşısına çıktılar. Naima'ya göre Hüseyin Paşa ile karşılaşan sipahiler ona doğrudan, kendisinin kötü niyetli olduğunu, onu veziriazamlıkta istemediklerini ve yaptığı plandan haberdar olduklarını söylediler. Mere, söylenenleri inkar etmesine rağmen vakit kaybetmeyerek yeniçeri ocağına sığınmıştır. Buraya geldiğinde Mere destekçisi olan ağalardan bazıları veziriazamın değişmesini istemediklerini açıkça dile getirdiler. Ancak içlerinden Yeniçeri Kethüdası Bayram Paşa oldukça farklı düşünüyordu. Bayram Paşa, yeniçeri ile sipahi arasındaki ayrılığı doğru bulmamak ile birlikte Mere'nin yeniçerileri elde tutma planını nasıl icra ettiğinin de farkındaydı. O, veziriazama karşı yeniçerileri bir arada tutmak için Hüseyin Paşa'nın stratejisini açıkladı. Buna göre Bayram Paşa yeniçeri askerlerine, Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ocağını elde tutmak adına odabaşılara sürekli para verdiğini ancak bu paraların tabandaki askere hiçbir faydasının olmadığını, sipahiler ile çatışmanın ne ocağa ne de devlete bir fayda sağlamadığını, böyle bir çatışmanın gereksiz olduğunu ve odabaşılardan tahakkümü altında hareket etmemeleri gerektiğini söyledi. Onun konuşmasındaki en vurucu nokta sipahiler ile ortak hareket ederek veziriazamın değiştirilmesi noktasında onlarla ittifak etmelerini salık vermesidir⁴⁵¹. Nihayetinde yeniçeri ve sipahi birlikte hareket ederek Mere Hüseyin Paşa'yı veziriazamlıkta istemediklerini belirttiler. Bunun üzerine

⁴⁴⁹ Naima, *age*, s. 512.

⁴⁵⁰ Naima, *age*, s. 512.

⁴⁵¹ Naima, *age*, s. 513.

vezaret mührü Mere Hüseyin Paşa'dan alınarak daha evvel Bağdat valiliği yapan Kemânkeş Ali Paşa'ya verildi⁴⁵².

3.3. Sultan I. Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi

Sultan Mustafa ikinci defa tahta cülus ettiği zaman buna en başta ulema karşı çıkmıştı. Gerekçeleri ise Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmaması olarak gösterilmekteydi. Aradan geçen süreç içerisinde Sultan Mustafa'nın hükümdarlığında yaşanan olaylar, ulemanın haklılığı yönünde bir anlayışın oluşmasına sebebiyet vermektedir. Mustafa'nın akıl sağlığının bozuk olması, hükümdarlık sürecinde hiçbir zaman inisiyatif alamamasına sebep olmuştur. Devlet mekanizmasının kontrolü Valide Sultan'dan ve onunla birlikte hareket eden veziriazamların elindeydi. Osmanlı toplumunun böyle bir yönetime henüz hazır olmaması ve gidişatın olumlu bir çizgi oluşturmamasından dolayı toplum nezdinde yönetime karşı güvensizlikler oluşmaya başladı. Bu güvensizlik eyaletlere de yansiyarak tüm Osmanlı İmparatorluğu topraklarında tedirgin bir havanın oluşmasına neden oldu. Özellikle Erzurum'da Abaza Mehmed Paşa'nın ayaklanması ve ona eşlik eden diğer eyalet yöneticilerinin bulunması ve ayrıca bu isyanın toplumdan yer yer destek bulması, Birinci Mustafa'nın hükümdarlığının sorgulanmasına sebebiyet vermekteydi. Fatih Camii'nde yaşanan olay da bardağı taşıran son damla olarak görülebilir. Artık genel ahval, Mustafa'nın tahttan indirilmesi yönünde oluşmuştu.

Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesi gerektiğini dile getirenler ulema çevresi ile sipahiler ve yeniçerilerdir. Onlar Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmadığı gerekçesi ile padişahlığının caiz olmadığı yönünde görüş birliği içerisindeydiler⁴⁵³. Devlet ileri gelenleri tarafından yapılan toplantıda, Sultan Mustafa'nın akıl sağlığının bozuk olması⁴⁵⁴ gerekçesi ile doğru kararlar veremediğini, asker üzerinde hükmünün olmadığını, kritik mevkilere yapılan atamalarda isabetli kararlar veremediğini, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ayaklanmaların çıktığını ve devletin bürokratlarının sözlerinin dinlenmediği konuşuldu. Ayrıca mevcut durumda iktisadi durumunda bozukluğu dile getirilerek devletin başına akıl sahibi birisinin gelmesinin gerekliliği üzerinde ortak bir karara varıldı. Bu doğrultuda akla ilk gelen isim henüz çocuk yaşta bulunan Sultan Ahmed'in oğlu Şehzade Murad'dı⁴⁵⁵.

Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesi konusunda Tugî bazı anekdotlar aktarmaktadır. Devlet ileri gelenleri ile yeniçeri ve sipahilerin müşaveresinden şu sorun ortaya çıkmıştır:

⁴⁵² Tugî, *age*, s. 223, Naima, *age*, s. 513; Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 782-783.

⁴⁵³ Tugî, *age*, s. 225.

⁴⁵⁴ Hasan Bey-zâde, *age*, s. 976. Burada, Sultan Mustafa için "...aklında kemal-i noksan olduğu zâhir..." demektedir.

⁴⁵⁵ Naima, *age*, s. 514; Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 783; Hasan Bey-zâde, *age*, s. 976-977.

“Pâdişâh’umuzun tasarrufı yokdur, aklında hıfvet vardır. Hall ü akd ile alâkası yokdur. Hatt-ı hümayûn dîdükleri, Re’is Hamza Efendi’nün, Pâdişâh’a virdüğü “Sanavber” nâm cariyenün yazusıdır!”⁴⁵⁶ Burada Sultan Mustafa’nın devleti idare edecek akli melekelerle sahip olmadığının üzerinde durularak Reis Hamza Efendi isimli bir şahsın da padişahın kararları üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Ayrıca yazılan hatt-ı hümayunlarında kâtibinin isminin Sanavber isimli bir cariye olduğu bilgisi aktarılmaktadır.

Varılan karar neticesinde Sultan Mustafa’nın validesine haber gönderilerek, kendilerinin sarayda Sultan Mustafa’ya sormak istedikleri birkaç soru olduğunu, bu soruların akli başında her insan tarafından rahatlıkla cevaplanabilecek sorular olduğunu, Sultan Mustafa sorulacak sorulara doğru cevap verirse hükümdarlığının devam etmesinde bir sakınca görmediklerini ancak sorulan sorulara yanlış cevap vermesi durumunda şer’an padişahlığının düşeceği iletiler. Sorulacak olan sorular oldukça basittir. Padişaha sorulacak birinci soru adının ne olduğudur. İkinci soru babasının kim olduğudur. Son soru ise hangi günde olduklarıdır⁴⁵⁷. Sorular incelendiğinde ulemanın padişahın akıl sağlığının yerinde olmadığı konusunda oldukça emin oldukları anlaşılmaktadır. En basit sorulara dahi cevap veremeyeceğine inanılan Sultan Mustafa’nın hükümdarlığının bu zamana kadar başka eller tarafından yürütüldüğü gerçeği de böylece ortaya çıkmaktadır.

Sultan Mustafa’yı sınava tabi tutmak için gelen grup saraya vardığında padişahı ortalıkta göremediler. En nihayetinde Kemânkeş Ali Paşa ile Şeyhülislam Yahya Efendi içeri girerek Valide Sultan ile görüştü. Valide Sultan oğlunun tahttan indirilmesine razı olduğunu ancak öldürülmesine rızası olmadığını söyledi⁴⁵⁸. 10 Eylül 1623 Pazar günü Sultan Mustafa tahttan indirilerek yerine Sultan IV. Murad getirildi⁴⁵⁹. Sultan Mustafa tahttan el çektilerikten sonra

⁴⁵⁶ Tugi, *age*, s. 225.

⁴⁵⁷ Tugi, *age*, s. 225.

⁴⁵⁸ Tugi, *age*, s. 225-226.

⁴⁵⁹ Tugi, *age*, s. 227; Muhiddin Aykun, *Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 31. Aykun, Sultan Mustafa’nın tahttan indirilmesi konusunda tam tarih vermemiş ancak ay ve yıl olarak (Zilkade 1032) diğer kaynaklar ile aynı tarihi belirtmiştir; Abdülkadir Efendi, *age*, C.II, s. 783’de Mustafa’nın tahttan indirilme tarihini 1032 Zilkade ayının son günleri olarak vermiştir. Naima, *age*, s. 514. Naima ise tarih olarak 14 Zilkade 1032 (09.10.1623) tarihi verilmiştir. *Anonim İbranice Kronik* yazarı da Sultan Mustafa’nın tahttan indirilme tarihini 10 Eylül 1623 olarak vermektedir. *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, s. 57. Ancak 29 Zilkade 1032 tarihli Sultan Murad adına tanzim edilen bir hatt-ı hümayun, IV. Murad’ın Zilkade ayında tahta çıktığını net olarak doğrulamaktadır. Bu hatt-ı hümayunda Sultan Murad Hazinedarbaşı’ndan bir kese altın istemektedir, BOA, TS.MA.e, 810/1. Burada Sultan Mustafa’nın tahttan indirilmesi tarihi olarak olaylara daha yakından tanıklık eden Tugi’nin bildirdiği tarihi kabul edildi. Ancak Osmanlı tarihine ilişkin genel ve özel kaynaklar incelendiğinde çoğu çağdaş tarihinin Naima’nın aktardığı 14 Zilkade 1032 tarihini benimsediği görülmektedir.

Topkapı Sarayı'na getirilerek oradaki bir daireye kapatılmıştır⁴⁶⁰. Anonim Kronik yazarı Mustafa'nın aklının yerinde olmadığını açıkça belirtmektedir. O, padişahı iyi ve kötüyü ayırt edemeyen birisi olarak tanımlamaktadır⁴⁶¹.

3.4. Sultan I. Mustafa'nın Ölümü

Sultan Mustafa'nın ikinci defa tahttan hal edildiğinde sarayda yeri henüz tespit edilmemiş olan bir odaya kapatıldı. Onun öldüğü zamana kadar bu odada kaldığı bilinmektedir. Abdurrahman Hibri Efendi Sultan Mustafa'nın ölüm tarihi ile ilgili olarak tam bir tarih belirtmemekle birlikte H. 1048 (1638/1639) yılını işaret etmektedir. Ayrıca o, Sultan Mustafa'nın Ayasofya'nın hemen bitişiğinde kubbe şeklinde bir binaya defnedildiğini söylemektedir⁴⁶². Padişahın defnedildiği kubbe esasında İstanbul'un fethinden önce Ayasofya'ya tabi olan bir yapıdır. Hatta Doğu Roma'nın hükümdarlığı döneminde burası vaftizhane olarak aktif bir şekilde kullanılmaktaydı. Osmanlı döneminde bu vaftizhane içerisinde Sultan Mustafa'nın na'sının da bulunduğu bir türbe görevi üstlenmiştir⁴⁶³. Sultan Mustafa'nın cenazesi, Ayasofya avlusundaki türbesine gömülene kadar yaklaşık on yedi saat bekletilmiştir. Buraya gömülürken de toprağın uygun olmadığı gerekçesi ile Hasbahçe'den toprak getirtilerek padişahın cenazesi kaldırılmıştır⁴⁶⁴.

Sultan Mustafa'nın Topkapı Sarayı'nda akıl sağlığını iyice yitirdiği saray içerisinde Sultan II. Osman'ın ölümünü hatırlayarak ve onun adını yineleyerek dolaştığı rivayet edilmektedir⁴⁶⁵. Sultan Mustafa'nın ölüm tarihi ile ilgili Naima'nın verdiği bilgiler tam tarihin tespit edilmesini sağlamasa da yakın bir tarih belirlemede oldukça önem arz etmektedir. O, Sultan Mustafa'nın ölümü ile ilgili bölümde padişahın 16-25.01.1639 tarihinde elli yaşındayken vefat ettiğini kaydetmektedir⁴⁶⁶. Ancak konunun başında *Sicill-i Osmanî* isimli eserde, Sultan Mustafa'nın 1591 tarihinde dünyaya geldiği bildirilmişti. Sultan Mustafa hakkında Naima'nın ve Kâtip Çelebi'nin verdikleri ölüm tarihi 16-25.01.1639 temel alındığında Sultan Mustafa'nın

⁴⁶⁰ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 57; Cezar, age, s. 1853.

⁴⁶¹ 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti, s. 57.

⁴⁶² Abdurrahman Hibri Efendi, age, s. 31. Abdurrahman Hibri Efendi'nin işaret ettiği yer tam olarak doğrudur. Günümüzde Ayasofya'nın ana kapısından girildiğinde hemen sağ tarafta bir kapı bulunmaktadır. O kapı geniş bir avluya açılmaktadır ve avlunun hemen solunda Sultan I. Mustafa'nın defnedildiği kubbe bulunmaktadır. Bkz. Fotoğraf 8, 9, 10, 11.

⁴⁶³ Semavi Eyice, "Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in Türbesi Olan Yapı", *Atatürk Konferansları VIII*, TTK Yay., Ankara 1983, s. 139-140.

⁴⁶⁴ Sakaoğlu, age, s. 243.

⁴⁶⁵ Necdet Sakaoğlu, age, s. 243.

⁴⁶⁶ Naima, age, s. 919; Kâtip Çelebi, age, s. 904.

ölüm yaşı yaklaşık olarak kırk sekiz olmalıdır. Diyebiliriz ki Sultan Mustafa 16-25.01.1639 tarihinde vefat ettiğinde yaklaşık olarak kırk sekiz yaşındaydı.

SONUÇ

XVII. yüzyıl Osmanlı dünyasında dönüşüm fitili *ekber erşed* sistemi ile atılmıştır. Bu sistem alışlageldik hükümdar belirleme usulüne kökten aykırı olarak ortaya çıkmıştır. Her padişah değişiminde katledilen kardeşler zaman içerisinde toplumun sağduyusunu etkilemeye başlamıştır. Bu durum I. Ahmed'den döneminde *ekber erşed* sisteminin oluşmasına gerekçe olmuştur. Yeni sistem Osmanlı zihniyetinde oluşan değişikliğin ilk tezahürlerindendir. Bu sisteme göre artık hükümdar en büyük erkek kardeşin hakkı haline geldi. Tahtta geçen hükümdar diğer kardeşlerini öldürmeyerek sarayda bir odaya hapsedmek zorundaydı. İşte bu sarayda hapis olanlardan birisi de Sultan Mustafa'dır. *Ekber erşed* düzenlemesi I. Mustafa'nın öldürülmesini engellemiştir. Yeni sistem *kardeş katlini* önleme açısından olumlu olsa da bazı olumsuz yönleri de vardı. Bunların başında şehzadelerin sancağa gönderilme usulünün ortadan kalkmasıydı. XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren sancak usulünün işletilememesi mevcut şehzadelerin yönetim kabiliyetlerin test edilememesi sonucunu doğurmuştur. Şehzadelerin imparatorluk bünyesindeki bir sancağa gönderilerek tecrübe edinmesi aslında hükümdarlığı için düzenlenen bir simülasyon özelliği taşımaktaydı. *Ekber erşed* sistemi bu avantajı ortadan kaldırarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına yönetimde, siyasette, ekonomide vs. birçok alanda tecrübesiz hükümdarların oturmasına sebep olmuştur. I. Mustafa bu hükümdarların ilkidir. Onun, devlet idare edebilecek akıl sağlığına ve tecrübeye sahip olup olmadığı test edilememiştir.

Sultan Mustafa'nın 1617-1618 ve 1622-1623 olmak üzere iki hükümdarlık dönemi olmuştur. Bu iki dönemde de padişahın imparatorluk yönetiminde yeterince etkin olmadığı göze çarpmaktadır. İmparatorluğun siyasi, idari, iktisadi vb. tüm alanlarındaki yönetim yetkisi teoride Sultan Mustafa'dayken, fiiliyatta tüm devlet işleri genellikle valide sultan ve veziriazamlar eliyle yürütülmekteydi. Bu durum imparatorluk unsurlarının alışmış olduğu “mutlak padişah idaresi” kavramından farklı bir yaklaşım olduğu için, başta halk olmak üzere devletin tüm mekanizmaları içerisinde bir hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Yönetimdeki bu dönüşüm imparatorluk bünyesinde birtakım isyanların da patlak vermesine gerekçe olmuştur. Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa İsyanı, devlet üzerinde padişahın yeterince etkin olmaması ve bu boşluğun padişahın validesi ile veziriazamlarca doldurulması üzerine ortaya çıkmış bir isyandır. Ayaklanma, halk tarafından ve toplumun ileri gelen kişilerinden destek bulmasından ötürü kısa sürede bastırılmayarak devleti zora sokmuştur.

Sultan Mustafa döneminin dikkat çeken bir diğer önemli hususu ise kısa süre görev yapan ve iltimas ile hak etmediği halde yükselen veziriazamlardır. Bunların başında Davud

Paşa gelmektedir. Davud Paşa özellikle Sultan Mustafa'nın validesi tarafından desteklenmekteydi. Davud Paşa'nın valide sultanın damadı olması ve onunla beraber II. Osman'ın ölümünü tertiplemeleri ikili arasındaki ilişkiyi geliştirmiştir. Böylece Sultan Mustafa tahtta geçtiğinde idareyi eline alan validesi, kendi isteği doğrultusunda Davud Paşa'yı veziriazamlığa getirmiştir. Davud Paşa görevinde çok kısa bir süre kalabilmiştir. 20 Mayıs 1622 tarihinde göreve başlayan Davud Paşa 13 Haziran 1622'de azledilmiştir. Onun yerine göreve gelen Mere Hüseyin Paşa'da sahip olduğu kabiliyetlerinden ziyade Müftü Yahya Efendi ile olan ilişkisi sayesinde veziriazam olabilmıştır. Yahya Efendi, Mere Hüseyin Paşa'nın göreve getirilmesini valide sultandan talep etmiş ve gerekli onay alındıktan sonra Mere veziriazam olmuştur. Hüseyin Paşa özellikle yeniçeriler ve sipahiler ile sağlıklı bir ilişki kuramadığı için bunların talepleri doğrultusunda, 8 Temmuz 1622'de görevinden azledilmiştir. Mere Hüseyin Paşa'dan sonra veziriazam olan Lefkeli Mustafa Paşa ise padişahın sütannesinin kocasıydı. Bu şahsın yönetimi de Osmanlı toplumu ve idaresi tarafından benimsenememiştir. Öyle ki, Yahya Efendi Lefkeli Mustafa Paşa'yı Mısır'ın eski firavunlarına benzetmektedir. Lefkeli özellikle sipahiler ile anlaşamadığı için 21 Eylül 1622 tarihinde görevinden alınarak yerine Gürcü Mehmed Paşa getirilmiştir. Gürcü Mehmed Paşa döneminin en kayda değer vakası Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa'nın devlete karşı isyanıdır. Burada Abaza Mehmed Paşa'nın, veziriazamın biraderi olan Hüseyin Paşa'nın damadı olması kendisini Gürcü Mehmed Paşa'yı oldukça güç duruma sokmuştur. Bilhassa yeniçeriler bu konun üzerine gitmişlerdir. Onlar Gürcü Mehmed Paşa'nın isyana karşılık vermede zayıf kaldığını, bunun gerekçesinin de veziriazam ile Abaza Mehmed Paşa arasındaki akrabalık ilişkisi olduğu belirtmekteydiler. Mehmed Paşa, isyan karşısındaki gevşekliği ve askerlerin talebi doğrultusunda 5 Şubat 1623'te görevinden alınarak yerine Mere Hüseyin Paşa ikinci defa ve Sultan Mustafa döneminin son veziriazamı olarak getirildi. Gürcü Mehmed Paşa yüz altı gün bu görevde kalarak Sultan Mustafa döneminin en uzun süre görev yapan veziriazamı olmuştur. Veziriazamların görev sürelerine bakıldığında I. Mustafa döneminin istikrardan uzak bir yönetim performansına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sürekli değişen veziriazamlar, imparatorluğun düzenli iç ve dış siyaset takip etmesini zorlaştırarak dinamik bir politika oluşumunu engellemiştir. Padişahın akıl sağlığının bozuk olması sık veziriazam değişikliğinin ana sebeplerindendir. Onun yönetim üzerindeki eksikliği farklı kişi ve makamların devreye girerek idare üzerinde etkin olmalarına olanak tanımıştır. Bunlar arasında sultanın validesi, şeyhülislam, vezirler, yeniçeriler ve sipahiler sayılabilir. Birden fazla unsurun dolaylı olarak etkin olduğu yönetimde sabit ve sürdürülebilir bir siyaset izlenmesi zamanla güç hale gelmiştir. Bu süreç Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesi ile sonuçlanmıştır.

İdari yönetim tarafından yapıcı ve sürdürülebilir bir politika izlenilememesinden doğan karmaşa, toplumsal birtakım hareketlerin doğmasına da gerekçe olmuştur. Bu dönemdeki toplumsal hareketlerin ilki, I. Mustafa'nın ilk tahtta çıkarılma sürecinde yaşanmıştır. Yeniçeriler ve sipahiler, II. Osman'ı hal edip I. Mustafa'yı cülus ettirmek amacıyla saraya gittiklerinde peşlerinde büyük bir kalabalığı da sürüklemişlerdi. Düzgün işleyen bir yönetim mekanizmasında sarayı basmaya giden bir kalabalığın olmasına imkan yoktur. Bu olay toplum yapısının yeterince sağlıklı olmadığını anlamak adına önemlidir. I. Mustafa dönemi boyunca düzensiz ve programsız siyaset, toplumun dinamiklerini etkilemeye devam etmiştir. İdari dönüşümden halkın en çok etkilendiği durum; padişahın devlet işlerinde etkin olamamasıdır. Osmanlı toplumu böyle bir duruma alışık değildir. Nitekim Abaza Mehmet Paşa'nın isyan etme gerekçeleri arasında padişahın yönetimde yeterince etkin olamaması vardır. Abaza Mehmed Paşa kendisinin ve toplumun, valide sultanın ve diğer idarecilerin yönetim üzerindeki etkinliğinden rahatsızlığını dile getirerek ve gerekçe göstererek Erzurum'dan isyan hareketini başlatmıştır. I. Mustafa'nın tahttan indirilmesinin gerekçeleri arasında, Osmanlı toplumunun alışık olduğu “mutlak hükümdar” kavramını karşılayamaması da yer almaktadır.

Fasılalarla 1617-1618 ve 1622-1623 tarihleri arasında iki kez hükümdarlık yapan I. Mustafa, tahtta kaldığı süreç içerisinde imparatorluk üzerinde etkili bir yönetim sergileyemeyerek sürekli değişen devlet kadroları, siyasette etkin olan askeri yapı, siyasi görevlere atama yapabilecek kadar etkili olan ulema yapısı, çeşitli bölgelerde patlak veren iç isyanlar, yüksek kademelerde görev yapmak adına tertiplenen siyasi entrikalar vb. gibi sorunların ana sorumlusu haline gelmiştir. Ancak Mustafa tüm bu sorumluluklar ile başa çıkabilecek kadar akıl sağlığına sahip değildi. Dönemin kaynaklarının birçok defa değindiği üzere Sultan Mustafa padişahlık yapacak kabiliyette değildi. Onun eksikliği, tahtta kaldığı zaman zarfı boyunca, imparatorluğun eksikliği haline dönüşerek sağlıklı ve istikrarlı bir yönetimin oluşmasına engel teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

T.C: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Ali Emiri Tasnifi Sultan Ahmed I (AE.SAMD.I): 4-321.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 1446/27.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): 4846.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 810/1, 873/56, 1202/37, 1202/80.

2. Araştırmalar (Kitap, Makale, Tez)

82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), (Haz. H. O. Yıldırım-V. Atik-M. Cebecioğlu-A. Özyurt-M.Serin-F.Yavuz-N. Yekeler), Ankara 2000.

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil*, C. I, (Haz. Ziya Yılmaz), TTK, Ankara 2003.

Afyoncu, Erhan, *Muhteşem Valide Kösem Sultan*, Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

Akbulut, Ümmühan, *Bostanzade Yahyâ Efendi'nin II. Osman Vak'ası ile İlgili Eseri: Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman İnceleme Metin*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yay, İstanbul 1975.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, Fey Yay., İstanbul 1990.

Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkidli Siyasî Târîhi*, C.II, Ötüken, İstanbul 2010.

Aktepe, M. Münir, "Mustafa I", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, MEB Yay, Eskişehir 2001, s. 692-695.

Alderson, Anthony Dolphin, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, (Haz. Mustafa Armağan), Yeni Şafak Yay., Tarihsiz.

Andreasyan, Hrand D., "Abaza Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, C. 17, S. 22, 1967, s. 131-142.

- Anonim Bir İbranîce Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*, (Haz. Nuh Aslantaş-Yaron Ben Naeh), TTK, Ankara 2013.
- Aycibin, Zeynep, *Kâtib Çelebi, Fezleke*, Mimar Sinan Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat, "Şah Abbas Devrinde (1587-1629) İran'da Ticari Hayat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48, 2012, s. 365-385.
- Aykun, Muhiddin, *Abdurrahman Hibri Efendi, Defter-i Ahbâr (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.
- Aykut, Nezihi, "Dâvud Paşa, Kara", *TDVİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 36-37.
- Aykut, Nezihi, "Hüseyin Tûgi", *TDVİA*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 15-16.
- Ayvalık, Elif, *Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, III. Selim ve Abdülaziz Örneği)*, Karabük Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2018.
- Bostan, İdris, "Ali Paşa, Güzelce", *TDVİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 424-425.
- Börekçi, Günhan, "İnkirâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I Ahmed, I Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi", *Divan*, C.XIV, S. 26, 2009, s. 45-96.
- Börekçi, Günhan, "Mustafa I" *Encyclopedia of The Ottoman Empire*, haz. Agoston Gabor and Bruce Masters, -Fact On File Yay., New York 2009.
- Cebeci, İsmail, "Tevliye", *TDVİA*, C. XXXXI, Ankara 2012, s. 39-40.
- Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C. III, TTK, Ankara 2011.
- Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C. IV, TTK, Ankara 2011.
- Danışman, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.IX, Yeni Matbaa, İstanbul 1965.
- Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.III, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1979.
- Emecen, Feridun, "Mustafa I", *TDVİA*, C. XXXI, Ankara 2006, s. 272-275.

- Emecen, Feridun, “Osman II”, *TDVİA*, C. XXXIII, Ankara 2007, s. 453-456.
- Erdemir, Avni, “Sultan II. Osman (Fârisî) ve Dîvânçesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.21, İstanbul 2018, s. 161-234.
- Eroğlu, Haldun, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- Erzincan, Tuğba, “Orta Camii”, *TDVİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 399-400.
- Eyice, Semavi, “Ayasofya Vaftizhanesi Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim’in Türbesi Olan Yapı”, *Atatürk Konferansları VIII*, TTK, Ankara 1983, 139-196.
- Gökpınar, Bekir, “I. Mustafa”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, C. 12, Siyer Yay., İstanbul 2018.
- Gökpınar, Bekir, “II. Osman”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, C. 12, Siyer Yay., İstanbul 2018.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, C. III, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK, Ankara 2004.
- Hüseyin Tugi, *Musîbetnâme*, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK, Ankara 2010.
- İlgürel, Mücteba, “Abaza Paşa”, *TDVİA*, C. I, Ankara 1988, 11-12.
- İlgürel, Mücteba, “II. Osman”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 10, Çağ Yay., İstanbul, Tarihsiz.
- İnalcık, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi”, *AÜSBFD*, S. 14 (1959), s. 69-94.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014.
- İnalcık, Halil, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, Timaş, İstanbul 2011.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2011.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, çev., Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 2000.
- İşbilir, Ömer, “Yük”, *TDVİA*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 46-48.

- Kılıç, Esra, *Sultan II. Osman'ın Siyasi Hayatı*, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- Köprülü, Orhan Fuat, “Hâfız Ahmed Paşa”, *TDVİA*, C. XV, Ankara 1997, s. 84-85.
- Kumrular, Özlem, *Kösem Sultan İktidar, Hırs, Entrika*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara 2014.
- Küçük, Sabahattin, “Kafzâde Fâizi”, *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 162-163.
- Lamartine, Alphonse De, *Osmanlı Tarihi*, çev. Serhat Bayram, Toker, İstanbul 1991.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan – Abdülkadir Yuvalı–Mustafa Keskin, C.I, Sebil Yay., İstanbul 1995.
- Meram, Ali Kemal, *Padişah Anaları*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul tarihsiz.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l – Vukû'at Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, Haz. Yılmaz Kurt, Birleşik Yay., Ankara 2008.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, Haz. Mehmet İpşirli, C.II, TTK, Ankara 2007.
- Nezihi Aykut, “Dilaver Paşa”, *TDVİA*, C. IX, Ankara 1994, s. 297.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevî Münasebetleri (XVI.-XVII. yüzyıllar)", *Belleten*, C. LXVI, S. 246, 2002, s. 503-516.
- Öksüz, Yılmaz, “Şair Bir Osmanlı Münşîi: Okçuzâde Mehmed Şâhi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 22/1, s. 467-488.
- Öz, Mehmet, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s. 711-737.
- Özcan, Abdülkadir, “Cülus”, *TDVİA*, C. VIII, Ankara 1993, s. 108-114.
- Özcan, Abdülkadir, “Kılıç Alayı”, *TDVİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 408-410.
- Özdemir, Mehmet, *I. Mustafa ve Dönemi*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. III, Ötüken, İstanbul 1994.

- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Ötüken, İstanbul 1994.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992.
- Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012.
- Piteberg, Gabriel, *Bir Osmanlı Trajedisi Tarihyazımının Tarihle Oyunu*, Küy Yay, İstanbul 2017.
- Purgstall, Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Üçdal Neşriyat, Tarihsiz.
- Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, Oğlak, İstanbul 2015.
- Sarıcaoğlu, Fikret, "Hüseyin Paşa, Mere", *TDVİA*, C. XIX, Ankara 1999, s. 8-9.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999.
- Sertoğlu, Mithat, "Tuğî Tarihi", *Belleten*, C. XI, TTK, Ankara 1947, s. 489-514.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, e Yay., İstanbul 1982.
- Sir Thomas Roe, *The Death Of Sultan Osman, And the Settings Up of Mustafa His Uncle*, London 1622.
- Şimşirgil, Ahmet, *Kayı VI İmparatorluğun Zirvesi ve Dönüş*, Timaş, İstanbul 2014.
- Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, Töre Devlet Yay., Ankara 1981.
- Uluçay, Çağatay, *Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar*, Ötüken Yay, İstanbul 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. I, TTK, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, C. II, TTK, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, Kısım I, TTK, Ankara 2011.

Yılmaz, Ömer Faruk (haz.), *Osman Gazi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Tarihi*, C.III, Çamlıca, İstanbul 2012.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev., Nilüfer Epçeli, C. III, Yeditepe Yay, İstanbul 2011.

EKLER

Tablo 1: I. Mustafa ile II. Osman Dönemleri Karşılaştırmalı Veziriazam Tablosu

Görev Tarihi	Birinci Mustafa'nın İlk Dönem	II. Osman	Birinci Mustafa'nın İkinci Dönemi
17 Kasım 1616-18 Ocak 1619	Halil Paşa	Halil Paşa	-
18 Ocak 1619-23 Aralık 1619		Kara Mehmed Paşa	
23 Aralık 1619-9 Mart 1621		Güzelce Ali Paşa	
9 Mart 1621-17 Eylül 1621		Ohrili Hüseyin Paşa	
17 Eylül 1621-19 Mayıs 1622		Dilaver Paşa	
20 Mayıs 1622-13 Haziran 1622			Kara Davud Paşa
13 Haziran 1622-8 Temmuz 1622			Mere Hüseyin Paşa
8 Temmuz 1622-21 Eylül 1622			Lefkeli Mustafa Paşa
21 Eylül 1622-5 Şubat 1623			Gürcü (Hadım) Mehmed Paşa
5 Şubat 1623-30 Ağustos 1623			Mere Hüseyin Paşa (ikinci kez)
30 Ağustos 1623-3 Nisan 1624			Kemankeş Kara Ali Paşa

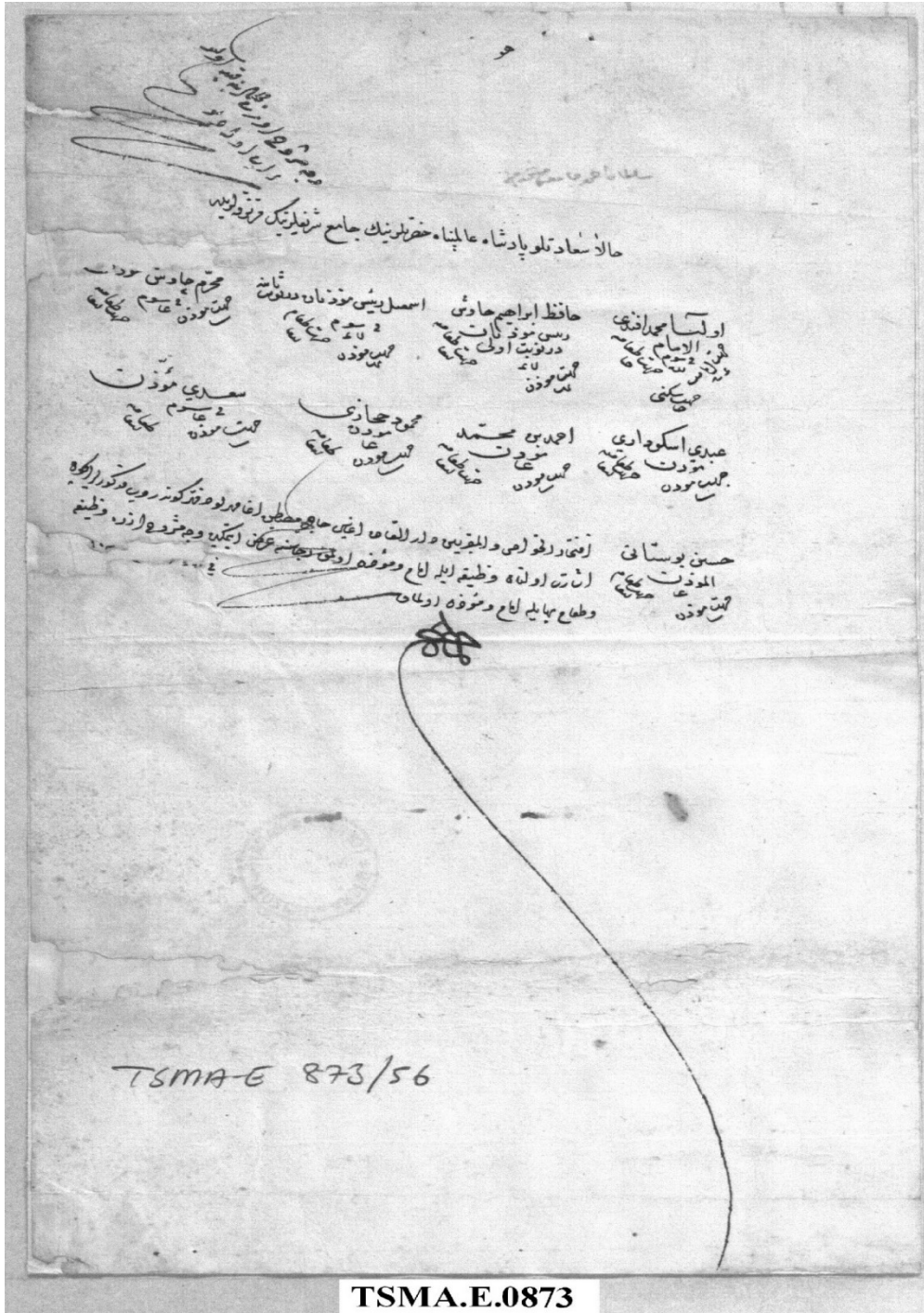
Tablo 2: II. Osman ve I. Mustafa Dönemi Karşılaştırmalı Bürokratik Atamalar

Bürokratlar	II. Osman	Birinci Mustafa'nın İkinci Dönemi
Rumeli Kadiaskeri	Molla Ali Efendi	Kethüda Mustafa Efendi
Anadolu Kadiaskeri	Musa Efendi	Bostanzade Mehmed Efendi
Başdefterdar	Abdülbaki Paşa	Hasan Paşa
Yeniçeri Ağası	Ali Ağa	Derviş Ağa
Şeyhülislam	Esad Efendi	Zekeriyaade Yahya Efendi

Tablo 3: I. Mustafa'nın İkinci Dönemindeki Bürokratik Atamalar

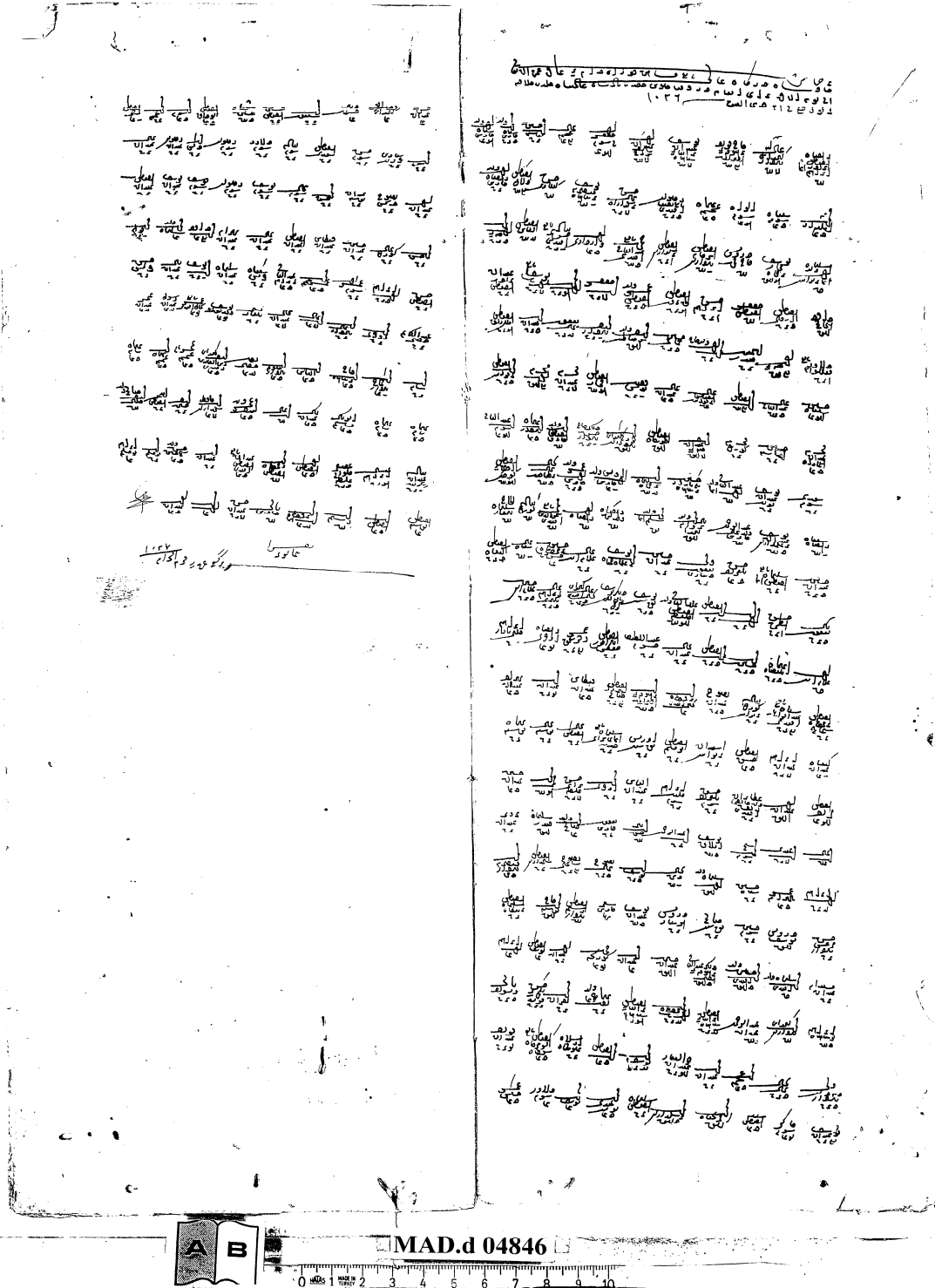
Bürokratlar	Birinci Mustafa'nın İkinci Dönemi
Anadolu Defterdarlığı	Abdülkerim Efendi
Şıkkı Sani Defterdarlığı	Hüseyin Efendi
Başruznamçeci	Ebe Damadı İbrahim Efendi
Süvari Mukabelecisi	Ebe Damadı İbrahim Efendi
Sipahioğlanları Ağası	Haydar Ağa
Silahtar Ağası	Hasan Kethüda
Kethüdalık	Ali Ağa
Zağarcıbaşılık	Bayram Ağa
Samsoncubaşı	Mehmed Ağa
Turnacıbaşı	Kurd Ağa
Ulufeciyan-ı Yemin Ağası	Hasan Ağa
Sekbanbaşı	Ömer Ağa

Belge 1: Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağa Tarafından I. Ahmed Camii'nde İmam ve Müezzin Olarak Görevlendirilmek Üzere Sunulan Kişilerin İsimleri⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ BOA, TSMA.e, 873/56.

Belge 2: I. Mustafa'nın İlk Hükümdarlığında Maiyyet-i Seniyye Çavuşlarının Esamisi ve Ulufeleri⁴⁶⁸

Belge 3: Padişaha Verilen Cep Harçlığı İle Kul Mevacibine Ödenen Para Miktarının Arzı

مر

کتابهای پیرامون

بادشاهک

عزت و سعادت و

کتابهای پیرامون عرضه بند بمقدار اول در که

سابقه دارالتعداد اغای اولان مصطفی خانک
پایله اغاده اکی که بولان بکری بیک التوج که
بکری درت بولان بکری اولور
مبلغ مزبور حرمین خزینه بیک بیک
فرمان شریفیله بیک بیک
ایچون و بیک بیک

و بعد اضحی ده کتابهای پیرامون عرت مقرونایینه و بیکل خزینه در که ذکر اولور

اغای شادالصلک پایله اغاده بولان
او تو زکیه غروخی که اون بش بولان اولور
مبلغ مزبور حرمین خزینه بیک بیک
میکل اغاده بیک بیک

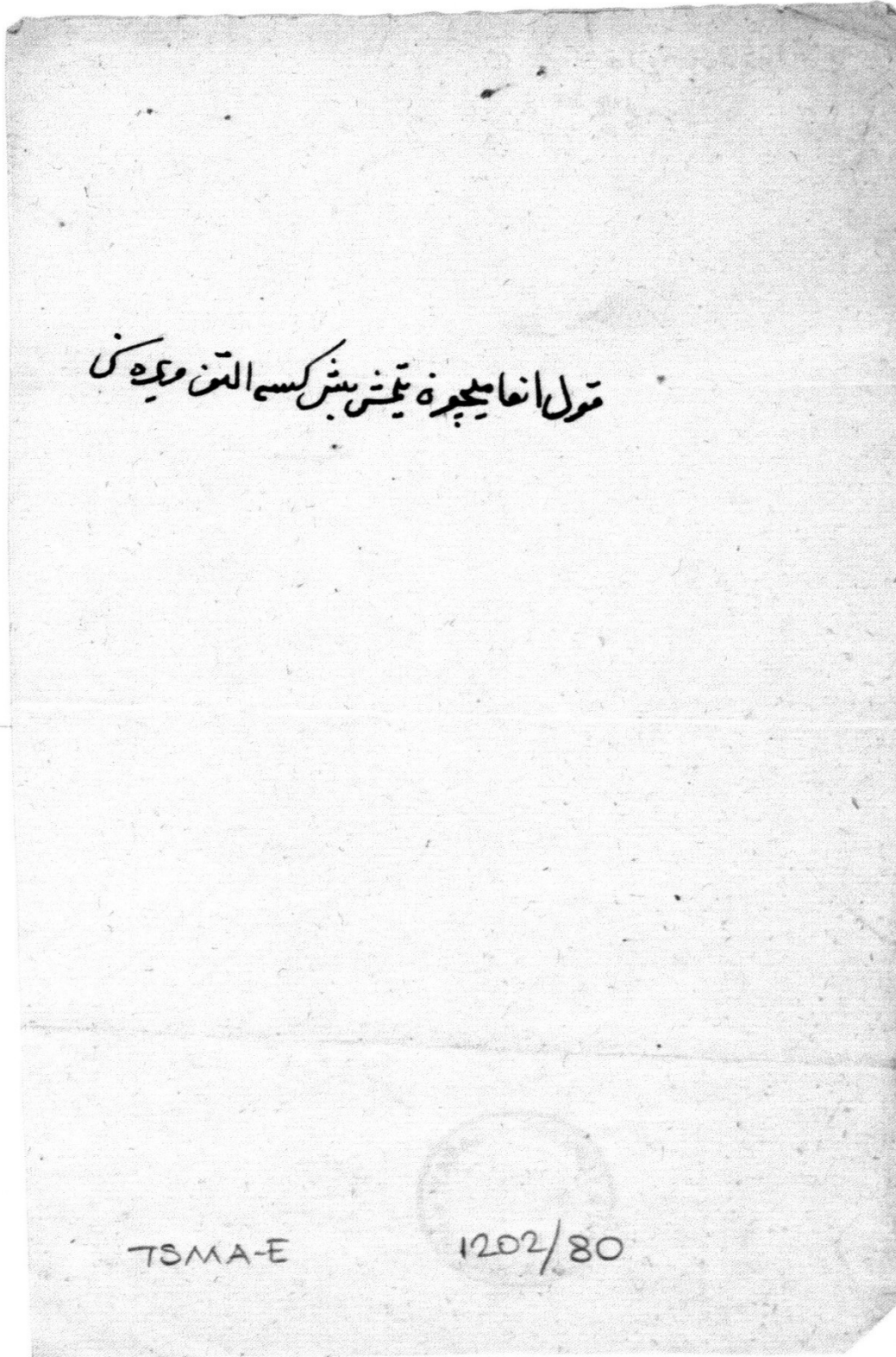
وینه جیب شریفی خراجی خاصلین اولان
مادین محصولدن و بود بی عهد اغا قولور
کتورد و بیک خزینه
مادون بیک بیک

جمع
نیمش بولان بیک در

TSMA-E 1202/37

TSMA.E.1202

Belge 4: I. Mustafa'nın Cülusu Münasebetiyle İnam Edilecek Paranın Hazineden Verilmesi

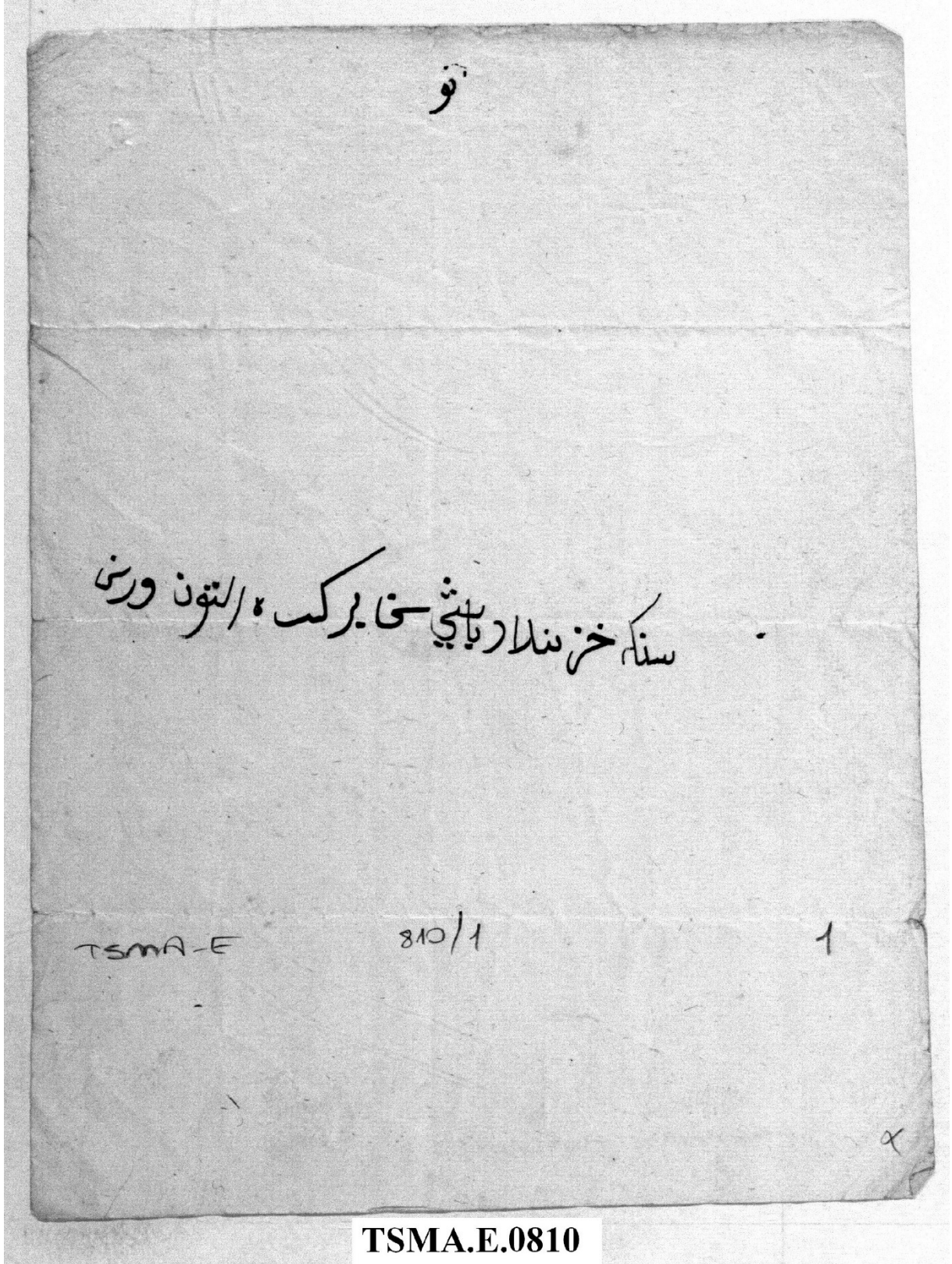

TSMA.E.1202

اسم بخدا و
 سابقاً بغداد محافظه سند اولان وزیر یوسف پاشا یوسف پاشا
 قوللریک عرضی در
 بو قوللری اولیای عظام برچی اولان بغداد سرحده داخل اولادن بو
 علما و صلحا و سایر مشایخ و قرائسی ایله دوللو بادشاهک دعای دولتمنه
 مشغول اولوب و حرم هائونلرندن نشو و نما بولش قوللری اولمغه غیرت و حمیت
 چکوب کجه و کوندز اغورهایوندن جان و باشله چالشوب
 بغداد اوزده مستولی اولان سکبان و سایر اشقیانک و قزلباش طایفه
 دفع و ازاله لردن انواع سعی و اهتمام اولوب ملاعین خاسرینه بودغه
 دوللو بادشاهک خیردعالری برکاتله بر طبایحه اورلشدر
 بر تارخیج بویله مغلوب و متهور اولما مشلردر بو قوللریک
 بادشاهدن غیری ملاذ و مسندم یوقدور خدمتم و استقامتم
 معلوم شریفیاری اولوب نظرهایون و خیردعالرین رجا ایدم دیو
 عرض ایدر

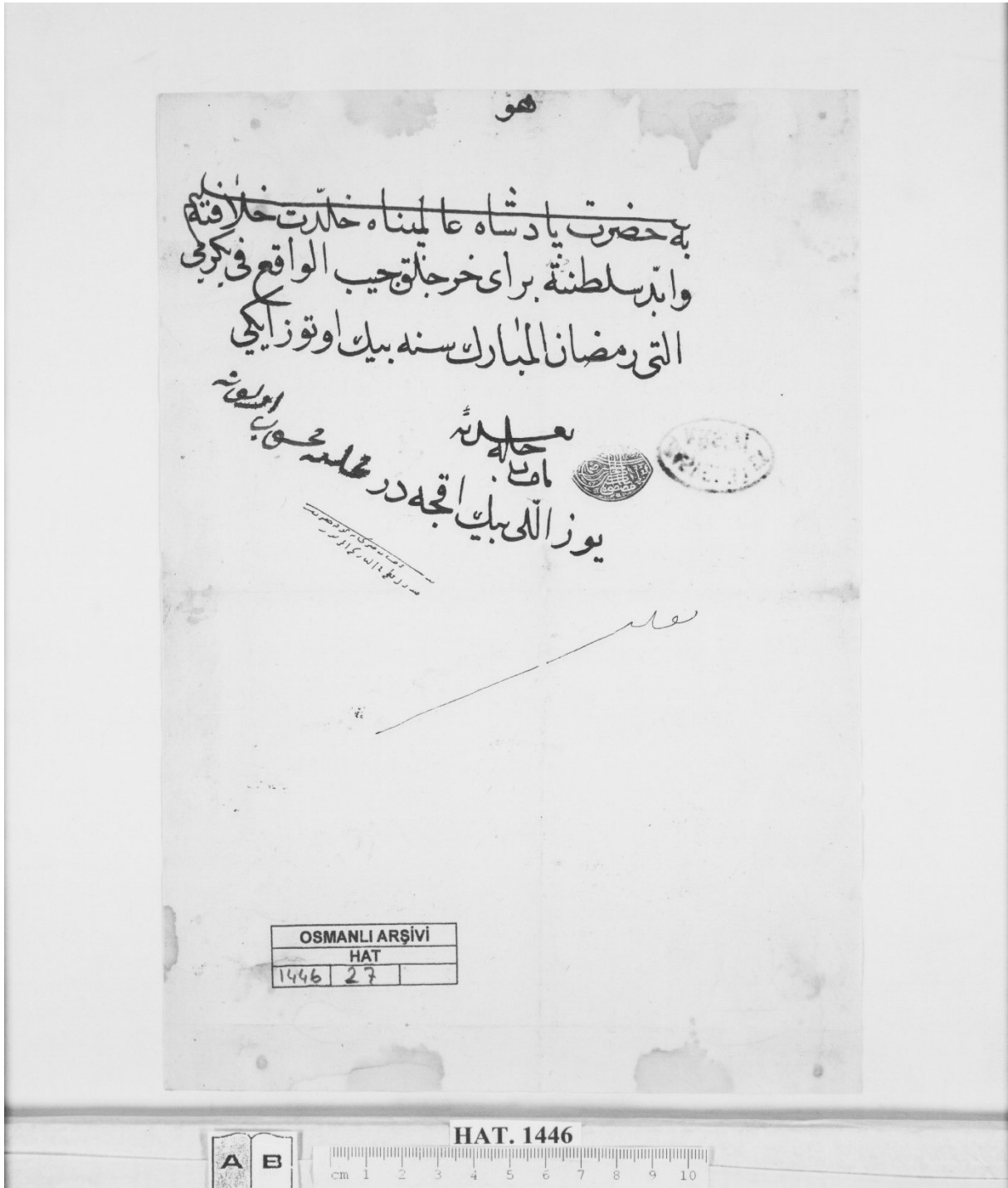
سرسر
 ۱۲۵۱

Belge 6: IV. Murad'ın Bir Kese Altın Gönderilmesi İçin Hazine­darbaşına Hatt-ı Hümayunu

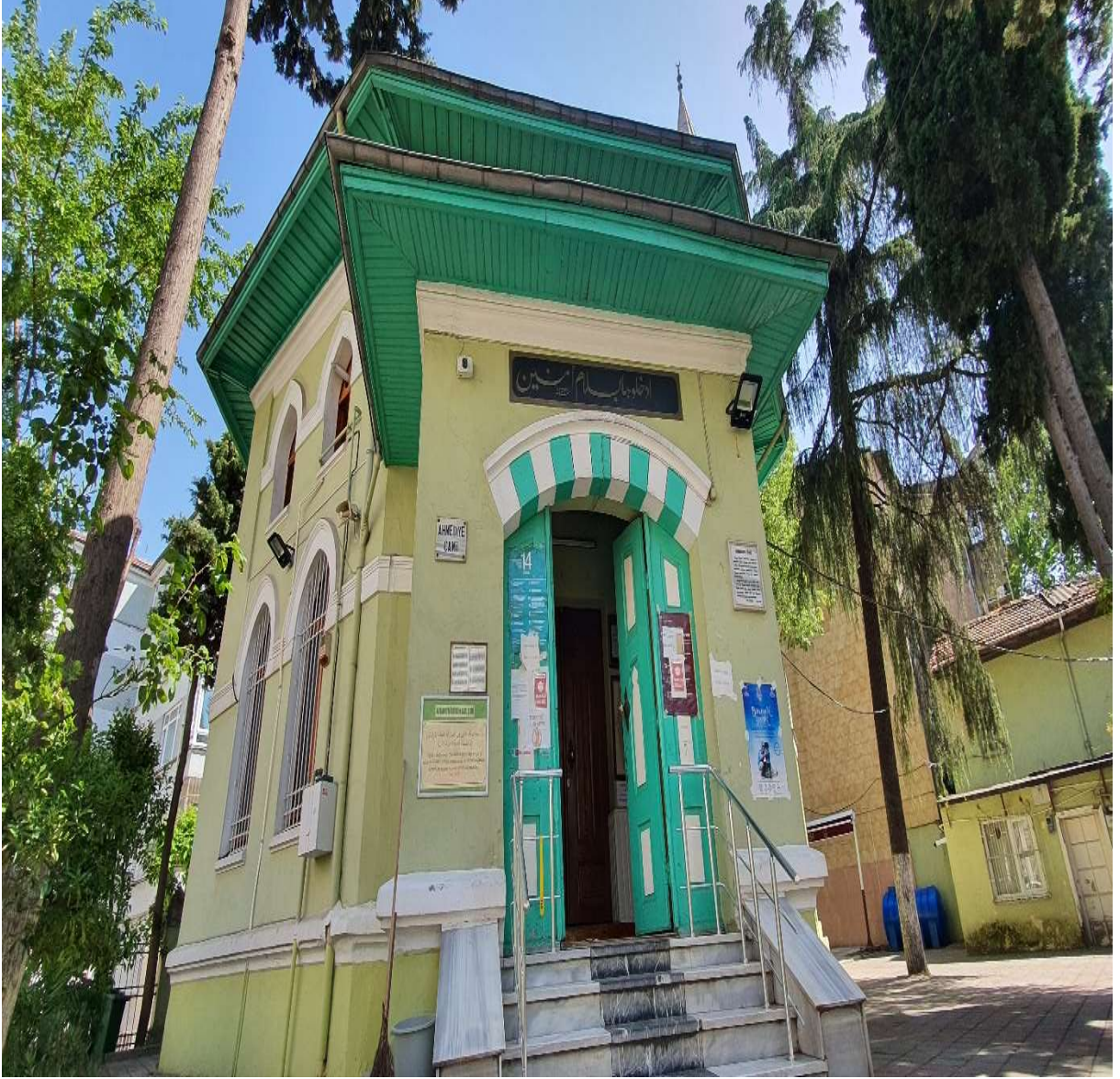

TSMA.E.0810

Belge 7: Sultan I. Mustafa'ya Cep Harçlığı Verilmesi

Fotoğraf 1: Sultan Mustafa'nın Tahta İkinci Kez Geçiş Sürecinde Korunduğu Orta Camii
(Ahmediye Camii)

Fotoğraf 2: Ahmediye Camii'nin Giriş Kısım

Fotoğraf 3: Ahmediye Camii'nin İç Kısmı

Fotoğraf 4: II. Osman'ın Öldürüldüğü Yedikule Zindanları

Fotoğraf 5: II. Osman'ın Ölmeden Tutsak Tutulduğu Oda

Fotoğraf 6: II. Osman'ın Öldürüldüğü Odanın Giriş Bölümü

Fotoğraf 7: II. Osman'ın Öldürüldüğü Oda

Fotoğraf 8: Sultan Mustafa'nın Ayasofya Avlusunda Bulunan Türbesi

Fotoğraf 9: Türbenin Yandan Görünümü

Fotoğraf 10: Türbenin Yandan Görünümü

Fotoğraf 11: Sultan Mustafa'nın Na'sının Bulunduğu Türbenin İç Kısmı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Gökhan EKİNCİ			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Faruk Verimer İlkokulu		Ankara	2004
Lise	Eryaman Şehit Ertan AKGÜL Anadolu Lisesi		Ankara	2009
Lisans	Akdeniz Üniversitesi	Tarih Bölümü	Antalya	2014
Yüksek Lisans	-	-	-	-
İş Deneyimi:	Memur			
Yayınlarım:				